

Кримінологічна асоціація України
Науково-дослідний інститут публічної політики і соціальних наук
Науково-дослідний інститут соціальної безпеки,
політики, права, фінансів та бізнесу

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО
ТА ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА СУДУ В УКРАЇНІ**

Тези доповідей учасників
Всеукраїнської науково-практичної конференції

(м. Харків, 28 травня 2021 року)

УДК 343.98
A31

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Науково-дослідного інституту публічної політики і соціальних наук
(протокол № 5 від 31 травня 2021 року)

A31 **Актуальні** проблеми криміналістичного та експертного забезпечення діяльності правоохоронних органів та суду в Україні : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (Харків, 28 трав. 2021 р.). Харків: НДІ ППСН, 2021. 94 с.

Збірник містить матеріали, у яких висвітлено актуальні проблеми криміналістичного та експертного забезпечення діяльності правоохоронних органів та суду в Україні.

Видання розраховане на науковців, викладачів, аспірантів та студентів юридичних закладів вищої освіти, а також юристів-практиків.

УДК 343.98

Матеріали викладено в авторській редакції з незначними коректорськими правками. Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори та їх наукові керівники. Деякі доповіді та повідомлення мають дискусійний характер, оскільки в них висловлюється особиста думка автора, яка не завжди збігається з поглядами членів редколегії.

Електронна копія збірника безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті Науково-дослідного інституту публічної політики і соціальних наук (<https://pp-ss.pro>).

© Кримінологічна асоціація України; Науково-дослідний інститут публічної політики і соціальних наук; Науково-дослідний інститут соціальної безпеки, політики, права, фінансів та бізнесу, 2021.

ЗМІСТ

ДАНИЛЬЧЕНКО Ю. Б.

До проблеми окремих питань детермінаційного комплексу у сфері порушень правил дорожнього руху та експлуатації транспорту..... 6

ДОРОФЕЄВА Л. М.

Недоліки правового та організаційного забезпечення експертної діяльності в митній сфері 10

КІРІН Р. С.

Право судової ІР-експертизи: кваліфікація складу завдань..... 14

СТЕПАНЮК Р. А.

Деякі питання використання спеціальних знань для вирішення завдань орієнтуючого характеру на стадії досудового розслідування 19

ГОЛУБОВ А. Є.

Окремі питання статусу спеціаліста у кримінальному провадженні та форм використання ним спеціальних знань 21

ДЗЮБАК К. М.

Організаційно-правові межі забезпечення науково-експертної діяльності у цивільному судочинстві 23

КАРПЮК С. В.

Аналіз заходів кримінально – правового реагування за невиконання судових рішень в Україні: юридична оцінка та удосконалення 28

КОРНІЄНКО В. В.

Криміналістичне дослідження матеріалів та засобів звукозапису 36

МАКСИМІВ А. В.

Участь спеціаліста при отриманні зразків для експертного дослідження: окремі аспекти 39

НАЙВЕР І. А.

Проблеми ідентифікації товарів при проведенні судової товарознавчої експертизи 42

НЕНЯ О. В., КОРНІЙКО С. М., ГУЛЯЄВ А. В., БЕРЕЗНЕНКО Н. М.

Окремі питання використання інформаційних технологій в комп'ютерно-технічній експертизі 46

ПЕРАІН С. І.

Дослідження матеріалів, речовин та виробів у структурі криміналістичної техніки 50

ФІЛІПЕНКО Н. Є., ОБОЛЕНЦЕВА-КРАСИВСЬКА О. С.

Судово-експертні установи України як суб'єкт протидії злочинності 52

ГОЛОВ А. В.

Проблематика встановлення причин відмов механізмів та приладів двигуна під час експлуатації транспортних засобів під час виконання судових експертиз по дослідженню технічного стану та деталей транспортних засобів 57

ГУРЖІЙ О. Б.

Криміналістична експертиза лакофарбових матеріалів та покриттів 60

РУСОВА О. А.

Особливості підготовки порівняльного матеріалу при призначенні судово-почеркознавчих експертиз рукописних записів, в основі яких лежить латинський алфавіт 62

САМОЙЛОВА О. Ф., ДІКЕВИЧ К. Г.

Відновлення ветхих документів 67

ТЕМНИК І. М., КОЛІСНИК Н. І.

Взаємодія дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України з правоохоронною системою зарубіжних країн 71

ХИЖНЯК А. С.

Інноваційне впровадження нових діагностичних завдань в комплексній експертизі в дактилоскопічному дослідженні сфальсифікованих відбитків пальців рук 76

ХЛІВНЯК О. М.

Історія формування судового почеркознавства 80

ЦИНДА Р. В., ПАСІЧНИК В. В., КОНОПАЦЬКА І. С.

ADB-BUTINACA - новий синтетичний канабіноід 83

БУГЕРА А.

Використання сучасних методів ідентифікації людини
за ознаками зовнішності як ефективний засіб запобігання
та розслідування кримінальних правопорушень..... 86

ГОРБАЧ І.

Окремі питання оцінки висновку експерта 89

ПУРИК К.

Окремі питання використання спеціальних знань у розслідуванні
злочинів 91

ДО ПРОБЛЕМИ ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ДЕТЕРМІНАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ У СФЕРІ ПОРУШЕНЬ ПРАВИЛ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ

Юрій Броніславович ДАНИЛЬЧЕНКО,

*доктор юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник Науково-
дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України*

Вважаємо за необхідне, наголосити на загально відомому факті про те, що абсолютний рівень кримінальних правопорушень пов'язаних з порушенням правил дорожнього руху (ст. 286 КК України) за останні п'ять років суттєво знизився: з 11290 випадків (2016 р.) до 8864 (2020 р.) [1]. Тобто, мова йде про те, що ми спостерігаємо стабільне зниження притягнення за кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту.

В певній мірі, цей період співпадає з моментом розроблення та прийняття такого нормативно-правового акту як «Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року» (далі – *Національна транспортна стратегія*) [2]. Проаналізувавши зміст цього документа, можливо отримати відповіді на ряд проблемних питань, які стоять перед українським суспільством у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. Ми декілька пізніше повернемося до цієї проблеми, а зараз зазначимо наступне: злочинні порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту як частка структури загальної злочинності є результатом не одного фактору, а складного багаторівневого детермінаційного комплексу. При цьому, жоден з цих факторів сам по собі не може бути причиною злочинного порушення правил дорожнього руху та експлуатації транспорту.

Досліджуючи проблему детермінаційного комплексу у сфері порушень правил дорожнього руху та експлуатації транспорту ми дуже часто маємо справу з причинами, які, в певній мірі, можливо розділити на дві категорії, а саме – причини суб'єктивного та об'єктивного характеру.

До числа об'єктивних детермінантів автотранспортних злочинів необхідно відносити стан багатьох доріг, постійний динамізм обстановки дорожнього руху тощо. Сама зміна обстановки, зміна об'єктивних передумов, на нашу думку, пов'язані не тільки з рухом конкретного транспортного засобу. Вони відбуваються під впливом переміщення інших транспортних засобів і пішоходів. До об'єктивних причин і умов, поряд з предметами і їх станом (дорога, незадовільний технічний стан автотранспортних засобів, погода тощо), а також діями третіх осіб, необхідно віднести і елементи, що характеризують рівень організації дорожнього руху, що включає в себе, перш за все, наявність засобів регулювання та інформації.

Повертаючись до Національної транспортної стратегії хотілось наголосити на тому, що вона чітко окреслює перелік тих проблем в українському суспільстві та державі, які створили ту небезпечну ситуацію у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту. До таких проблем (ми б їх краще назвали – факторами) належать:

- значна частина транспортних засобів, що експлуатуються українськими перевізниками, є застарілими, неефективними та справляють значний негативний вплив на навколишнє природне середовище;

- недосконалість правового механізму та нормативно-правового регулювання і державного нагляду (контролю) у сфері безпеки на транспорті;

- недосконалість системи управління безпекою на транспорті та відсутність єдиного координаційного органу управління безпекою дорожнього руху, що є причиною відсутності цілісної системи державного управління безпекою дорожнього руху;

- недостатньо чіткий розподіл функцій та повноважень, а також низький рівень координації дій та інституційної спроможності органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо планування і проведення дій у сфері безпеки дорожнього руху;

- недосконалість систем моніторингу дорожньо-транспортних пригод, їх статистики та управління ризиками;

- неефективний підхід до розв'язання проблеми високого рівня аварійності та тяжкості її наслідків і створення наукового підґрунтя діяльності у сфері безпеки дорожнього руху;

- відсутність конкретних вимірних цілей з підвищення рівня безпеки дорожнього руху, відповідного скоординованого плану дій у зазначеній сфері;

- незадовільний технічний стан значної кількості транспортних засобів та відсутність системи здійснення контролю за безпечністю транспортних засобів під час їх експлуатації;

- низький рівень запровадження та практичного застосування новітніх технологій і технічних засобів організації дорожнього руху, автоматизованих засобів контролю та регулювання дорожнього руху;

- недостатнє фінансування заходів, спрямованих на запобігання та зниження рівня аварійності, зменшення кількості дорожньо-транспортних пригод з тяжкими наслідками;

- неефективна система сповіщення про дорожньо-транспортні пригоди та екстреної допомоги постраждалим внаслідок дорожньо-транспортних пригод (незадовільний стан домедичної допомоги в першу годину після дорожньо-транспортної пригоди);

- низький рівень підготовки водіїв та відсутність ефективного контролю за діяльністю автошкіл;

- низький рівень виховання суспільства у сфері безпеки дорожнього руху, власної відповідальності та дотримання правил дорожнього руху.

Все вищезазначене в більшій мірі розширює та конкретизує той перелік детермінантів об'єктивного характеру, який ми раніше окреслили.

В свою чергу, до суб'єктивних детермінантів відносять фактори які тим чи іншим чином сформовані безпосередньо особою, яка вчинила порушення правил дорожнього руху та експлуатації транспорту.

Традиційно, українське суспільство розглядає найбільш значущим суб'єктивним фактором, що сприяє вчиненню порушень правил дорожнього руху, керування транспортними засобами особами, які перебувають у стані сп'яніння. Але, навіть поверхневий аналіз статистичної інформації, яка надається Патрульною поліцією України [3], дає нам можливість усвідомити певну хибність цієї соціальної думки. Так, в 2020 році, а разом з цим і в I кварталі 2021 року, даний фактор займає лише п'яту сходинку в топі п'яти найбільш поширених причин виникнення дорожньо транспортних пригод, які містять в собі підстави притягнути винну особу до кримінальної відповідальності. Так, найбільшу частку цього «анти-рейтингу» складає порушення правил маневрування (41,2%). Далі, за цією причиною, в переліку розташовані перевищення безпечної швидкості (23,1%), недотримання дистанції (16,8%), порушення правил проїзду перехресть (6,8%) і, нарешті, керування транспортним засобом у стані сп'яніння (6,6%). Узагальнена інформація відносно найбільш поширених причин, що призвели до дорожньо-транспортних пригод зосереджена нами в Таблиці 1.

Причини	2020 рік		I квартал 2021 року	
	Кількість ДТП	Питома вага	Кількість ДТП	Питома вага
Порушення правил маневрування	69252	41,2%	17335	40,6%
Перевищення безпечної швидкості	38768	23,1%	11133	26,1%
Недотримання дистанції	28259	16,8%	6873	16,1%
Порушення правил проїзду перехресть	11390	6,8%	2646	6,2%
Керування транспортним засобом у стані сп'яніння	4522	6,6%	1028	2,4%
Порушення правил надання безпешконого проїзду	2101	1,2%	339	0,8%
Порушення правил проїзду пішохідних переходів	2075	1,2%	466	1,1%
Виїзд на смугу зустрічного руху	1739	1%	520	1,2%
Перевищення встановленої швидкості	1620	1%	459	1,1%
Порушення правил зупинки і стоянки транспортного засобу	1548	0,9%	362	0,9%

Таблиця 1. Причини, що призвели до дорожньо-транспортних пригод в Україні

Як ми бачимо, всі без виключення фактори детермінуючого суб'єктивного характеру тим чи іншим чином пов'язані з особистістю водія, який порушує правила дорожнього руху та експлуатації транспорту. Внаслідок чого, не враховувати таку особу під час аналізу детермінаційного комплексу у сфері порушень правил дорожнього руху та експлуатації транспорту не можливо.

Типовими для більшості водіїв-порушників є такі риси, як необачність, необережність, недисциплінованість, зневажливе ставлення до своїх обов'язків, байдужість до соціальних наслідків своїх рішень та дій, форма-

льне ставлення до правил професійної діяльності, прагнення до невиправданого ризику, самонадійність, безпечність, легковажність та самовпевненість. Вони характеризуються недооцінкою суспільної небезпеки вказаних порушень, байдужим ставленням до необхідності їх дотримання, безвідповідальністю.

Враховуючи вищезазначене, в межах невеликого підсумку, можливо наголосити на тому, що чітке усвідомлення змісту як загального детермінаційного комплексу у сфері порушень правил дорожнього руху та експлуатації транспорту, так і окремих його елементів дає нам можливість вибудувати ефективну систему протидії порушенням у даній сфері.

Список використаних джерел:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення: статистична інформація Офісу Генерального прокурора України // База даних «Статистика»/Офіс Генерального прокурора України. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/1stat>.
2. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 № 430-р // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
3. Статистика ДТП в Україні: статистична інформація Патрульної поліції України // База даних «Статистика»/Патрульна поліція України. URL: <http://patrol.police.gov.ua/statystyka/> (дата звернення: 25.04.2021).

НЕДОЛІКИ ПРАВОВОГО ТА ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В МИТНІЙ СФЕРІ

Лілія Максимівна ДОРОФЄЄВА,

*доктор юридичних наук,
професор кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
Ужгородського національного університету
<https://orcid.org/0000-0002-0585-5927>*

Спеціальні знання в митній справі використовуються митними органами усіх країн світу, а проведення відповідних досліджень (експертиз) є механізмом отримання необхідної для здійснення митного контролю інформації та доказів у справах про митні правопорушення.

Як і в більшості країн, у структурі митних адміністрацій яких створені експертні підрозділи, в системі органів Державної митної служби України функціонує Спеціалізована лабораторія з питань експертизи та досліджень. До її складу сьогодні входять 6 підрозділів: 3 управління - Дніпропетровське, Одеське та Харківське, 2 відділи - Закарпатській і Львівській та Луганський сектор експертиз та досліджень [1].

Основою правового забезпечення експертної діяльності в митній сфері є митний кодекс України. Експертиза являється однією з процесуальних дій, визначених у статті 508 Митного кодексу України (далі - МКУ), які можуть проводитись у справі про порушення митних правил. Поряд з нею до переліку процесуальних дій віднесено взяття проб та зразків для проведення дослідження (аналізу, експертизи) [2].

Практичні аспекти реалізації повноважень посадових осіб митних органів на здійснення експертизи у ході провадження в справах про порушення митних правил деталізовані підзаконним нормативним актом - Наказом Мінфіну України від 02.12.2016 № 1058 «Про затвердження Порядку взаємодії структурних підрозділів та територіальних органів Державної фіскальної служби України із Спеціалізованою лабораторією з питань експертизи та досліджень ДФС під час проведення досліджень (аналізів, експертиз), Нормативів взяття проб (зразків) товарів для проведення дослідження (експертизи), форм акта про взяття проб (зразків) товарів та висновку [3].

У ході реалізації вказаного Порядку під час здійснення митної справи митницями України було виявлено ряд неузгодженостей і проблем, оскільки вищевказаний підзаконний нормативний акт не у повній мірі відповідає нормам і положенням Митного Кодексу України та вимогам Кодексу України про адміністративні правопорушення. До прикладу, відповідно до п. 4 розділу VI Порядку результати дослідження (експертизи) чинні для наданих проб (зразків) товарів. Для випадків використання спеціальних знань у справах про порушення митних правил, коли товари можуть бути представлені в одиничних екземплярах, або несуттєво відрізнятись за моделями або розмірами, особливого значення набуває питання чинності висновків дослідження щодо вартості товарів, визначеної на підставі відібраних зра-

зків, для решти товарів, що є безпосередніми предметами порушення митних правил. Вимога п. 6 цього ж розділу Порядку щодо обов'язковості обґрунтування посадовою особою митниці при прийнятті рішення неврахування нею висновку, оформленого за запитом про проведення дослідження (аналізу, експертизи), або незгоди з висновком, оформленим за постановою про призначення експертизи у справі про порушення митних правил, суперечить принципу вільної оцінки доказів. Вказана норма, замість оцінки доказів у їх сукупності, задає наперед визначений пріоритет такому доказу як експертний висновок, та вимагає особливого порядку його відхилення. При цьому така норма діє лише в частині випадків прийняття рішень у справах про порушення митних правил – коли рішення приймається керівником митниці, або його заступником. Натомість у випадках, коли справу про порушення митних правил буде розглядати суддя (суд), ця норма для нього не розповсюджується, що ставить під сумнів доцільність існування процесуальних норм із вибіркоким спектром дії. Такі приклади дають можливість говорити про необхідність вдосконалення вказаного порядку, оскільки після набрання чинності даним наказом робота митниць з проведення експертиз, що призначаються в ході провадження у справах про порушення митних, зазнала ускладнень.

Експертиза призначається, якщо для з'ясування питань, що постають у справі про порушення митних правил, виникла потреба у спеціальних знаннях з окремих галузей науки, техніки, мистецтва, релігії тощо. Проте, зазначена експертиза не є судовою експертизою [4, с. 5].

Про необхідність надання митним лабораторіям статусу судово-експертної установи давно і аргументовано говорять науковці та практики митної справи. Однак, законодавець до тепер ніяк не може зробити цей актуальний крок. Не було використано для цього і чисельні трансформації митних органів, які відбулись упродовж останніх дев'яти років. І хоча наявні перетворення в організації митної діяльності певним чином ґрунтуються на рекомендаціях Всесвітньої митної організації та Ради Європи, за цей період вітчизняні митниці зазнали реорганізацій, які не завжди вдосконалювали, а скоріше трансформували їх. Зокрема, в умовах об'єднаного функціонування податкових та митних органів у складі Міністерства доходів та зборів, а згодом Державної фіскальної служби України були знівельовані такі традиційні функції митних органів як регулятивна та правоохоронна, і невинновдано гіперболізована фіскальна; нестабільність системи та відсутність чіткої перспективи призвели до зміщення пріоритетів, втрати мотивації та відтоку кваліфікованих кадрів; заформалізованість та інертність у прийнятті управлінських рішень, дублювання процедур зумовили втрату оперативності у реагуванні на сучасні проблеми та виклики. Як справедливо зазначають дослідники, ні момент перетворення ДМСУ на Міністерство доходів і зборів України, ні момент перетворення цього міністерства на ДФС України, не було використано для зміни правового статусу експертної установи [5, с.210].

Залишилась невикористаною і запропонована у 2019 році колективом науковців Дорожня карта реалізації Концепції розвитку системи податкових та митних експертиз в Україні, яка передбачала вирішення як стратегічних, так і тактичних й оперативних питань розвитку експертної роботи

в митній справі, упровадження мобільних лабораторій та інші новації [6, с. 87-88].

Запропонована нами Концепція реформування митної служби України на 2019-2029 роки [7, с.445-446], яка має на меті проведення реформи митної служби України з урахуванням узятих на себе міжнародних зобов'язань нашої держави (Угода про асоціацію України та ЄС, участь в міжнародних організаціях і приєднання до міжнародних угод універсального характеру з митних питань) та необхідності формування ефективної моделі управління системою митних органів, також містить розділ, присвячений митним лабораторіям.

Завданням, які потребують комплексного вирішення у процесі такого реформування, є впровадження стандартів в митній сфері, сформованих Всесвітньою митною організацією в результаті проведення комплексного аналізу діяльності митних адміністрацій по всьому світу та їх кращих практик, серед яких: обов'язкові стандарти ВМО, моделі рекомендованої поведінки - Рамкові стандарти безпеки та полегшення світової торгівлі та Митні прототипи, які визнаються каталізаторами модернізації та представляють собою певні інструкції, вироблені на основі практики Євросоюзу [8].

На нашу думку, лабораторна служба в системі митних органів має сприяти митницям, насамперед, шляхом визначення характеру, коду за товарною класифікацією, країни походження та вартості товарів для цілей адміністрування митних платежів, реалізації заходів торговельної політики (включаючи антидемпінгові) та допомагати захищати навколишнє середовище і населення, для чого є необхідним:

- розробка і впровадження принципів та процедур управління митною лабораторною службою з урахуванням міжнародних стандартів при удосконаленні її діяльності;
- забезпечення спроможності митної лабораторії проводити експертні дослідження та аналізи зразків для митних цілей як шляхом власних лабораторних досліджень, так і шляхом координації зовнішніх послуг;
- постійний моніторинг новачій у сфері митних досліджень та вдосконалення процедур та методів діяльності такої установи;
- правове регламентування умов та порядку створення, функціонування та використання результатів діяльності мобільних лабораторій;
- забезпечення впровадження в практику роботи митних лабораторій наукових розробок і досягнень, сучасних технологій та новітнього обладнання;
- інформування персоналу митних органів про напрямки та види досліджень, що проводяться митними лабораторіями, умови та процедури звернення для їх проведення;
- забезпечення митних органів приладами та реактивами для здійснення експрес-досліджень, проведення відповідного навчання посадових осіб митниць для формування навичок їх практичного використання;
- використання висококваліфікованого персоналу для виконання досліджень, створення умов для систематичного підвищення рівня його компетенцій, у тому числі із широким використанням закордонного досвіду здійснення такого роду досліджень та впровадження міжнародних стандартів.

Список використаних джерел:

1. Сайт Держмитслужби. Структура. - URL: <https://customs.gov.ua/structure>.
2. Митний кодекс України : Закон України від 13 березня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 44-45, № 46-47, № 48. – Ст. 558.
3. Наказ Мінфіну України від 02.12.2016 № 1058 «Про затвердження Порядку взаємодії структурних підрозділів та територіальних органів Державної фіскальної служби України із Спеціалізованою лабораторією з питань експертизи та досліджень ДФС під час проведення досліджень (аналізів, експертиз), Нормативів взяття проб (зразків) товарів для проведення дослідження (експертизи), форм акта про взяття проб (зразків) товарів та висновку» Зареєстрований в Міністерстві юстиції України 26 грудня 2016 р. за № 1693/29823.
4. Додін Е. В. Експертиза в митній справі. *Митна справа*. 2001. № 2. С. 3-8.
5. Пунда О. О., Костирін П. І. Удосконалення нормативно-правового забезпечення проведення податкових та митних експертиз в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 5/2019. С 207-210.
6. Перспективи розвитку системи податкових та митних експертиз в Україні: концептуальний підхід / Сушкова О. Є., Ємець А. В., Пунда О. О., Єфіменко Л. Л., Борецько Н. М. та ін.; за заг. ред. О. Є. Сушкової. Ірпінь: ФОП Мельник А. А., 2019. 104 с.
7. Дорофєєва Л. М. Європейський вектор розвитку української митниці. Монографія. Дніпр: УМСФ. 2019 р. 448 с.
8. International customs standards and Customs Blueprints, 27/28 May 2008. URL: http://ec.europa.eu/enlargement/taiaex/dyn/create_speech.jsp?speechID=6790&key=42d5503554aa4cbc084779f88c4b1e82.

ПРАВО СУДОВОЇ ІР-ЕКСПЕРТИЗИ: КВАЛІФІКАЦІЯ СКЛАДУ ЗАВДАНЬ

Роман Станіславович КІРІН,

*доктор юридичних наук, доцент,
судовий експерт Дніпропетровського
науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України
<https://orcid.org/0000-0003-0089-4086>*

Статус доказу робить питання, пов'язані із висновком експерта, надзвичайно актуальними, адже, у тому числі, й на підставі його змісту суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Окремий науково-практичний інтерес становлять дослідження мети і завдання судової експертизи в цілому, та експертизи об'єктів інтелектуальної власності (далі – ІР) зокрема.

В загальному розумінні мета розглядається як загальна декларація того, що має бути зроблено. Вона описує призначення експертизи, безпосередньо її кінцевий результат. Наприклад, Закон України «Про судову експертизу» (далі – закон про СЕ) визначає правові, організаційні і фінансові основи судово-експертної діяльності (далі – СЕД) [1], його мета полягає у забезпеченні правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки.

Натомість, мета судової експертизи, як дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів, зводиться до надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду.

Отже, мета визначається з огляду на ті причини існуючих питань (проблем), на які необхідно дати відповіді (усунути). Мета СЕД не обов'язково має бути одна. Цілей може бути декілька, вони можуть бути короткостроковими, середньостроковими та довгостроковими, але обов'язково взаємозалежними. Від досягнення короткострокових цілей, як правило, залежить досягнення довгострокової мети. Якщо останні стосуються усіх суб'єктів СЕД, а середньострокові можуть охоплювати учасників певного виду судового процесу, то короткострокові цілі стосуються доручителя або замовника (ініціатора) та виконавців конкретного виду судової експертизи [2, с. 81].

Досягнення мети експертизи, результат її проведення характеризується сукупністю вирішених завдань, які поставлені експерту. Останні по суті є поетапним подоланням (усуненням) проблем, які виникли у правосуддя, залученими для цього експертом в процесі експертного виробництва.

Таким чином, експертне завдання слід розглядати як деталізований перелік дій, які повинні бути проведені в ході експертного дослідження з метою реалізації поставленої мети. Завдання експертного дослідження формулюється (ставиться, формується) суб'єктом залучення експерта після

проведення аналізу рівня вивчення об'єкта експертизи з огляду на поставлену мету і є тим мінімумом питань, відповіді на які необхідно і достатньо отримати від експерта для досягнення мети.

Заслугує на увагу накопичений досвід експертної практики, який дозволив Н.В. Кісіль сформулювати основні завдання кожного виду судових експертиз у ІР-сфері, у рамках яких призначалися й проводилися експертизи [3, с.351-353]. В той же час, пропонується доцільним визнати цю групу завдань судової експертизи ІР-об'єктів родовою, оскільки її виокремлення здійснено саме за об'єктною ознакою, її родовим рівнем, з чим власне і погоджується зазначена авторка [3, с.349] справедливо зазначаючи, що у більшості випадків об'єкт експертного дослідження є специфічним для кожного виду судової експертизи у ІР-сфері. Саме за цим принципом нині побудована диференціація існуючих видів судових експертиз у межах класу «Експертиза в ІР-сфері».

Крім того, цей рівень завдань, що можуть ставитися на вирішення судового експерта, формується виходячи із необхідності встановлення певних об'єктивних фактичних даних, які мають практичне значення для з'ясування істини у справі. А оскільки ці завдання визначаються, як правило, питаннями, поставленими перед судовим експертом суб'єктом, що залучає його до експертного провадження, то в якості родового рівня завдань пропонується розглядати орієнтовний перелік вирішуваних питань до кожного підвиду ІР-об'єктів, які наведені в розділі V «Експертиза ІР-об'єктів» Інструкції Міністерства юстиції України [4].

Натомість завдання судової експертизи ІР-об'єктів загального рівня (основне завдання) наведене у п. 5.1 зазначеного розділу [4] і полягає у визначенні властивостей цих об'єктів, до яких належать об'єкти промислової власності, об'єкти авторського права і суміжних прав.

Щодо останнього поділу, то його, навіть для інтеграційного рівня ІР-об'єктів, слід визнати таким, що потребує подальших дискусій, адже такий вид об'єктів охоплює, наразі, як мінімум три великі підвиди – авторські, патентні, індивідуалізаційні, але і відносно такої класифікації однозначної, загальновизнаної позиції поки немає.

Нарешті, безпосередній рівень завдань судової експертизи ІР-об'єктів розкривається: 1) у певному судовому рішенні чи рішенні органу досудового розслідування; 2) у договорі з експертом чи з експертною установою; 3) у висновку експерта - ті, які вирішувалися експертом у порядку експертної ініціативи (якщо такі розглядалися).

Наприклад, О. М. Шрамко до основних завдань судової експертизи в ІР-сфері відносить завдання, пов'язані зі встановленням власника ІР-права, ознак незаконного використання об'єктів ІР-права, обсяг відтворення об'єктів авторського права (повне або часткове відтворення твору, відтворення частини, яка має самостійне значення), спосіб їх використання тощо, а також - встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, а саме: вид і розмір шкоди, завданої правовласнику об'єкта ІР-права кримінальним правопорушенням. Крім того, на думку вказаного автора, судова експертиза ІР-об'єктів вирішує як діагностичні, так і ідентифікаційні завдання [5, с. 66-67].

Автори іншого дослідження стверджують, що завдання, які ставляться на вирішення судового експерта, формуються виходячи із необхідності встановлення певних об'єктивних фактичних даних, які мають практичне значення для з'ясування істини у справі. Ці завдання визначаються питаннями, поставленими перед судовим експертом або в порядку експертної ініціативи. Основними завданнями цього класу експертизи є: 1) виявлення й оцінювання властивостей і ознак ІР-об'єктів, а саме: – визначення в об'єкті дослідження ознак ІР-об'єкта; – дослідження відповідності об'єкта критеріям, необхідним для надання правової охорони (новизна, промислова придатність тощо); – встановлення факту використання сукупності ознак ІР-об'єкта; – встановлення факту відтворення об'єкта авторського права тощо; 2) визначення вартості майнових прав на ІР-об'єкти та розрахунок збитків, завданих у результаті порушення прав на них, тощо [6, с. 21-22].

У зв'язку з цим певний дослідницький інтерес, для судової експертизи в цілому і для її ІР-виду зокрема, представляє собою аналіз ланки «завдання» - «задача» - «питання» та кваліфікація його складу.

Під експертним завданням пропонується розуміти припис (вимогу) здійснити експертну дію (їх сукупність) в заданих умовах з урахуванням відносин між вимогою і умовою. Для визначення видів (типів) експертних завдань можна використати єдиний критерій, за допомогою якого полегшується процес не тільки визначення типу завдання, але і співвідношення його з іншими типами. Цей критерій об'єднує такі показники: - структурно-компонентний склад; - форма вираження припису; - рівень способу розв'язання; - вид дій.

За наведеними показниками поняття «задача» і «питання» мають наступне співвідношення: 1) склад даних понять практично однаковий - вихідні дані, зміст питання, умови задачі; 2) за формою - задача використовується переважно у питальній формі, питання - тільки у питальній; 3) за рівнем рішення питання може виступати як типовим так і нетиповим, задача, як правило, - нетипова; 4) при відповіді на питання передбачаються як репродуктивні так і продуктивні дії, при вирішенні задачі - переважно продуктивні.

Викладене дає підставу вважати, по-перше, «завдання» - найбільш загальним поняттям по відношенню до понять «питання» і «задача». По-друге, саме «питання» слід розглядати в якості універсального типу «завдання», оскільки воно може виступати і як просто «питання» і як «питання - задача».

Власне судова експертиза проходить в результаті виконання експертного завдання, приступаючи до якого необхідно передбачити здійснення наступних етапів.

1. Аналіз завдання (вивчення експертного завдання і виділення всіх його структурних елементів) - передбачає виконання таких дій: встановлення складу експертної доручення, визначення співвідношення між дорученням і вихідними даними, можливе складання алгоритму (схематичного відображення) умови завдання.

2. Пошук способу розв'язання завдання.

3. Реалізація способу вирішення завдання.

4. Перевірка правильності рішення завдання.

5. Дослідження експертного завдання - встановлення умов його виконання, визначення можливості інших рішень в кожному окремому випадку, визначення умов, за яких дане завдання неможливо виконати.

6. Формулювання результату - проводиться на основі правильності обраного способу розв'язання і його дослідження.

7. Аналіз виконання експертного завдання - встановлення можливості альтернативного виконання завдання.

Слід зауважити, що етапи 1-4 і 6 в процесі виконання експертного завдання практично завжди виступають обов'язковими, в той час як завдання 5 і 7 - факультативними, а іноді навіть не передбачаються.

Судово-експертне законодавство України передбачає загальне (основне, видове) завдання ІР-експертизи, що виражається у встановленні властивостей ІР-об'єктів. Однак ні авторське ні судово-експертне законодавство не розглядають не тільки показники, що відображають основні властивості ІР-об'єктів (кількісні, якісні, абсолютні, відносні), але навіть не розкривають поняття «властивості». Останні, як дуже ємна категорія, дійсно характеризується рядом показників, сукупність яких і відображає природу ІР-об'єкта. У той же час, для формального кількісного опису якості потрібно безліч кількісних показників. Тому, при введенні будь-якого показника необхідно чітко уявляти кінцеву мету і склад завдання, оскільки сам по собі показник є лише інструментом, використовуючи який можна отримати додаткову інформацію та, у підсумку, вирішити поставлену задачу.

Далі спільне завдання конкретизується на рівні родового (підвидового) завдання, що являє собою так званий «Орієнтовний перелік вирішуваних питань». Наприклад, при дослідженні об'єктів авторського права (далі - ОАП) питання, що підлягають дослідженню і є по суті експертним завданням для даного рівня ІР-об'єктів, мають такий зміст: - чи є об'єкт дослідження (назва) (або його частина, яка може використовуватися самостійно) результатом творчої праці згідно з відомостями, зазначеними в матеріалах справи?; - чи містить у собі об'єкт дослідження (або його частина, яка може використовуватися самостійно) ознаки ОАП згідно з відомостями, зазначеними в матеріалах справи?; - чи є твір (назва 1) переробкою твору (назва 2)? (якщо так, чи має ця переробка творчий характер?) [4].

Безпосередній об'єкт ІР-експертизи - об'єкт (об'єкти), наданий судовому експерту для дослідження, щодо якої йому поставлено (замовлено) експертне завдання у вигляді переліку питань, відповіді на які мають значення для конкретної справи.

Запропонована класифікація видів об'єктів судової експертизи по вертикалі заснована на їх співвідношенні з такими філософськими категоріями: загальний об'єкт - «загальне», родової - «особливе», а безпосередній - «одиничне».

Виходячи із визначених у ст. 7-1 закону про СЕ підстав проведення судової експертизи, можна визначити коло суб'єктів, яким надано право формулювати завдання даної експертизи:

1) суб'єкт, що доручає проведення судової експертизи на підставі відповідного судового рішення;

2) суб'єкт, що доручає проведення судової експертизи на підставі рішення органу досудового розслідування;

3) суб'єкт, що замовляє проведення судової експертизи на підставі договору з експертом;

4) суб'єкт, що замовляє проведення судової експертизи на підставі договору з експертною установою.

У перших двох випадках термін «доручає», як уявляється, слід розглядати тотожним терміну «призначає», а обидва ці терміни разом із поняттям «замовляє», відносно судового експерта, можуть вживатися у вигляді об'єднуючого поняття «залучає».

Висновки.

1. Під складом експертного завдання слід розуміти сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак, що дозволяють кваліфікувати експертне дію (їх сукупність) як конкретне експертне провадження з заданими вимогами і умовами, що відповідають приписам права.

2. До об'єктивних ознак експертного завдання відносяться об'єкт експертизи (загальний, родовий, безпосередній) і об'єктивна сторона - зовнішня форма вираження експертного провадження: експертні дії або відмова від надання висновку; висновки експерта, мотиви відмови; підстави проведення судової експертизи, передбачені законом.

3. Суб'єктивні ознаки експертного завдання представлені його суб'єктами (ініціатор (поручитель, замовник), організатор, виконавець (співвиконавець)) і суб'єктивної стороною - його внутрішнім змістом, що характеризується волею, свідомістю, психічним ставленням, мотивом, метою та правовими емоціями, ставленням суб'єкта до встановлених законом обов'язків, вимогам до форми і змісту експертного висновку, можливої юридичної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 11.05.2021).

2. Кірін Р. С., Коротаєв В. М., Хоменко В. А. Завдання судової експертизи ІР-об'єктів. *Створення, охорона, захист і комерціалізація об'єктів права інтелектуальної власності*: зб. матер. III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 23 квіт. 2020 р.). Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2020. 165 с. С. 80-85.

3. Кісіль Н. В. Сутність і зміст судово-експертної діяльності у сфері інтелектуальної власності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2015. Вип. 15. С. 346-354.

4. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 11.05.2021).

5. Шрамко О. М. Особливості судової експертизи у сфері інтелектуальної власності. *Криміналістичний вісник*, 33 (1), 2021. С. 63-71. <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2020-33-1-63>

6. Нестор Н. В., Жеребко О. І. Експертиза об'єктів інтелектуальної власності: загальні поняття. *Судова експертиза об'єктів інтелектуальної власності: реалії та перспективи* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19 лют. 2021 р.). Львів: ЛНДІСЕ Мінюст. України, 2021. 148 с. С. 19-24.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ЗАВДАНЬ ОРІЄНТУЮЧОГО ХАРАКТЕРУ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Руслан Леонтійович СТЕПАНЮК,

*доктор юридичних наук, професор,
провідний фахівець Харківського
науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України
<https://orcid.org/0000-0002-8201-4013>*

Діяльність у сфері розкриття та розслідування злочинів практично завжди потребує використання спеціальних знань з різних галузей науки, техніки або ремесла для вирішення завдань, що виникають у кримінальному провадженні. Такими знаннями володіють обізнані особи (спеціалісти та експерти), залучення яких здійснюється у процесуальній (регламентованій КПК України) або в організаційній формі. Тому в науковій літературі багато уваги приділяється дослідженню різноманітних аспектів використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві.

Серед найбільш важливих очікувань від допомоги обізнаних осіб для слідчого, крім вирішення ідентифікаційних завдань, є й одержання орієнтуючих даних, спрямованих на пошук невідомого злочинця чи встановлення іншої невідомої інформації про обставини справи. Наука і техніка, які постійно рухаються вперед, надають необхідні інструменти, засоби і методи застосування яких мають бути в центрі уваги криміналістичної науки.

Варто відзначити, що в Україні в останні роки проводяться реформи у галузі кримінального судочинства та функціонування системи органів правопорядку. Разом із позитивними наслідками цих реформ виникли і додаткові труднощі, зокрема, в організації взаємодії слідчих і прокурорів із обізнаними особами й експертними установами, правовій регламентації окремих форм використання спеціальних знань, які мають важливе практичне значення. Як наслідок дещо знизився той рівень взаємодії, який дозволяв швидко та ефективно вирішувати пошукові завдання шляхом використання спеціальних знань. Розглянемо деякі з існуючих у цій сфері проблем.

Щодо розкриття та розслідування економічних злочинів однією з найбільш вагомих форм використання спеціальних знань до набуття чинності КПК України 2012 року була документальна ревізія, яка проводилась за ініціативою слідчого. Відомо, що її основна відмінність від судової економічної експертизи полягає у можливості вирішення ревізором завдань пошукового характеру, тобто самостійного або у взаємодії зі слідчим розширення кола об'єктів перевірки з метою більш повного з'ясування обставин фінансових порушень. Але за чинним КПК України відсутня можливість призначення ревізії за зверненням сторони обвинувачення, що значно знизило рівень ініціативи спеціалістів-економістів на стадії досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері економіки.

У складі створеної в 2015 році Національної поліції не залишилось судово-експертних установ, працівники яких раніше були основними суб'єктами, котрих залучали як спеціалістів до огляду місця події, проведення попередніх досліджень тощо. Самі попередні (перевірочні) дослідження також не передбачені в чинному КПК України. У результаті в цей час слідчі органів поліції взаємодіють із установами Експертної служби МВС на міжвідомчому рівні, що значно знизило оперативність вирішення завдань орієнтуючого характеру. Функції спеціалістів на місці події виконують переважно штатні спеціалісти-криміналісти поліцейських підрозділів досудового розслідування, які часто не мають належного досвіду, технічного оснащення, доступу до баз даних криміналістичних обліків, отже, якість пошукових дій за слідами, виявленими на місці події знижується.

Відсутність нормативно-правового регулювання попереднього дослідження виявлених слідів кримінальних правопорушень чи інших пов'язаних із ним об'єктів призводить до значного затягування строків досудового розслідування, збільшення державних витрат на проведення судових експертиз, неможливості швидкого встановлення особи злочинця, труднощів у подоланні протидії розслідуванню, порушень прав і свобод людини тощо. У криміналістичній практиці зарубіжних країн застосовуються сучасні технічні засоби та методи, які дозволяють швидко вирішувати завдання пошукового характеру, не затягуючи строки розслідування на період проведення судової експертизи. Проте в Україні вони не використовуються, що знижує рівень розкриття злочинів. Так, наприклад, ДНК-скринінги осіб на предмет перевірки, чи не співпадає їхній ДНК-профіль зі слідом біологічного походження, вилученим з місця події або тіла потерпілого від вбивства, зґвалтування тощо, в Україні виражається у проведенні десятків чи навіть сотень судових молекулярно-генетичних експертиз в одному кримінальному провадженні. Збільшується кількість направлення на криміналістичну експертизу речовин, які не є наркотичними, чого можна було б уникати, якби застосовувалось їхнє експрес-дослідження під час вилучення й огляду. Досить ефективним сучасним засобом вирішення завдань пошукового характеру за допомогою спеціальних знань є використання технологій збирання та пошуку інформації за відкритими джерелами (OSINT). Наприклад, такі технології надають можливість знайти в Інтернеті фотозображення невідомих осіб, зовнішність яких була зафіксована відеокамерами поблизу місця вчинення кримінального правопорушення, та зробити припущення щодо особистості підозрюваного. Застосування такого пошуку спеціалістом у галузі криміналістичного дослідження зовнішності значно підвищує його результативність. Проте така діяльність має бути регламентована, що дозволить уникнути низки проблем організаційного та процесуального характеру.

Недосконалість нормативно-правової регламентації й організаційного забезпечення криміналістичної діяльності, пов'язаної з вирішенням орієнтуючих завдань на стадії досудового розслідування кримінальних правопорушень, не тільки має наслідком зниження ефективності діяльності у кримінальному провадженні, а також призводить до стримування розвитку засобів криміналістичної техніки та рівня техніко-криміналістичної підготовки спеціалістів-криміналістів для діяльності в польових умовах.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СТАТУСУ СПЕЦІАЛІСТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ТА ФОРМ ВИКОРИСТАННЯ НИМ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ

Артем Євгенович ГОЛУБОВ,

*кандидат юридичних наук, старший науковий
співробітник, доцент кафедри права
Національного аерокосмічного
університету імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»
<https://orcid.org/0000-0001-8608-4206>*

Діяльність із розслідування кримінальних правопорушень є доволі складним за змістом та структурою процесом пізнання, яке відбувається в умовах невизначеності фактів для ухвалення організаційних та процесуальних рішень, браку часу та ресурсів, існування численних правовідносин, які виникають та припиняються між його учасниками. Причому інформація, яка супроводжує досудове розслідування і судове провадження, стосується не тільки власне процесуальних аспектів їх здійснення. Вона доволі часто стосується питань використання технічних засобів та приладів під час розслідування, вибору тактики та методики проведення як окремої слідчої дії, так і їх сукупності, а також врахування особливостей конкретної слідчої ситуації та об'єктів, щодо яких спрямована пізнавальна діяльність дізнавача, слідчого, прокурора, судді. Все це передбачає участь обізнаних осіб, які здатні забезпечити досягнення завдань кримінального провадження через наявність та застосування у них спеціальних знань та навичок – спеціалістів.

На сучасному етапі розвитку теорії кримінального, правової основи та практики здійснення кримінального судочинства власне лише дізнавач чи слідчий вже не завжди здатні ефективно та своєчасно забезпечити виконання завдань кримінального провадження. Тому актуальним завданням науки кримінального процесу та науки криміналістики є подальше дослідження питань використання спеціальних знань у розслідуванні кримінальних правопорушень та удосконалення правового регулювання статусу спеціаліста як самостійного учасника кримінального провадження.

Щодо правової регламентації діяльності спеціаліста у кримінальному провадженні, то аналіз норм чинного КПК України дає підстави виділити наступні форми його участі у ньому: 1) надання консультацій, роз'яснень та висновків під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок (ч. 1 ст. 71, п. 3 ч. 3 ст. 214, ст. 360 КПК України); 2) залучення для надання безпосередньої технічної допомоги сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду (ч. 2 ст. 71 КПК України); 3) залучення спеціаліста сторонами кримінального провадження або використання його пояснень, у тому числі і за результатами участі його у проведенні відповідної процесуальної дії, а також його допомоги (ч. 1 ст. 71, п. 2 ч. 1 ст. 105, ч. 1 ст. 236, ч. 3 ст. 237 КПК України);

4) копіювання інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, телекомунікаційних системах, інформаційно-телекомунікаційних системах, їх невід'ємних частинах (ч. 2 ст. 168 КПК України); 5) відібрання зразків для проведення експертизи за дорученням суду (ч. 1 ст. 245 КПК України); 6) дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів та з'ясування відомостей, що містяться у звуко- і відеозаписах (ч. 1 ст. 266, ч. 3 ст. 359 КПК України).

Аналізуючи наведені статті КПК України щодо форм участі спеціаліста у кримінальному провадженні, можна відмітити, що він виконує різні за характером та змістом функції (надання консультацій, роз'яснень та висновків, надання технічної допомоги, виконання окремих дій по вилученню доказової інформації, проведення попередніх досліджень, надання сторонам допомоги в інших формах). Причому не всі вони достатньо повно віднайшли своє закріплення у ст. 71 КПК України. Це питання потребує свого нормативного вирішення на належному рівні у КПК України.

Більш того, проведений аналіз тесту статей КПК України та узагальнення прикладів участі спеціалістів з практики розслідування кримінальних правопорушень вказує на зростання ролі цього суб'єкта кримінального провадження, а також значення результатів його діяльності під час проведення слідчих, інших процесуальних дій та під час судового розгляду. Це дає підстави звернути увагу на необхідність акцентування уваги на його більш самостійній ролі, характері та наслідках діяльності. Тому вимагають більш змістовного правового врегулювання питання особливостей участі спеціаліста у кримінальному провадженні, що зокрема можна розглядати як посилення гарантій його об'єктивності та неупередженості

Також зверну увагу на ту обставину, що сама природа участі спеціаліста у кримінальному провадженні обумовлена наявністю потреби у дізнавача, слідчого, прокурора, судді, суду або інших учасників цього провадження в спеціальних знаннях і навичках, якими як раз і володіє спеціаліст. Отже, актуальним є врегулювання питання підтвердження повноважень спеціаліста на участь у кримінальному провадженні. Розв'язання цього питання допоможе сторонам більш повно надавати оцінку результатам діяльності спеціаліста під час залучення його до проведення слідчих та інших процесуальних дій, а також надання ним консультацій, роз'яснень та висновків.

Як висновок дослідження відмічу, що актуальним питанням науки кримінального процесу та науки криміналістики щодо участі спеціаліста у кримінальному провадженні та форм використання ним спеціальних знань є: належна правова регламентація видів та процесуального порядку застосування всіх існуючих форм використання спеціальних знань під час кримінального провадження; удосконалення статусу спеціаліста як самостійного та незалежного від сторін учасника цього провадження; визначення доказового значення результатів застосування спеціалістом його знань та навичок; врегулювання питання допуску та підтвердження повноважень спеціаліста на участь у кримінальному провадженні.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ МЕЖІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАУКОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Катерина Миколаївна ДЗЮБАК,

*кандидат економічних наук,
головний судовий експерт Одеського науково-
дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України*

Цивільне судочинство України з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [1] зазнало певних змін. Серед них окремої уваги заслуговує запровадження нового учасника цивільного процесу – експерта у галузі права, оскільки по даному питанню досить продовжуються дискусії щодо необхідності та правових підстав для залучення таких експертів у судовий процес. На думку одних науковців [2; 3], таке нововведення є не доцільним з огляду на застосування суддями у своїй діяльності принципу «*jus novit curia*» (лат. – «суд знає закони»). Юристи-практики [4; 5; 6] ж вважають, що науково-експертна діяльність у галузі права цілком вмотивовано імплементується у виклики сьогодення, так як через неї проявляються демократія та принцип верховенства права. Більш того, вітчизняна правова система має приклади залучення таких експертів у цивільний процес.

Неоднозначність у міркуваннях щодо правової експертизи пояснюється недосконалістю українського цивільного законодавства. З одного боку, це пов'язано з тим, що знання у галузі права за своєю природою не відносяться до спеціальних знань, які є підставою для проведення експертизи. Такої точки зору дотримується М. Треушніков [7], зазначаючи, що у цивільному процесі призначення експертизи для вирішення правових питань, в тому числі питань, пов'язаних зі змістом та порядком застосування норм іноземного права, є неможливим. Науковець виходить з того, що у ч. 2 ст. 102 ЦПК України чітко вказано, що «предметом висновку експерта не можуть бути питання права». І це є, по суті, вірним підходом до застосування цієї норми закону. З іншого ж боку, стаття 73 ЦПК України передбачає надання експертом у галузі права висновку по поставленим перед ним питанням. Як бачимо, норми ст. 73 та вищезгаданої ст. 102 одного й того ж кодексу кардинально різняться між собою.

Проте, підтримуючи розвиток ідеї застосування правової експертизи, наголосимо, що такі вчені, як О. Російська та О. Галяшина [8] висловлюють переконання, що сучасний стан діяльності судів та суддів побудований таким чином, що вони переважно використовують знання у певних галузях знань та не можуть орієнтуватися в усіх нюансах сучасного законодавства, яке, до речі, постійно модернізується. Тому вчені стверджують, що необхідність у проведенні експертиз у галузі права, зокрема в цивільному процесі, є вимогою часу та своєрідним шляхом допомоги суддям у застосуван-

ні спеціальних юридичних знань, якими судді можуть не володіти. Такі експертизи вчені [8] пропонують називати судово-нормативними, предметом проведення яких будуть фактичні дані, що стали відомі під час судочинства шляхом дослідження нормативних та нормативно-технічних актів із застосуванням спеціальних знань.

Такі ж погляди розділяє М. Жижина [9], на думку якої є доцільним в поняття спеціальних знань включати як питання права, так і суміжні з правовими питання. Судова практика з цивільного судочинства показує, що іноді на вирішення судового експерта ставляться питання, що носять «нормативіський» характер, тобто передбачають, що об'єктами дослідження є певні спеціальні нормативи, правила техніки безпеки, правила дорожнього руху, стандарти тощо. В цьому випадку при вирішенні правових питань слід проводити чітку межу між компетенцією суду та компетенцією експерта. Мається на увазі, що аспекти матеріального та процесуального права відносяться виключно до компетенції суду, а вузько спеціальні правові питання відносяться до компетенції експерта [10; 11]. Тому у цивільних справах може виникати потреба у проведенні такого виду дослідження, в якому буде прослідковуватися зв'язок з аналізом норм права. Підтвердження цього ми знаходимо в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [12], у п. 1.4, п. 2.3 яких передбачено, зокрема, що «під час проведення експертиз експертами застосовуються нормативно-правові акти та нормативні документи (міжнародні, національні та галузеві стандарти, технічні умови, правила, норми, положення, інструкції, рекомендації, переліки, настановчі документи Держспоживстандарту України), а також чинні республіканські стандарти колишньої УРСР та державні класифікатори, галузеві стандарти та технічні умови колишнього СРСР)». З чого ми можемо зробити висновок, що знання з відповідної галузі права і спеціальні знання є взаємодоповнюючими дефініціями, не являють собою взаємовиключні категорії, а в деяких випадках для встановлення обставин справи просто необхідно використовувати таке поєднання спеціальних і правових знань.

Тому, на нашу думку, норми ч. 2 ст. 102 ЦПК України, які полягають у неможливості у висновку експерта вирішувати питання права, доцільно застосовувати в наступній інтерпретації:

- перед експертом не можуть ставитися питання по суті вирішення позову, задоволення позовних вимог чи залишення їх без задоволення;
- експерт не може робити висновок про наявність чи відсутність в діях сторони ознак порушення права іншої сторони, не може давати роз'яснення про те, яку норму права слід застосовувати до відповідних правовідносин.

Безперечно, не можуть ставитися перед експертом у галузі права питання, вирішення яких відноситься до виключної компетенції суду. З огляду на це, висновок експерта в галузі права може надаватися за трьома напрямками дослідження:

1. Застосування аналогії закону.
2. Застосування аналогії права.

3. Зміст норм іноземного права згідно з їх офіційним або загально-прийнятим тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній іноземній державі.

Крім того, відповідно до ч. 2 ст. 114 ЦПК України, «висновок експерта у галузі права не може містити оцінки доказів, вказівок про достовірність чи недостовірність того чи іншого доказу, про переваги одних доказів над іншими, про те, яке рішення має бути прийнято за результатами розгляду справи». У висновку експерта в галузі права не досліджуються обставини справи, тому за своєю природою він не може підтверджувати чи спростовувати яку-небудь обставину, яка є складовою предмета доказування у справі. Так само, висновок експерта в галузі права не містить доказової інформації по справі, а є джерелом для отримання відомостей, не пов'язаних із встановленням обставин справи, але які можуть бути необхідними для кваліфікації судом правовідносин сторін і вибору правової норми, яка підлягає застосуванню. Це пояснює передбачений законодавством підхід, закріплений у ч. 1 ст. 115 ЦПК, яким визначено, що висновок експерта в галузі права не належить до доказової бази, такий висновок носить допоміжний (консультативний) характер, він не має обов'язкового значення для суду.

В такому разі вважаємо необхідним звернути увагу про технічну недоречність розміщення статей 114 і 115 ЦПК України у Главі 5, яка має назву «Докази та доказування». Якщо законодавчо врегульовано, що висновок експерта в галузі права не є доказом у справі, висновок експерта у галузі права та висновок експерта є відмінними поняттями, не є різновидом та не є доказом у справі, тому зазначені вище статті, на нашу думку, більш доречно об'єднати в одну норму зі статтею 73 ЦПК України. Враховуючи вищевикладене, стаття 73 ЦПК України може мати наступну редакцію, а статті 114 та 115 відповідно виключеними:

«Стаття 73. Експерт у галузі права

1. Як експерт у галузі права може залучатися особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права. Рішення про допуск до участі в справі експерта у галузі права та долучення його висновку до матеріалів справи ухвалюється судом.

2. Учасники справи мають право подати до суду висновок експерта у галузі права щодо:

1) застосування аналогії закону чи аналогії права;

2) змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загально-прийнятим тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній іноземній державі.

3. Висновок експерта у галузі права не може містити оцінки доказів, вказівок про достовірність чи недостовірність того чи іншого доказу, про переваги одних доказів над іншими, про те, яке рішення має бути прийнято за результатами розгляду справи.

4. Висновок експерта у галузі права не є доказом, має допоміжний (консультативний) характер і не є обов'язковим для суду.

5. Суд може посилатися в рішенні на висновок експерта у галузі права як на джерело відомостей, які в ньому містяться, та має зробити самостійні висновки щодо відповідних питань».

За нашим глибоким переконанням, ЦПК України потребує доповнень й іншими нормами щодо здійснення науково-експертної діяльності та змісту висновку експерта в галузі права. Це стосується можливості вирішення в судовому засіданні питання про задоволення клопотання експерта про ознайомлення його з матеріалами справи в разі необхідності для розкриття змісту норм іноземного права.

Відомо, що в Україні залучення експертів з питань права часто практикується Конституційним Судом України, а також застосовувалося раніше діючим Верховним Судом України, коли вони зверталися до певних наукових установ чи навчальних закладів за роз'ясненням певних правових питань. В іноземній юридичній літературі залучення експерта з питань права та надання ним висновку є інститутом «*amicus curiae*», який широко досліджується та реалізується в практичній площині. В юридичній літературі, як правило, проблеми участі в судочинстві експерта з питань права розкриваються через аналіз ст. 8 Закону України «Про міжнародне приватне право» [13], відповідно до якої суд може звернутися до експерта щодо встановлення змісту норм іноземного права. Проте правова наука потребує комплексного наукового дослідження правосуб'єктності експерта з питань права як учасника цивільних процесуальних правовідносин. Тому наступною важливою нормою, яку необхідно доповнити до ЦПК України, є надання суду права ухвалювати постанови про призначення науково-правової експертизи, предметом якої є встановлення змісту норм права іноземних країн із зазначенням конкретних питань, що можуть бути віднесені до компетенції експерта в галузі права.

Також вважаємо обов'язковим включити до статті 73 або до окремої статті ЦПК України норму, якою передбачити вимоги щодо обґрунтованості проведених досліджень та на їх підставі складення об'єктивного письмового висновку на поставлені перед експертом в галузі права питаннями. Зазначені вимоги закріплені у ч. 3 ст. 72 ЦПК України та стосуються переважно висновків судових експертів. Проте вважаємо невірним надавати перевагу висновкам судових експертів, оскільки, як зазначалося раніше, в основі проведення як судових експертиз, так і науково-правових експертиз лежить застосування експертом спеціальних знань у формі дослідження. В будь-якому разі саме суд приймає рішення у справі, тому він має бути незалежним, перевіряти обґрунтованість висновку експерта й самостійно приймати законне та обґрунтоване судове рішення.

Таким чином, науково-правова експертиза у цивільному судочинстві формується експертом в галузі права в результаті проведеного дослідження, заснованого на застосуванні спеціальних знань. Такі спеціальні знання надають сторонам можливість допомогти суду у визначенні норми законодавства чи закону, що підлягає застосуванню за аналогією законодавства чи аналогією права, та змісту норми іноземного права, що підлягає застосуванню до спірних правовідносин. Для повноти і чіткості правового регулювання використання висновків експертів у галузі права у цивільному судочинстві потребують вдосконалення норми ЦПК України.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text>
2. Бошно С. Доктрина как форма и источник права. Журнал российского права. 2003. № 12. С. 72–80.
3. European Journal of Crime, Criminal Justice and Criminal Law, 1996.
4. Гетманцев М. Правова природа висновку експерта в галузі права. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 6. С. 333-337.
5. Скакун О. Теорія права і держави: підручник. 4-те вид., допов. і перероб. К.: Алерта, 2013. 524 с.
6. Селіванов А. Проблеми запровадження в судовий процес правової експертизи. Право України. 2002. № 8. С. 32–34.
7. Треушников М. Судебные доказательства: Монография. М. 2005. 240 с.
8. Сабинін О. Експертиза починається з експерта. Охорона праці: науково-виробничий журнал. 2013. № 9. С. 28-29.
9. Жижина М. Вопросы оценки заключения эксперта в гражданском процессе. Обеспечение прав и свобод человека в современном мире : сб. матер. XI науч.-практ. конф. (г. Москва, 22 нояб. – 03 дек. 2016 г.). Москва. 2017. С. 328-332.
10. Шмаленя С. Особливості застосування аналогії права при вирішенні юридичних справ : дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Запоріжжя. 2008. 216 с.
11. Гоманюк О. Оцінка висновку експерта на досудовому слідстві. Вісник прокуратури. 2006. № 5. С. 66-72.
12. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>
13. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>

АНАЛІЗ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО – ПРАВОВОГО РЕАГУВАННЯ ЗА НЕВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ В УКРАЇНІ: ЮРИДИЧНА ОЦІНКА ТА УДОСКОНАЛЕННЯ

Сергій Васильович КАРПЮК,

*кандидат наук з державного управління, доцент,
начальник Корольовського відділу державної
виконавчої служби у м. Житомирі Центрально –
Західного міжрегіонального управління
Міністерства юстиції; доцент кафедри
правознавства Житомирського інституту
Міжрегіональної академії управління персоналом;
академік Української академії наук*

З самого початку проголошення незалежності України в державі тривають реформи судових, правоохоронних та правозахисних органів. Змінювалися Президенти, змінювалися Уряди, приймалися та мінялися закони, змінювалися і реформатори від американців до грузинів та навпаки, однак реформи тривають і нарешті доторкнулися вони до системи органів примусового виконання рішень судів та рішень інших органів (посадових осіб). Невиконання судових рішень є реальною загрозою для дотримання верховенства права в Україні.

Конституція України (стаття 129⁻¹) гласить: «Суд ухвалює рішення іменем України. Судове рішення є обов'язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку».

Стаття перша Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» вказує, що примусове виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб) покладається на органи державної виконавчої служби та у визначених Законом України «Про виконавче провадження» випадках - на приватних виконавців.

В свою чергу частиною другою статті 76 Закону України «Про виконавче провадження» передбачено, що за наявності ознак кримінального правопорушення в діях особи, яка умисно перешкоджає виконанню рішення чи в інший спосіб порушує вимоги закону про виконавче провадження, виконавець складає акт про порушення і звертається до органів досудового розслідування з повідомленням про вчинення кримінального правопорушення.

Так, відповідно до статті 214 КПК України слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слідчий, який

здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, а дізнавач - керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання - керівником органу досудового розслідування. Досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань [3].

Слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається.

До Єдиного реєстру досудових розслідувань вносяться відомості про:

- дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;
- прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника;
- інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;
- короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела;
- попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до реєстру, а також слідчого, прокурора, який вніс відомості до реєстру та/або розпочав досудове розслідування;
- інші обставини, передбачені положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань.

У Єдиному реєстрі досудових розслідувань автоматично фіксується дата внесення інформації та присвоюється номер кримінального провадження. Слідчий, дізнавач невідкладно у письмовій формі повідомляє керівника органу прокуратури про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені частиною п'ятою статті 214 КПК України [3].

Якщо відомості про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесені прокурором, він зобов'язаний невідкладно, але не пізніше наступного дня, з дотриманням правил підслідності передати наявні у нього матеріали до органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування.

Статтею 382 КК України встановлено відповідальність за невиконання судового рішення. Вказана стаття складається з чотирьох частин та встановлює відповідальність як фізичних так і службових осіб.

Предметом злочину за частинами 1-3 ст. 382 КК України є судовий акт органів правосуддя (рішення, вирок, ухвала, постанова), який постановлений: а) судом будь-якої юрисдикції (загальної чи спеціалізованої); б) судом будь-якої інстанції (першої, апеляційної чи касаційної); в) судом із будь-якої категорії судових справ (цивільних, господарських, адміністративних, кримінальних) і г) набрав законної сили. За частиною 4 ст. 382 КК України

предметом злочину є судовий акт не органів правосуддя України, а рішення Європейського суду з прав людини [6].

Невиконання судового акта - це бездіяльність, що полягає у незастосуванні передбачених законом і судовим актом заходів, необхідних для його виконання, за умови, якщо суб'єкт був зобов'язаний і мав реальну можливість виконати судовий акт. Форми (способи) невиконання судового акта можуть бути різними, наприклад, пряма і відкрита відмова від його виконання, тобто висловлене в усній чи письмовій формі небажання його виконати. Невиконання може мати і завуальований характер, коли зобов'язана особа хоча відкрито і не відмовляється від виконання судового акта, але вживає певних зусиль, які фактично роблять неможливим його виконання (умисно не розпечатує пошту, не приймає державного виконавця, направляє документ не за адресою тощо).

Перешкоджання виконанню судового акта - це активні дії, які становлять протидію реалізації вимог, що містяться в цьому акті, вчинювану з метою недопущення його виконання, наприклад, підкуп або обман державного виконавця, погрози або насильство щодо нього тощо. Якщо перешкоджання виконанню судового акта пов'язане із вчиненням інших злочинів (наприклад, даванням хабара, застосуванням насильства, знищенням документів), дії винного кваліфікуються за сукупністю злочинів.

Частина перша статті 382 КК України передбачає відповідальність за умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкоджання їх виконанню карається штрафом від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до трьох років.

Об'єктивна сторона злочину за ч. 1 ст. 382 КК полягає в одному із таких, альтернативно зазначених у диспозиції діянь, як: а) невиконання (ухилення від виконання) вироку, рішення ухвали, постанови суду або б) перешкоджання їх виконанню.

За частиною 1 ст. 382 КК склад злочину є формальним, бо його об'єктивна сторона вичерпується вчиненням одного із зазначених у законі діянь - дії (перешкоджання) чи бездіяльності (невиконання), і саме з цього моменту злочин визнається закінченим та набуває триваючого характеру.

Частина друга статті 382 КК України передбачає відповідальність за ті самі дії (тобто умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкоджання їх виконанню), вчинені службовою особою, караються штрафом від семисот п'ятдесяти до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

За частиною 2 ст. 382 КК карається злочин із формальним складом, бо встановлюється відповідальність за ті самі діяння, але вчинені спеціальним суб'єктом - службовою особою.

Відповідно до ч. 3 ст. 18 КК України службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'я-

зані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Дії, передбачені частиною першою або другою статті 382 КК України, вчинені службовою особою, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище, або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, або якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб, караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

За частиною 3 ст. 382 КК склад злочину може бути як формальним, - коли зазначені у ч. 1 або 2 цієї статті діяння вчиняються: а) службовою особою, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище, або б) особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, так із матеріальним, — коли ці діяння заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб. У останньому випадку обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є причинний зв'язок між діянням та передбаченими у ч. 3 ст. 382 КК України наслідками, з моменту настання яких злочин і визнається закінченим.

Службовими особами, які займають відповідальне становище, у статтях 368, 368-5, 369 та 382 КК України є особи, зазначені у пункті 1 примітки до статті 364 КК України, посади яких згідно із статтею 6 Закону України "Про державну службу" належать до категорії "Б", судді, прокурори і слідчі, а також інші, крім зазначених у пункті 3 примітки до цієї статті, керівники і заступники керівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та одиниць.

Службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, у статтях 368, 368-5, 369 та 382 КК України є:

1) Президент України, Прем'єр-міністр України, члени Кабінету Міністрів України, перші заступники та заступники міністрів, члени Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України, Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Голова Фонду державного майна України, його перший заступник та заступники, члени Центральної виборчої комісії, народні депутати України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Директор Національного антикорупційного бюро України, Генеральний прокурор, його перший заступник та заступники, Голова Конституційного Суду України, його заступники та судді Конституційного Суду України, Голова Верховного Суду України, його перший заступник, заступники та судді Верховного Суду України, голови вищих спеціалізованих судів, їх заступники та судді вищих спеціалізованих судів, Голова Національного банку України, його

перший заступник та заступники, Секретар Ради національної безпеки і оборони України, його перший заступник та заступники, Постійний Представник Президента України в Автономній Республіці Крим, його перший заступник та заступники, радники та помічники Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України;

2) особи, посади яких згідно із статтею 6 Закону України "Про державну службу" належать до категорії "А";

3) особи, посади яких згідно із статтею 14 Закону України "Про службу в органах місцевого самоврядування" віднесені до першої та другої категорій посад в органах місцевого самоврядування.

Частина четверта статті 382 КК України встановлює відповідальність за умисне невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини, рішення Конституційного Суду України та умисне недодержання нею висновку Конституційного Суду України, карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

За частиною 4 ст. 382 КК України карається злочин із формальним складом, об'єктивна сторона якого вичерпується вчиненням такого діяння, як невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини, обов'язковість виконання якого зумовлена Законом України від 17 липня 1997 р., яким ратифікована Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та Протокол № 11 до цієї Конвенції, де зазначено (ч. 1 ст. 46 Конвенції), що Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточне рішення Суду у будь-якій справі, в якій вони є сторонами.

Суб'єктивна сторона злочину за умови, якщо він не спричиняє наслідків, зазначених у ч. 3 ст. 382 КК України - лише прямий умисел. Психічне ставлення до наслідків, зазначених у ч. 3 ст. 382 КК України, може полягати як в умисній, так і в необережній формі вини. Мотиви злочину можуть бути різними і на кваліфікацію не впливають. У цілому злочин є умисним.

Суб'єкт цього злочину може бути як спеціальним, так і загальним. Тому питання про визнання особи суб'єктом цього злочину необхідно вирішувати диференційовано:

- за частиною 1 ст. 382 КК України, якщо злочин вчиняється шляхом невиконання судового акта, суб'єкт злочину - спеціальний, оскільки ним може бути лише така особа, на яку законом і цим судовим актом покладений обов'язок з його виконання і вона має реальну можливість його виконати. Якщо ж передбачений ч. 1 ст. 382 КК України злочин здійснюється шляхом перешкоджання виконанню судового акта, то з урахуванням характеру дій, які можуть становити зміст такого перешкоджання, вчинити цей злочин може як спеціальний суб'єкт - зобов'язана до виконання судового акта особа, так і загальний - будь-яка особа, що досягла 16-річного віку;

- за частинами 2 та 4 ст. 382 КК України суб'єкт злочину - спеціальний, а саме службова особа, яка зобов'язана і має реальну можливість виконати відповідний судовий акт;

- за частиною 3 ст. 382 КК України суб'єктом злочину може бути: а) або такий спеціальний суб'єкт, як службова особа, що займає відповідальне

чи особливо відповідальне становище, б) або такий спеціальний суб'єкт, як особа, раніше судима за злочин, передбачений ст. 382 КК України;

- за частиною 3 ст. 382 КК України, яка встановлює відповідальність за невиконання судового рішення, що заподіяло відповідні наслідки (істотна шкода), то цей злочин може бути вчинений як загальним, так і зазначеними вище спеціальними суб'єктами.

Невиконання судового акта іншими особами тягне за собою відповідальність за відповідними статтями Кримінального кодексу України (наприклад, статті 164, 165 КК України та ін.), у яких встановлюється відповідальність за спеціальні види невиконання судових актів. Так, якщо невиконання вироку чи ухвали суду чи перешкодження їх виконанню полягає у вчиненні діянь, передбачених статтями 388, 389, 390-395 КК України, учинене повністю охоплюється ознаками зазначених статей Кримінального кодексу України і додаткової кваліфікації за ст. 382 КК України не потребує [6].

Невиконання судового акта службовою особою також може містити й ознаки спеціальних складів злочинів, передбачених, наприклад, статтями 172, 173 та 175 КК України.

Отже, сновними недоліками кримінального законодавства за невиконання рішення суду є те, що вказана норма статті передбачає відповідальність лише за умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкодження їх виконанню.

Однак відповідно до ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження» відповідно до цього Закону підлягають примусовому виконанню рішення на підставі таких виконавчих документів:

1) виконавчих листів та наказів, що видаються судами у передбачених законом випадках на підставі судових рішень, рішень третейського суду, рішень міжнародного комерційного арбітражу, рішень іноземних судів та на інших підставах, визначених законом або міжнародним договором України;

2) судові накази;

3) ухвал, постанов судів у цивільних, господарських, адміністративних справах, справах про адміністративні правопорушення, кримінальних провадженнях у випадках, передбачених законом;

4) виконавчих написів нотаріусів;

5) посвідчень комісій по трудових спорах, що видаються на підставі відповідних рішень таких комісій;

6) постанов державних виконавців про стягнення виконавчого збору, постанов державних виконавців чи приватних виконавців про стягнення витрат виконавчого провадження, про накладення штрафу, постанов приватних виконавців про стягнення основної винагороди;

7) постанов органів (посадових осіб), уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення у випадках, передбачених законом;

8) рішень інших державних органів та рішень Національного банку України, які законом визнані виконавчими документами;

9) рішень Європейського суду з прав людини з урахуванням особливостей, передбачених Законом України "Про виконання рішень та застосу-

вання практики Європейського суду з прав людини", а також рішень інших міжнародних юрисдикційних органів у випадках, передбачених міжнародним договором України;

10) рішень (постанов) суб'єктів державного фінансового моніторингу (їх уповноважених посадових осіб), якщо їх виконання за законом покладено на органи та осіб, які здійснюють примусове виконання рішень [4].

Тобто, примусовому виконанню підлягають не лише судові рішення, а й рішення інших органів (посадових осіб) і часто боржники (фізичні особи), а також керівники боржників – юридичних осіб умисно не виконують рішення інших органів.

У результаті в суспільстві складається стійка думка про ігнорування цієї проблеми з боку держави, що є основою для загальної негативної оцінки органів державної влади, а також ставлять під сумнів утвердження в суспільстві думки про невідворотність відповідальності за невиконання рішень судів та рішень інших органів (посадових осіб).

Як вихід з ситуації є внесення змін до статті 382 Кримінального кодексу України – «Невиконання судового рішення», яку викласти в новій редакції «Невиконання судового рішення та рішення інших органів (посадових осіб)». Частина першу викласти в наступній редакції: «Умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, а також виконавчих листів та наказів, що видаються судами у передбачених законом випадках на підставі судових рішень, рішень третейського суду, рішень міжнародного комерційного арбітражу, рішень іноземних судів та на інших підставах, визначених законом або міжнародним договором України; судових наказів; виконавчих написів нотаріусів; посвідчень комісій по трудових спорах, що видаються на підставі відповідних рішень таких комісій; постанов державних виконавців про стягнення виконавчого збору, постанов державних виконавців чи приватних виконавців про стягнення витрат виконавчого провадження, про накладення штрафу, постанов приватних виконавців про стягнення основної винагороди; постанов органів (посадових осіб), уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення у випадках, передбачених законом; рішень (постанов) суб'єктів державного фінансового моніторингу (їх уповноважених посадових осіб), якщо їх виконання за законом покладено на органи та осіб, які здійснюють примусове виконання рішень, рішень інших державних органів та рішень Національного банку України, які законом визнані виконавчими документами, або перешкоджання їх виконанню - карається штрафом від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до трьох років. Частина другу, третю та четверту залишити без змін.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.02.2021).
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.02.2021).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.Т. Маляренка та В.Г. Гончаренка. Київ : Юрисконсульт, 2017.

4. Закон України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 №1404-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.02.2021).

5. Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 02.06.2016 № 1403-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text> (дата звернення: 01.02.2021).

6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ, 2016. 928 с.

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МАТЕРІАЛІВ ТА ЗАСОБІВ ЗВУКОЗАПИСУ

Василь Володимирович КОРНІЄНКО,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики, судової
експертології та домедичної підготовки
факультету №1 Харківського національного
університету внутрішніх справ
<http://orcid.org/0000-0002-7682-1281>*

Спеціальні дослідження джерел звуку та їх слідів-носіїв вже багато десятиліть стають предметами відповідного експертного аналізу. У криміналістичній науці ці дослідження відносяться до судової акустики, яка вивчає систему методологічних і теоретичних концепцій, способів і технічних засобів збирання, дослідження та використання слідів звуку як доказів у кримінальному і цивільному судочинстві. До загальних завдань судово-акустичного дослідження відносять наступне:

- 1) ідентифікація людини за слідами її звукової мови (голосу);
- 2) обстеження звукового середовища для виявлення джерела звуку;
- 3) вивчення технічних засобів фіксації та матеріальних носіїв слідів звуку (фонограм) [1].

Джерелами слідів звуку є матеріальні системи органічного і неорганічного походження (живі організми, неживі об'єкти та явища природи). Кримінальна подія породжує різні сліди звуку, які в своїй сукупності утворюють так звану звукову «картину». Судова акустика допомагає встановити закономірності виникнення цих джерел слідів звуку, методи й засоби їх дослідження для розслідування кримінальних правопорушень.

Сучасна судова акустика охоплює спеціальні експертні дослідження за двома напрямками: а) технічне дослідження матеріалів та засобів звукозапису; б) дослідження голосу за фізичними параметрами усного мовлення, акустичних сигналів та середовищ. Матеріальними об'єктами-носіями слідів звуку традиційно називали фонограми (магнітні, оптичні, тощо), тоді як зараз, в епоху повного витіснення аналогового способу запису звуку цифровим, відповідно дістало змін експертна назва носія звукозапису – сигналограма, а також ускладнено перелік завдань які вирішують відповідні експертизи.

Стрімкий розвиток технологій за останні 10 років переоснастив сучасну аудіо та відео індустрію з аналогового на цифровий спосіб фіксації, зберігання та передачі інформації. Побутові пристрої стали компактніші, при цьому не втрачаючи якісні показники порівняно з професійними зразками. Разом з цим активно розвиваються чисельні програми по обробці цифрової інформації, які вносять зміни у оригінальний запис на досить високопрофесійному рівні. Це ускладнює процес встановлення ознаку внесення змін у фонограму, її обробку чи підробку. Наразі використовують технічні засо-

би для одночасної фіксації звуку й зображення, тому представлені зразки для експертних досліджень потребують комплексного аналізу.

Сучасний аналіз технічних засобів фіксації та матеріальних носіїв слідів звуку та зображення (відеозапису) традиційно вирішує коло ідентифікаційних та діагностичних питань:

1) на якому пристрої записана відеофонограма, за допомогою якого комплексу апаратури (одного чи кількох технічних пристроїв);

2) встановлення наявності ознак монтування, чи проводився запис відео-, фонограми безперервно;

3) чи одночасно проводився запис відеозображення і звуку у відеофонограмі файлу та чи відповідає зміст відеозображення запису звуку;

4) оригіналом чи копією є відео-, фонограма.

Хотілося б звернути увагу на останній пункт. В цифрових технологіях запису звуку, на відміну від аналогового, не втрачається якість запису. Експерт, як правило, робить копіювання файлу на комп'ютер для проведення дослідження матеріальних носіїв слідів звуку та зображення. З технічної точки зору оригіналом є відео- фонограма, виконана в результаті запису сигналу безпосередньо від першоджерела (пристрою) на носій інформації (DV-касета, SD-карта пам'яті) або безпосередньо на пам'ять аудіо, відео записуючого пристрою. Під копією розуміють файл, скопійований на будь-який інший носій інформації. Якщо сигналограма (файл) є копією та знає відповідних змін за допомогою монтажних програм та плагінів, він також втрачає наявність мета даних та інших ознак, що ідентифікують зроблену запис з відповідним пристроєм. Тому вважаємо, що слід виключити із слідчо-судової практики постановку питання про оригінал чи копію запису, тому що в епоху цифрового запису він втратив свою актуальність. У даному випадку слідство та суд цікавить інформація про достовірність запису, чи були внесені зміни засобом монтажу. У галузі наук щодо технічного захисту інформації така процедура називається верифікацією даних [2].

Цифровий спосіб запису та збереження відео-, фонограм вимагає від експертів постійного вдосконалення засіб їх аналізу та дослідження. Сьогодні найбільшу складність представляє встановлення ознак монтування (вставки, видалення, накладення) звукозапису. Сучасні програми обробки аудіо та відеозапису дозволяють на високоякісному рівні робити імітації звуків та голосу, створювати необхідне середовище (імітація різних видів приміщень, фонових звуків, реверберацій), а також робити видалення та вставки/накладення окремих фрагментів запису, роблячи абсолютно непомітними «стики» фонограм. До таких програм, наприклад, відносяться Audacity чи Fl Studio. Порівняно з іншими аналогами, ці програми по обробці звуку мають багато плагінів, завдяки яким можна якісно імітувати звуки широкого частотного діапазону, тональності; створювати шуми, накладати ефекти, штучно погіршувати якість звуку, тощо. У цьому випадку ототожнення голосу, а також обстановки запису ускладнює й спосіб збереження фонограми, коли використовується алгоритм сильної компресії (Mb/sec) при збереженні фонограми після монтажу у файл.

Для ефективного проведення експертних досліджень бажано щоб записана фонограма у файл мала як найменшу компресію та кодування у

форматах *.wav, *.avi, *.dv, *.mkv. Це дозволяє фахівцю якісніше проаналізувати сигналограму. Для цього використовуються традиційні методи сприйняття на слух (органолептичні), порівняння, а також із застосуванням спеціальних комп'ютерних програм автоматичної ідентифікації сигналу. Ефективним засобом аналізу звукозапису у експертній практиці також залишається спектрографічний метод. Предметом його дослідження є сонограми, на яких може бути помітно «випадіння» звуку, розбіжність або ж графічна нестиковка кривих частотної модуляції звуку. Спектрограми аудіо-сигналів надають акустичним експертам об'єктивні дані, графічно відображаючи повний звуковий спектр голосу. Горизонтальна вісь показує, в який час, а вертикальна вісь - на якій частоті протікають звукові хвилі. Кожен звук в сонограмі має свій власний зразок, тобто формат. Сукупність цих форматів і утворює акустичний відбиток голосу чи звуку і тим самим дає підґрунтя для подальшої роботи, в якій на перший план виходить тонкий слух і досвід експерта.

Список використаних джерел:

1. Біленчук П. Д., Салтевський М. В. Судова акустика. Велика українська енциклопедія. URL: https://vce.gov.ua/Акустика_судова (дата звернення: 7.06.2021).
2. Рыбальский О. В., Близников С. А., Мыслинский А. В., Брягин О. В. Особенности проведения экспертизы аутентичности цифровых сигналограмм, полученных оперативным путем. *Захист інформації*. К. : КМУЦА, 2005. № 1. С. 57–62.

УЧАСТЬ СПЕЦІАЛІСТА ПРИ ОТРИМАННІ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ЕКСПЕРТНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Людмила Василівна МАКСИМІВ,

*кандидат юридичних наук, судовий експерт
сектору балістичного обліку відділу
криміналістичних видів досліджень Івано-
Франківського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України*

Участь спеціаліста у кримінальному провадженні регламентується нормами Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), зокрема статтею 71 КПК визначено, що спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок [1]. У практичній діяльності на підтвердження своїх спеціальних знань та навичок особа зобов'язана надати документ, який свідчить про здобуття певної освіти та кваліфікації (диплом про здобуття освіти), або документ з місця роботи, який підтверджує, що особа працює за фахом і відповідно може бути спеціалістом у кримінальному провадженні.

У кримінальному провадженні спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду. Досить часто для проведення експертизи у кримінальному провадженні виникає необхідність у проведенні порівняльного дослідження, що своєю чергою є підставою для відібрання зразків для експертизи.

Першочергово варто з'ясувати, що слід розуміти під поняттям «отримання зразків для експертизи». На сьогодні отримання зразків для експертизи більшість провідних українських науковців слушно розглядає в структурі такої слідчої (розшукової) дії як проведення експертизи [2, с. 224; 3, с. 365]. У той же час окрема регламентація їх отримання у статті 245 КПК, вказує на певну відокремленість від експертизи і самостійність як окремої кримінально-процесуальної дії, на думку Бауліна О. В. У спеціальній літературі йдеться про проблеми у нормативно-правовому забезпеченні отримання зразків для експертизи та застосуванні цієї дії в слідчій практиці [4].

Вважаємо, що отримання зразків для експертизи – це самостійна процесуальна дія, що проводиться стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи, слідчим суддею у випадках, якщо експертиза призначена за клопотанням сторони провадження або судом з метою забезпечення проведення експертизи та встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Самостійність вказаної

процесуальній дії підтверджується такими фактами: для отримання зразків для експертизи передбачено складання окремих процесуальних документів; отримання зразків для експертизи у деяких випадках потребує залучення спеціаліста; за результатами відібрання зразків для експертизи складаються відповідні процесуальні документи. Зразки для експертного дослідження відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. Тобто, відібрання зразків для експертизи проводиться слідчим, прокурором із залученням спеціаліста у випадках передбачених законом або у разі необхідності. У випадку, якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом.

Доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [1]. Зразки, отримані для експертизи, не є доказами у кримінальному провадженні, проте несуть в собі інформацію, що має доказове значення. Така інформація стає доступною і може бути використана в доказуванні у кримінальному провадженні лише в результаті проведення експертизи. Саме тому зразки для порівняльного дослідження мають особливий процесуальний статус, являють собою матеріал для отримання нового або перевірки вже наявного доказу. Оскільки джерелом доказів є висновок експерта, то ті дані, які будуть отримані внаслідок проведеної експертизи виступатимуть доказами у кримінальному провадженні.

Як свідчить практика, досить часто з метою правильного відібрання та вилучення зразків для експертного дослідження залучається спеціаліст, який є компетентним у певній сфері діяльності. В подальшому, вказана особа, яка залучалась як спеціаліст для отримання зразків, може виступати експертом для проведення експертизи у тому ж кримінальному провадженні. Тому, виникає запитання: «Чи може одна і та ж сама особа виступати спеціалістом при отриманні зразків для експертизи і експертом при проведенні цієї експертизи?». Залучений спеціаліст, відбираючи зразки для експертизи з участю слідчого або за дорученням суду, витратив свій час, щоб ознайомитись з матеріалами кримінального провадження, розібратися з об'єктами дослідження та відібраними зразками, тому він зможе швидше й ефективніше проводити експертне дослідження і сформулювати висновок. А з іншої сторони, чи не буде він зацікавленим у результатах проведення експертизи, якщо був залучений як спеціаліст. Однозначної відповіді на вказане питання немає, оскільки в КПК про це чітко не вказано. Підтримуємо позицію щодо можливості залучення особи як спеціаліста для відібрання зразків і в подальшому як експерта для проведення експертизи, оскільки перед тим, як залучити спеціаліста слідчий повинен переконатися у його незацікавленості у вказаному кримінальному провадженні. Однак, вказана проблема ще потребує обґрунтованого наукового дослідження та опрацювання з метою подальшого її вирішення.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. К.: Центр учб. літ., 2013. 544 с.
3. Кримінальний процес: / за заг. ред. Ю. М. Грошевого, В. Я. Тація, А. Р. Туманянц та ін. Х.: Право, 2013. 824 с.
4. Баулін О. В. Особливості отримання біологічних зразків особи для проведення експертизи у досудовому розслідуванні. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2015_60_27

ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТОВАРІВ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВОЇ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Ірина Леонідівна НАЙВЕР,

*кандидат технічних наук, судовий експерт
Львівського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС
<https://orcid.org/0000-0002-1252-5029>*

В умовах проведеної в Україні правової реформи ускладнюються завдання не тільки по розкриттю скоєних злочинів, а також доведення вини конкретних осіб як на стадії попереднього розслідування, так і на стадії судового розгляду кримінальних справ.

У кримінальному судочинстві проблема призначення і проведення експертиз займає особливе місце. Вона була і до теперішнього часу залишається досить актуальною, оскільки важлива роль в доведенні вини особи, яка вчинила злочин, належить саме експертизі.

Стрімке зростання потреб сучасного суспільства в використанні спеціальних знань, як у рамках судочинства, так і поза цими рамками дозволяє розглядати судову експертизу, як самостійний і найбільш перспективний механізм захисту прав і свобод громадян, а також інтересів держави.

Необхідно звернути увагу на те, що під час призначення судових експертиз виникає чимало проблемних питань, вирішення яких сприятиме ефективнішій діяльності експертних установ та експертів та їх взаємодії з органами досудового розслідування та суду [1].

При розслідуванні та судовому розгляді кримінальних та цивільних справ, часто виникає необхідність у використанні спеціальних знань в галузі товарознавства, а саме в судово-товарознавчій експертизі.

Таким чином, судова товарознавча експертиза - це проведення спеціального дослідження, що потребує глибоких знань у тій чи іншій галузі.

Характерними особливостями сучасного ринку нашої держави є завантаженість його іноземними товарами не найкращої якості, які потрібно ідентифікувати, для відповідного встановлення ринкової вартості [2].

Судово-товарознавчі експертизи проводять для розслідування кримінальних справ, які стосуються розкрадання державного, суспільного або приватного майна, скоєння злочинів (крадіжок), фальсифікацію продукції, недобросовісну конкуренцію тощо) і цивільних справ (вирішення господарських суперечок, відшкодування збитків при пошкодженні майна тощо). Вони призначаються у тих випадках, коли судовому експерту надається перелік завдань, які вирішує судова товарознавча експертиза.

Перед експертом ставиться перелік завдань, які пов'язані з відповідністю якості товарів приписам нормативних документів, сертифікатами якості або еталонним зразкам; встановлення змін якості товару, які сталися внаслідок псування об'єкта, присутності дефектів та їх відображення на

якості продукції; встановлення відповідності характеристик, які зазначені в інформації про продукцію, яка зафіксована на упаковці товару (етикетці, ярлику, самому виробу); визначення ринкової вартості товару, а також зміни вартості внаслідок порушення його фактичного стану; аналіз зміни якості продукції в результаті впливу певних факторів; визначення порушень, допущених при оформленні супровідної документації, що призвели до недотримання прав споживачів; встановлення фактів порушення господарської діяльності організації, що призвели до виробництва і продажу товарів неналежної якості.

Сутність судово-товарознавчої експертизи полягає в тому, щоб за допомогою спеціальних товарознавчих досліджень першочергово ідентифікувати об'єкти дослідження, вивчити їх споживні властивості, визначити фактичний стан їх якості та на основі цього обґрунтувати вартість наданих на дослідження об'єктів, а результати експертизи оформити висновком експерта.

Висновок експерта є одним з джерел доказів, передбачених процесуальним законодавством, і, не маючи наперед встановленої сили, підлягає обов'язковій оцінці суб'єктами доказування. Оскільки в переважній більшості випадків при проведенні експертизи досліджуються об'єкти, у виявленні і вилученні яких експерт участі не бере, один із важливих компонентів оцінки висновку – перевірка дотримання процесуального порядку одержання (виявлення, фіксація, вилучення, упаковки) досліджуваних речових доказів, документів та зразків [1].

Термін «ідентифікація» (від лат. *identificare* – ототожнювати) визначається, як ототожнення, порівняння чого-то з чимось. При ідентифікації товарів встановлюється збіжність досліджуваних товарів аналогам, які мають ту ж сукупність споживних властивостей чи опису товарів на маркуванні, товаросупровідних та нормативних документах [3].

Розрізняють такі види ідентифікації товарів – асортиментну (видову), якісну (кваліметричну), партійну [3].

Асортиментна (видова) встановлює відповідність назви товару його асортиментній характеристиці, що зумовлює вимоги, які висуваються до товару. Цей вид ідентифікації застосовується для підтвердження відповідності товару при усіх видах оцінної діяльності, але особливе значення вона має при товарознавчій експертизі.

Якісна – встановлює відповідність вимогам якості, передбаченим відповідними нормативними документами. Дозволяє виявити відповідність товарному сорту чи іншим градаціям якості, які вказані на маркуванні чи в супровідних документах.

Партійна ідентифікація – один із найбільш складних видів діяльності, під час якої встановлюється належність наданої частини товару (проби, зразка, одиничних екземплярів) до конкретної товарної партії. Складність полягає в тому, що в більшості випадків відсутні чи не досить надійні критерії для ідентифікації.

При проведенні судової товарознавчої експертизи використовують види ідентифікації об'єктів дослідження, залежно від питань зазначених у матеріалах кримінального провадження, що вимагає багатосторонніх досліджень експертами-товарознавцями. Результати ідентифікації того чи ін-

шого об'єкта дослідження аналізуються і на основі цього аналізу роблять відповідні висновки.

Ідентифікації товарів притаманні функції: показова – ототожнює представлений зразок товару з конкретним найменуванням, ґатунком, маркою, типом, а також товарною партією; інформаційна – доводить інформацію до суб'єктів ринкових відносин; підтверджувальна – відповідність асортиментної характеристики товару інформації, яку зазначено на маркуванні та товаросупровідних документах, тобто справжність товару; управлінська, яка є одним з елементів системи якості товару [3].

Критеріями ідентифікації є характеристики товарів за певними показниками (органолептичними, фізико-хімічними, мікробіологічними), які дають можливість ототожнювати найменування представленого товару з найменуванням, зазначеним на маркуванні або в нормативних, товаросупровідних документах [4]. Інколи органолептичні і фізико-хімічні показники об'єктів дослідження не відповідають вимогам перевіряння і об'єктивності, тоді необхідно застосовувати комплекс взаємодоповнюючих критеріїв ідентифікації, які відповідають вимогам: типовості для конкретного виду чи однорідної групи продукції; об'єктивності чи порівнюваності; перевірюваності.

Проводячи дослідження за судовою товарознавчою експертизою, експерт в першу чергу вивчає маркування об'єктів дослідження, що нанесено безпосередньо на них або міститься на ярликах чи етикетках. Регламентація маркування, як засобу ідентифікації продукції, здійснюється на основі нормативних документів.

Також проводячи дослідження виробів, маркувальних позначок, зразків, експерти-товарознавці працюють із документами, в яких відображено стан товару; різні процеси, які з ним відбуваються; здійснення товарних операцій (приймання, розбракування, розсорткування, реалізація) та надано додаткову інформацію щодо товару.

Слід зазначити, що засобами ідентифікації об'єктів дослідження, є маркування товарів та документи: нормативні (стандарти, ТУ тощо) і технічні (креслення, інструкції з експлуатації, споживання тощо) [4].

Ідентифікація об'єктів дослідження повинна носити характер комплексної оцінки, з якої найбільше значення мають критерії типовості до конкретного виду продукції, порівнюваності та перевірюваності. У діючих нормативних документах такі критерії часто відсутні, тому постає необхідність розробити спеціальні критерії ідентифікації, які б слугували для експертів товарознавців, при проведенні судових товарознавчих експертиз.

Отже, експертна діяльність в галузі товарознавства в Україні потребує вдосконалення певних видів ідентифікації об'єктів дослідження, що може суттєво підвищити рівень захисту національного ринку від надходження фальсифікованої та недоброякісної продукції, а також отримувати результати експертиз, які відповідатимуть принципам законності, об'єктивності і повноти досліджень.

Список використаних джерел:

1. Кулик Я. О. Проблеми призначення судової експертизи у кримінальному провадженні: веб-сайт URL: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.16.68.html> (дата звернення: 25.05.2021).
2. Лозовий А. І., Донцова О. С., Бобрицький С. М., Стебіх О. І. Методика визначення вартості майна: методика. Х.: СПДФО Данюк А. І., 2004. 112 с. (Реєстрац. код 12.1.15).
3. Коломієць Т. М, Притульська Н. В., Романенко О. А. Експертиза товарів : підручник. Київ : Нац. торг.-екон. ун-т, 2001. 274 с.
4. Полікарпов І. С., Закусілов А. П. Ідентифікація товарів : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 344 с.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗІ

Олена Володимирівна НЕНЯ,

*кандидат юридичних наук,
начальник 1-го відділу науково-дослідної
лабораторії криміналістичної та спеціальної
техніки Державного науково-дослідного
інституту МВС України
<https://orcid.org/0000-0001-9721-5718>*

Станіслав Миколайович КОРНІЙКО,

*науковий співробітник 1-го відділу науково-
дослідної лабораторії криміналістичної та
спеціальної техніки Державного науково-
дослідного інституту МВС України
<https://orcid.org/0000-0003-1266-8166>*

Андрій Володимирович ГУЛЯЄВ,

*кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник, завідувач
науково-дослідної лабораторії криміналістичної
та спеціальної техніки Державного науково-
дослідного інституту МВС України
<https://orcid.org/0000-0002-4965-8677>*

Наталія Михайлівна БЕРЕЗНЕНКО,

*кандидат технічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник 2-го відділу
науково-дослідної лабораторії криміналістичної
та спеціальної техніки Державного науково-
дослідного інституту МВС України
<https://orcid.org/0000-0003-4589-3829>*

Широке впровадження комп'ютерної техніки та комп'ютерних технологій у суспільне життя супроводжується поширенням кола злочинів з їх використанням.

У зв'язку з цим необхідність трансформації спеціальних знань з області комп'ютерної інформації в область криміналістичну набуває все більшої актуальності та необхідності. А ефективність роботи експертів, саме з напрямку комп'ютерно-технічних досліджень, знаходиться у прямій залежності від використання найновітніших розробок у галузі апаратно-програмного забезпечення та інформаційних технологій.

До інформаційних технологій належать процеси, де «вихідним матеріалом» і «продукцією» є інформація. Зрозуміло, що інформація, яка переробляється, зв'язана з визначеними матеріальними носіями.

Під інформаційними технологіями розуміється переробка інформації на базі комп'ютерних обчислювальних систем.

Комп'ютерно-технічна експертиза – одна з різновидів судових експертиз, об'єктом якої є комп'ютерна техніка та (або) комп'ютерні носії інформації, а метою – пошук і закріплення доказів [1-3].

Слід зазначити, що цілий ряд злочинів можуть містити інформацію в електронному вигляді, і сюди входять не лише кіберзлочини, а й підробка та виготовлення документів і грошових банкнот, вимагання хабарів та погрози, надіслані засобами електронної пошти або через месенджери за допомогою як комп'ютерної техніки, так і смартфонів, переписка про наміри вчинити той чи інший злочин тощо. Тому об'єктами комп'ютерно-технічної експертизи можуть бути як апаратні засоби (системні блоки комп'ютерів та їх комплектуючі, сервери, ноутбуки, жорсткі диски, флеш-накопичувачі, модеми, маршрутизатори тощо), так і програмні продукти (комп'ютерні програми, бази даних тощо).

З огляду на те, що комп'ютерно-технічна експертиза знаходиться у процесі постійного розвитку і перелік питань, на які вона може дати відповідь постійно розширюється та зазнає змін, наслідком цього є величезна кількість об'єктів, що підлягають огляду та вилученню (фіксації) під час здійснення заходів забезпечення досудового розслідування за цим напрямом. При цьому, їх види та типи також складають дуже широкий спектр. Наслідком цього є й специфічний підхід до відбору вилученню (фіксації) об'єктів досліджень (ст. 159 КПК), що потребує обов'язкової участі спеціаліста (ст. 71 КПК) в галузі комп'ютерної техніки» [4].

Тому перед спеціалістом (ст. 71 КПК), який залучений до досудового розслідування, постає завдання вилучення надвеликої кількості об'єктів з місця проведення огляду, які у подальшому мають бути досліджені експертом, що вимагає значних обсягів часу. При цьому значна кількість таких об'єктів може не містити інформації, яка стосується даного правопорушення.

Тому, актуальним питанням для підвищення якості та ефективності комп'ютерно-технічної експертизи є розгляд аспекту оптимізації кількості об'єктів, що підлягають вилученню (фіксації) під час здійснення заходів забезпечення досудового розслідування, шляхом ефективного використання спеціальних пристроїв для запобігання умисного втручання або випадкового редагування інформації на вилучених оригінальних носіях інформації та пристроїв для виготовлення побітових копій з таких носіїв.

Виконання судових експертиз та багато інших напрямків діяльності, пов'язані з комп'ютерною криміналістикою, вимагають максимально можливого збереження цілісності досліджуваних даних. Для цього використовуються програми або пристрої, що не дозволяють записати будь-яку інформацію на досліджуваний накопичувач.

Як у світовій практиці, так й у практиці українських криміналістів, відповідно до вимог ДСТУ iso/iec 17025:2017 [5] у сфері комп'ютерно-технічних досліджень, загальноприйнятим є певний порядок проведення

таких досліджень з використанням спеціальних пристроїв для запобігання умисного втручання або випадкового редагування інформації на вилучених оригінальних носіях інформації (далі – блокувач), наприклад, Digital Intelligence UltraBlock (США), WiebeTech Forensic UltraDock (США), EPOS WriteProtector (Україна), а також пристроїв для виготовлення побітових копій з оригінальних носіїв (далі – дублікатор), наприклад, Tableau Forensic Duplicator TD3 (США), IM Solo-4 Forensic (США), ICS Image MASSter 4000 Pro (США), EPOS DiskMaster Portable (Україна).

Для обробки та аналізу побітових копій з оригінальних носіїв ще десять років тому вітчизняними експертами використовувався цілий набір різноманітних програм, який з кожним роком все активніше замінюється спеціальними програмно-апаратними комплексами, що дає змогу індексувати скопійовану інформацію за її видами (текстова, графічна, відео, тощо), відновлюючи при цьому видалені раніше файли, якщо їх залишки будуть виявлені під час індексації. Також зазначені програмно-апаратні комплекси дають змогу проводити дуже швидкий пошук за контекстом серед проіндексованого масиву інформації, перегляд та пошук необхідної графічної інформації та відеоконтенту за визначеними замовником критеріями.

Так як вітчизняними експертами активно переймається зарубіжний досвід, то змінюється й алгоритм досліджень, який передбачає наявність наступних кроків.

1. Виготовлення побітової копії носія електронної інформації з використанням блокувачів. Така копія зазвичай називається «файл-образом» або «образом диска». Часто таких файлів може бути багато.

Образ диска (англ. термін «Image») – файл, що містить у собі повну копію вмісту та структури файлової системи та даних, що містяться на диску (наприклад, на компакт-диску, дискеті чи розділі жорсткого диска) [6]. Термін описує будь-який файл, незалежно від того, чи був образ отриманий із реального фізичного диска, чи ні. Таким чином, образ диска містить всю інформацію, необхідну для дублювання структури, розташування та вмісту даних будь-якого пристрою для зберігання інформації.

2. Проведення індексації скопійованої інформації (сортування інформації за певними критеріями, наприклад поділ файлів відповідно до їх формату: txt, doc, xls, ppt, mdb, jpg, bmp, avi, mov тощо) з використанням спеціального програмного забезпечення та потужних комп'ютерів, що призначені для даних завдань.

3. Пошук заданої інформації відповідно до встановлених замовником критеріїв та оформлення висновків експерта.

Перші два пункти реалізуються за допомогою саме спеціального програмно-апаратного забезпечення, а саме блокувачів та дублікаторів.

Аналіз технічних характеристик та можливостей застосування таких зразків сучасного спеціального програмно-апаратного забезпечення, а також деяких аспектів його функціонування, як зарубіжного так і вітчизняного виробництва, демонструє їх високу надійність з урахуванням валідаційних процедур і доводить доцільність їх активного використання саме під час здійснення заходів забезпечення кримінального провадження безпосередньо на місці скоєння правопорушення, з огляду на те, що вони дають змогу копіювати інформацію в незмінному вигляді, запобігаючи її по-

шкодженню або редагуванню, а також апаратне прискорення дешифрації даних під час криміналістичного копіювання інформації з електронних носіїв.

Проте дослідження окремих науковців [7, 8] висвітлюють наявність деяких проблем під час використання цих пристроїв. Так, іноді можуть виникати ймовірні стани файлової системи (наприклад, викликані нестандартною роботою користувачів з носіями інформації), які можуть призвести до спотворення інформації, що вилучається (фіксується).

Отже, на нашу думку, для оптимізації (зменшення) кількості об'єктів дослідження, які у подальшому спрямовуватимуться на комп'ютерно-технічну експертизу, вбачається доцільним попередній перегляд слідчим разом зі спеціалістом за цим напрямом інформаційного наповнення виявлених електронних носіїв для відбору тих, що містять кримінально значиму інформацію.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. Відомості Верховної Ради (ВВР). 1998. № 27-28. Ст.181.
2. Перелік видів судової експертизи та експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судового експерта працівникам Експертної служби МВС: Додаток 2 до Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та атестацію судових експертів Експертної служби МВС (пункт 15), затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 08.02.2017 № 102, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 01.03.2017 р. за № 275/30143. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0275-17> (дата звернення 17.05.2021).
3. Комп'ютерно-технічна експертиза. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Комп%27ютерно-технічна_експертиза (дата звернення 13.05.2021).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88.
5. Акредитація підрозділів експертної служби МВС. URL: <https://dndekc.mvs.gov.ua/акредитація-підрозділів-експертної/> (дата звернення: 03.12.2020).
6. Образ диска. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Образ_диска (дата звернення 18.05.2021).
7. 1496_508_Test_Report_NIST_Disk_Imaging_Paladin_v6.09_October_14_2016.pdf. URL: <https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/> (дата звернення 20.05.2021).
8. 1495_508_Test_Report_NIST_Disk_Imaging_Paladin_v6.09_October_14_2016.pdf. URL: <https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/> (дата звернення: 19.05.2021).

ДОСЛІДЖЕННЯ МАТЕРІАЛІВ, РЕЧОВИН ТА ВИРОБІВ У СТРУКТУРІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ

Станіслав Ігорович ПЕРЛІН,

*кандидат юридичних наук,
директор Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного
центру МВС України*
<https://orcid.org/0000-0001-9397-2738>

У кримінальному провадженні нерідко постають завдання, пов'язані із дослідженням морфології, хімічного складу, структури та властивостей речовин і матеріалів, виявлених на місці події (лакофарбових, пально-мастильних, волокнистих матеріалів, наркотичних засобів тощо). Враховуючи це, у криміналістиці приділяється значна увага засобам і методам аналізу відповідних об'єктів з метою їх індивідуалізації та встановлення родової (групової) приналежності. В основі таких досліджень знаходяться технології природничих і технічних наук, насамперед аналітичної хімії. Проте в українській криміналістиці досі чітко не визначено місце досліджень матеріалів, речовин і виробів у системі криміналістичної техніки. Це стримує розвиток зазначеної галузі, зокрема, в аспекті впровадження сучасних технічних засобів і методів роботи із такого роду слідами. Не представлено досліджуваного розділу й у більшості підручників і навчальних посібників з криміналістики.

Варто відзначити, що криміналістичний напрям у галузі судової хімії почав формуватись ще наприкінці XIX століття разом зі становленням криміналістики як науки, адже її засновник Ганс Гросс звертав увагу на важливість здійснення на місці події мікроскопічного та хімічного аналізу плям крові, екскрементів, волосся, тканин, бруду, пилу тощо. На початку XX видатний криміналіст Едмон Локар, сприйнявши цю ідею, першим започаткував експертні дослідження речовин в поліцейській лабораторії Ліону. Відомий німецький криміналіст і хімік Георг Попп наголосив на важливості встановлення зв'язку бруду на взутті та одязі підозрюваного із ґрунтом на місці події. У подальшому розвиток технологій аналітичної хімії в криміналістиці надав можливість розробити ефективні засоби і методи аналізу ґрунту, волокнистих матеріалів, лакофарбових покриттів, скла, наркотичних засобів, сильнодіючих речовин, спиртовмісних сумішей, пально-мастильних матеріалів тощо.

Цікаво, що в посібниках з криміналістики, виданих ще в Російській Імперії та згодом в СРСР до Другої світової війни, було представлено положення щодо аналізу слідів крові, сперми, екскрементів, горючих матеріалів та інших об'єктів. Проте з середини XX століття, коли радянські науковці обґрунтували правову природу криміналістичної науки, цей напрям припинили відносити до структури криміналістичної техніки. На нашу думку, це було пов'язано насамперед із поступовим послабленням природничо-

технічної частини криміналістики через самоізоляцію цієї науки в умовах «холодної війни».

Проте в практичній судово-експертній діяльності такі дослідження проводились і було сформовано самостійний рід судової експертизи – криміналістичну експертизу матеріалів, речовин та виробів. Її засновником в СРСР вважають С.П. Мітрічева, який у 1970-х роках розробив відповідні теоретичні й методичні основи та запропонував знову включити цей розділ до структури криміналістичної техніки. Але єдиного підходу до цього питання не вироблено досі.

На нашу думку, розвиток та сучасний стан криміналістики у світі переконливо свідчить про необхідність формування окремого розділу з дослідження матеріалів, речовин і виробів. При його диференціації потрібно врахувати такі аспекти: 1) методи аналізу матеріалів, речовин та виробів застосовуються багатьох галузях криміналістичної техніки, зокрема технічному дослідженні документів, вибухотехніці тощо; 2) сліди біологічного походження вивчають судова медицина та криміналістичне дослідження ДНК. Тому до числа об'єктів досліджуваного розділу криміналістичної техніки слід відносити ті, які не вивчаються іншими її відділами.

Насамкінець зазначимо, що криміналістичне дослідження матеріалів, речовин і виробів є традиційним розділом криміналістичної техніки, який динамічно розвивається ще з часів формування криміналістики як науки. Він вивчає засоби і методи виявлення, вилучення та експертного дослідження різноманітних матеріалів, речовин та виробів, які не є об'єктами вивчення інших розділів криміналістичної техніки, із метою вирішення завдань, що виникають у зв'язку з розкриттям та розслідуванням кримінальних правопорушень. Об'єктами даного виду криміналістичних досліджень є ґрунти, лакофарбові матеріали, скло, кераміка та полімери, волокна, нафтопродукти, спирти, метали і сплави, харчові продукти, наркотичні засоби, сильнодіючі та отруйні речовини тощо. За об'єктами дослідження побудовано внутрішню структуру цієї складової частини криміналістичної техніки.

СУДОВО-ЕКСПЕРТНІ УСТАНОВИ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Наталія Євгенівна ФІЛІПЕНКО

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права Національного
аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «Харківський
авіаційний інститут»
<https://orcid.org/0000-0001-9469-3650>*

Олена Сергіївна ОБОЛЄНЦЕВА-КРАСИВСЬКА

*старший науковий співробітник сектору
товарознавчих досліджень та досліджень об'єктів
інтелектуальної власності лабораторії
економічних, товарознавчих, психологічних
досліджень та досліджень об'єктів
інтелектуальної власності Національного
наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
<https://orcid.org/0000-0003-4306-3725>*

Злочинність є найбільш негативним суспільним явищем, зумовленим особливостями історичного, соціального, політичного, економічного й культурного розвитку самого суспільства. Стрімко розвиваючись і трансформуючись, злочинність не лише завдає непоправну шкоду особистим відносинам, а і перешкоджає нормальному функціонуванню державних і громадських інституцій. У таких умовах набуває особливої актуальності державне реагування відповідних суб'єктів, які взаємодіють у вигляді системи різноманітних заходів, спрямованих на пошук шляхів, засобів та інших можливостей ефективного впливу на злочинність.

З об'єктно-функціонального боку, протидія злочинності охоплює три сфери суспільних відносин:

1) *загальна організація* – це сукупність організаційних, управлінських, профілактичних, контрольних та інших дій різноманітних інституцій, які взаємодіють для досягнення спільних результатів у протидії злочинності;

2) *правоохоронна діяльність* – система заходів з реалізації правоохоронних та/або правозастосовчих функцій державними органами, громадськими організаціями чи громадянами;

3) *попередження злочинності* – реалізація спеціальними суб'єктами передбачених законом засобів впливу з метою недопущення розвитку кримінального протиправного наміру на попередніх стадіях вчинення кримінального правопорушення, виявлення причин та умов вчинення кримінальних правопорушень [1, с. 158].

Прямо або опосередковано протидія злочинності здійснюється всіма ланками державної та суспільної системи. Тому в протидії злочинності бе-

руть участь представницькі органи, органи виконавчої влади й суди, весь комплекс підприємств, установ та організацій, що функціонують у різних сферах соціальної життєдіяльності, громадські об'єднання та окремі громадяни. Отже, в узагальненому вигляді система протидії злочинності охоплює органи й організації, які визначають провідні напрями, завдання, форми та методи протидії злочинності в країні; здійснюють інформаційно-аналітичне забезпечення протидії злочинності; виявляють криміногенні фактори й сигналізують про них; безпосередньо реалізують заходи з реагування на окремі кримінальні правопорушення, а також заходи з усунення, послаблення або нейтралізації криміногенних факторів, у тому числі з корекції особистісних деформацій та усунення обставин, що їх сформували. Таким чином, залежно від цілей і завдань, а також функціональних обов'язків суб'єктів протидії злочинності їх можна поділити на дві групи – суб'єкти, які діють на загальносоціальному рівні, та спеціалізовані суб'єкти. До останніх належать державні органи, спеціально утворені для протидії злочинності, а також органи, які діють поза межами кримінального судочинства [1, с. 165; 2, с. 83].

Таким чином, суб'єкт протидії характеризується зайняттям однієї з провідних позицій порівняно з іншими у системі протидії злочинності, а також визначальною роллю здійснюваних ним попереджувальних заходів у комплексному цілеспрямованому впливі на криміногенні фактори злочинності. У зв'язку з цим зазначимо, що особливе місце в єдиній системі суб'єктів цілеспрямованого впливу на криміногенні фактори злочинності, посідають судово-експертні установи України.

Справедливим є твердження, згідно з яким загалом судовий експерт чи експерт (фахівець, спеціаліст) – це не зацікавлена у результатах провадження особа, яка на професійній основі володіє необхідними для вирішення судово-експертних завдань спеціальними знаннями, уміннями та практичними навиками. Цей суб'єкт процесуальних відносин, що не має і не повинен мати зацікавленості, залучається до участі у справі, щоб сприяти суду в об'єктивному дослідженні обставин справи і тим самим забезпечувати здійснення судом своєї головної мети – захисту порушених, невизнаних чи оспорюваних прав або інтересів осіб [3, с. 2-4].

Доречно також звернути увагу на те, що під час здійснення судово-експертної діяльності відповідні підрозділи судово-експертних установ, а також окремі фахівці (науковці) з відповідних галузей знань наділяються, зокрема, і певними повноваженнями у сфері протидії злочинності, які зводяться до того, що вказані суб'єкти можуть впливати на прояви протиправних посягань на стадіях формування умислу, готування або замаху. Інакше кажучи, вказані суб'єкти під час здійснення судово-експертної діяльності можуть виконувати діяльність, пов'язану з попередженням злочинності як однієї з можливих сфер протидії злочинності у цілому.

Д. П. Гуріна на прикладі здійснення окремих видів судових експертиз зазначає, що під час проведення економічних експертиз, крім вирішення питань, безпосередньо поставлених перед експертом, доволі часто можуть бути встановлені обставини, які мають значення для профілактики правопорушень. Зокрема, за допомогою експертизи документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності встановлюють недоліки у здійсненні бухгал-

терського обліку чи недостатній контроль з боку осіб, на яких цей обов'язок покладено законодавцем, що призвело (чи могло призвести) до скоєння правопорушень. Під час проведення дослідження документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності експерт як фахівець у своїй галузі краще, ніж будь-хто інший, може зрозуміти шляхи та способи усунення виявлених недоліків бухгалтерського обліку і контролю, тому він може підготувати рекомендації щодо заходів із профілактики економічних правопорушень. Отже, можливості експертів щодо профілактики економічних правопорушень є досить великими [4, с. 95-98].

Цікавим прикладом застосування експертної превенції може служити дослідження дорогоцінного каміння, що здійснюється при проведенні гемологічної експертизи. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними» дорогоцінне каміння це природні та штучні (синтетичні) мінерали в сировині, необробленому та обробленому вигляді (виробах) [5]. До дорогоцінного каміння відносять штучні (синтетичні) мінерали які отримані штучно («вирощені» в лабораторних умовах), які є аналогами відповідного природного дорогоцінного каменю за хімічним складом та кристалічною будовою. Саме це визначення дорогоцінного каміння як природних так і штучних мінералів дає досить широке поле для шахрайства, коли не чисті на руки продавці свідомо забувають попередити покупця про те, що камінь який вони придбають є дорогоцінним, але штучно вирощеним в лабораторних умовах, забуваючи повідомляти його дійсну вартість, яка може бути у десятки разів нижча ніж за природні камені з такими ж якісними характеристиками. І питома вага таких випадків відноситься до самих коштовних каменів (з найбільшою вартістю), а саме рубінів, сапфірів синіх, смарагдів, олександритів.

Відповідно до «Правил торгівлі дорогоцінними металами (крім банківських металів) і дорогоцінним камінням, дорогоцінним камінням організованого утворення та напівдорогоцінним камінням у сирому та обробленому вигляді і виробами з них, що належать суб'єктам господарювання на праві власності» [6], ювелірні вироби як вітчизняного, так і іноземного виробництва під час продажу повинні мати товарні ярлики. Товарний ярлик ювелірних виробів передбачає наявність такої інформації: найменування або товарний знак підприємства-виробника, найменування виробу або його шифр, найменування сплаву металу та його проба, маса виробу, номер (розмір) каблучки або браслета, найменування каменю та його маса, а також позначки «виріб був у вжитку» або «б/в» для ювелірних виробів, які були у вжитку. Саме на товарному ярлику власні назви штучних каменів повинні доповнюватись визначенням: «штучні»/«синтетичний». Нажаль, вітчизняні виробники часто нехтують даним положенням. Судовий експерт, проводячи відповідне дослідження, у висновку, вказує на цей недолік у порядку експертної ініціативи, забезпечуючи профілактичний вплив своєї роботи.

На думку О. Моїсєєва, під час судово-експертної діяльності встановлюються факти та обставини профілактичного характеру, з приводу яких замовник проведення експертного дослідження не завжди може через від-

сутність спеціальних знань сформулювати відповідні запитання [7, с. 46-52].

Слід урахувати те величезне значення, яке має протидія злочинності. Саме вона дозволяє не допускати масової кримінальної поведінки з усіма її негативними наслідками, зокрема дозволяє попереджати відчуження суб'єктів злочинів та інших правопорушень від ціннісно-нормативної системи суспільства і держави, розрив соціально корисних зв'язків злочинців під час їх ізоляції від суспільства або переважного замикання на кримінальному та деморалізованому середовищі під час ведення антигромадського способу життя, при пошуках джерел доходу тощо. Якщо людина є соціалізованою в межах кримінального суспільства, відповідно до наявних у ньому відносин і правил поведінки, їй вкрай важко утвердитися та успішно вирішувати свої проблеми в офіційному суспільстві й державі з їх нормативно-правовою системою.

У кримінологічній літературі зазначається, що проведення експертних профілактичних досліджень у тій галузі знань, у якій експерт (спеціаліст, фахівець) виконує експертизи, хоча і не є процесуальним обов'язком експерта (спеціаліста, фахівця), але вважається його професійним обов'язком. Ознайомлення окремих авторів зі змістом експертних методик показує, що в багатьох із них не передбачено дослідницькі процедури, спрямовані на встановлення обставин профілактичного характеру експертним дослідженням наданих об'єктів. Такий стан виключає з уваги експертів необхідність їхньої участі в установленні обставин, що сприяли (чи могли сприяти) вчиненню кримінального правопорушення. Це знижує ефективність експертизи у профілактичній діяльності правоохоронних та інших державних органів. Включення експертних профілактичних досліджень до структури експертних технологій робить постановку профілактичних завдань обов'язковою під час проведення експертиз у судово-експертних установах [7, с. 227-228].

Коментуючи таку доктринальну позицію, хотілося б зазначити, що дійсно проведення експертних профілактичних досліджень у тій галузі знань, у якій експерт (спеціаліст, фахівець) виконує експертизи, не є процесуальним обов'язком експерта (спеціаліста, фахівця), воно є його процесуальним правом. Водночас важко заперечувати той факт, що вказане процесуальне право під час проведення експертних досліджень одночасно є і професійним обов'язком експерта (спеціаліста, фахівця). Можливо, саме з огляду на те, що проведення експертних профілактичних досліджень є процесуальним правом, доводиться констатувати, що експертній профілактиці вчені та практики приділяють недостатню увагу. Однак справедливим є твердження, згідно з яким профілактична діяльність є однією з найбільш суспільно значущих і важливих, оскільки вона здатна в разі належної реалізації ефективно запобігати кримінальним правопорушенням ще до їх здійснення. Можна сказати, що під час вирішення наявних проблем правового регулювання експертно-профілактична робота може значно підвищити ефективність роботи правоохоронної системи в цілому.

На нашу думку, головними завданнями експертної профілактики вказаних спеціалізованих суб'єктів протидії злочинності є такі: – розроблення

та вдосконалення методів і прийомів виявлення причин кримінальних правопорушень та умов, що їм сприяють;

- виявлення та дослідження особливостей типових результатів експертного дослідження, надання на їх основі пропозицій і рекомендацій з попередження кримінальних правопорушень;

- визначення комплексу профілактичних заходів із захисту різних об'єктів від кримінального протиправного посягання, найбільш дієвих у кожній з виділених ситуацій;

- розроблення заходів попередження певного виду кримінальних правопорушень [8, с. 422-425].

Профілактичні рекомендації цих спеціалізованих суб'єктів протидії злочинності можуть бути загальними та детальними. У загальних рекомендаціях указуються лише основні напрями, в межах яких слід у подальшому вести науково-технічні дослідження для розроблення заходів щодо попередження кримінальних правопорушень. Детальні рекомендації містять у собі конкретні заходи технічного або організаційно-правового характеру, спрямовані на усунення обставин, що сприяли скоєнню кримінального правопорушення.

Нарешті, діяльність таких спеціалізованих суб'єктів протидії злочинності полягає у здійсненні впливу на чинники, які детермінують вчинення кримінальних правопорушень, у зв'язку з їх виявленням під час проведення судової експертизи або участі експерта у слідчо-судових діях шляхом розроблення науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій спеціально-кримінологічного (превентивного) характеру, спрямованих на недопущення у майбутньому потенційно можливих проявів різних кримінальних практик.

Список використаних джерел:

1. Кримінологія. Академічний курс/кол. авторів; за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ: Кондор, 2018. 588 с.
2. Філіпенко Н. Є. Кримінологічна діяльність судово-експертних установ України : монографія. Харків : Коллегіум, 2020. 392 с.
3. Лемик А. Я. Практика застосування спеціальних знань в цивільному процесі в країнах ЄС (на прикладі Німеччини, Франції та Великобританії). *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія Право.* 2014. № 1 (9). С. 1–13.
4. Гуріна Д. П. Експертна профілактика під час проведення економічних досліджень // Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матер. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25 березня 2016 р.). Київ, 2016. Ч. 2. С. 95–98.
5. Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними: Закон України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1998, № 9, ст. 34).
6. Правила торгівлі дорогоцінними металами (крім банківських металів) і дорогоцінним камінням, дорогоцінним камінням органогенного утворення та напівдорогоцінним камінням у сирому та обробленому вигляді і виробами з них, що належать суб'єктам господарювання на праві власності: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.98 р. № 802. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-98-%D0%BF#n9>.
7. Моїсєєв О. М. Експертна профілактика в умовах протидії розслідуванню. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* 2010. № 23. С. 225–227.
8. Філіпенко Н. Є. Виявлення детермінант злочинності у процесі експертного дослідження // Модернізація вітчизняної правової системи в умовах світової інтеграції : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 27–28 трав. 2020 р.). Київ : Національний центр «Мала академія наук України», 2020. С. 422-425.

**ПРОБЛЕМАТИКА ВСТАНОВЛЕННЯ ПРИЧИН ВІДМОВ
МЕХАНІЗМІВ ТА ПРИЛАДІВ ДВИГУНА ПІД ЧАС ЕКСПЛУАТАЦІЇ
ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ СУДОВИХ
ЕКСПЕРТИЗ ПО ДОСЛІДЖЕННЮ ТЕХНІЧНОГО СТАНУ ТА
ДЕТАЛЕЙ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ**

Андрій Вікторович ГОЛОВ,

*головний судовий експерт відділу автотехнічних
досліджень лабораторії автотехнічних
досліджень та криміналістичного дослідження
транспортних засобів Дніпропетровського
науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України
golov.andrii@gmail.com*

Метою даної роботи є розробка методичних рекомендацій з дослідження технічного стану двигуна транспортного засобу та його систем і механізмів, а саме, з експертної оцінки та класифікації відмов їх в роботі, причина яких не є наслідками дорожньо-транспортної пригоди. Необхідність в таких рекомендаціях виникає під час виконання експертиз з дослідження технічного стану та деталей транспортних засобів.

З кожним роком автомобілебудування впроваджує нові технології при проектуванні та в подальшому виробництві двигунів внутрішнього згоряння. В сучасному світі до автомобільних двигунів висувають досить жорсткі вимоги, а саме: невеликий робочий об'єм двигуна, який повинен мати достатню кількість кінських сил та обертальний момент, гнучку зовнішню швидкісну характеристику. Досягаються вище перелічені показники за рахунок механізмів та приладів двигуна що збільшують наповнення циліндрів двигуна повітрям – це встановлення нагнітачів, компресорів, приладів які відповідають за зміну фаз газоутворення чи їх поєднанням. При збільшенні літрової потужності двигуна, щоб забезпечити його надійну та довготривалу роботу, необхідні якісні експлуатаційні матеріали та паливо, бо змінюється як температурний режим двигуна так і значення навантажень на деталі та вузли. На даний час у продажу великий асортимент експлуатаційних матеріалів та безліч автозаправних станцій (АЗС) які пропонують різні види палива. Однак власники транспортних засобів, які обладнані двигунами внутрішнього згоряння, не мають можливості перед придбанням даних експлуатаційних матеріалів чи палива впевнитися у їх якості. В подальшому, при експлуатації транспортних засобів (ТЗ) за призначенням, використовуючи матеріали та паливо, не рідко виникають різні несправності, відмови та ін. Дані обставини змушують власників проводити діагностику силових агрегатів, що в подальшому не виключає їх ремонт. Встановлення причини несправності, відмови механізму, системи чи приладу потребує кваліфікований підхід з використанням вимірювальних та фіксуючих інформацію приладів, а також програмного забезпечення. Встановлення причини, алгоритму її виникнення, в подальшому дає власнику можливість

виявити обставини які призвели до наслідків, і висунути претензії станції технічного обслуговування (СТО) де відбувалося обслуговування двигуна чи його ремонт з метою відшкодування матеріальних збитків чи усунення несправностей. Також несправності двигуна, навіть такі, що призводять до його непридатності, можуть виникати під час експлуатації транспортного засобу на паливі, яке не відповідає своїм заявленим властивостям (нормам чи вимогам), що також призводить до матеріальних збитків. У зв'язку з цим, є нагальна потреба в розробці методики яка б дозволяла встановити причини несправності систем, механізмів, приладів та ін. двигунів внутрішнього згоряння з метою подальшого встановлення осіб, чії дії призвели до матеріальних збитків.

Основним та найпоширенішим методом встановлення неполадок сучасного двигуна є його діагностичне дослідження, бо сучасні двигуни обладнані великою кількістю датчиків які відстежують ті чи інші параметри, які в подальшому обробляються бортовим комп'ютером і якщо параметри виходять за межі нормативних про це інформують водія. Однак під час експлуатації транспортного засобу з двигуном внутрішнього згоряння в двигуні відбуваються складні термічні, хімічні, механічні та ін. процеси, що можуть призводити до порушення вихідних параметрів – це потужність та обертальний момент, при цьому можуть збільшуватися токсичні викиди до навколишнього середовища. Вище наведені процеси, які виникають в двигуні та впливають на вихідні параметри, не завжди відстежуються датчиками які встановлені та підтримують оптимальну роботу двигуна. В подальшому такі процеси призводять до змін структури матеріалу деталей двигуна, їх розмірів, що може супроводжуватися сукупністю ознак (потертості, задири, наволочення матеріалу, мінус матеріалу та ін.) [4]. Кожному механізму, системі, приладу двигуна притаманна одна чи декілька функцій, до того ж ці елементи виконують численну кількість циклів. Елементи двигуна, наприклад циліндро-поршнева група, сприймає тиск газу при такті згоряння-розширення та трансформує прямолінійний, зворотно-поступовий рух поршня в обертальний рух колінчатого валу. До складу циліндро-поршневої групи двигуна входять дві групи деталей: рухомі та нерухомі. До нерухомих деталей відносяться блок циліндрів та головка блоку циліндрів. До рухомих відносяться поршні з кільцями та поршковими пальцями, шатун. Найбільш поширеними пошкодженнями контактуючих деталей циліндро-поршневої групи є втрата рухомості компресійних кілець, чи кілець, які знімають мастило з робочої поверхні гільзи циліндра, руйнація перегородок поршкових кілець на поршні, чи само пошкодження поршня та пошкодження робочої поверхні гільзи циліндра [2]. Даним деталям двигуна притаманні пошкодження з ознаками які можуть бути класифіковані по характеру виникнення з подальшим встановленням причини їх появи, тобто можлива класифікація даних пошкоджень, що дає можливість використовувати системний підхід при дослідженнях даного виду. Отже кожна несправність двигуна супроводжується зміною як внутрішніх так і можливо в подальшому вихідних параметрів, але вони підлягають систематизації, що в подальшому дозволить встановити причину виникнення даної несправності.

Розробка методики яка б дозволяла встановити причини несправності систем, механізмів, приладів та ін. двигунів внутрішнього згоряння дасть можливість виконувати дослідження за цим напрямком під час виконання дослідження технічного стану транспортних засобів або дослідження деталей транспортних засобів.

Список використаних джерел:

1. Гардерман В. Д. Техническая экспертиза разрушений деталей автомобилей. К., 1976.
2. Говорущенко Ю. А. Диагностика технического состояния автомобилей. М.: Транспорт, 1970.
3. Михайловский Е. В. Устройство автомобиля / Е. В. Михайловский, К. Б. Серебряков, Е. Я. Тур. [4-е изд., стереотип.]. М.: Машиностроение, 1981.
4. Судебная автотехническая экспертиза. Часть III. Выпуск 6 / В. П. Головкин и др. М.: ВНИИСЭ, 1986.

КРИМІНАЛІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЛАКОФАРБОВИХ МАТЕРІАЛІВ ТА ПОКРИТТІВ

Ольга Борисівна ГУРЖІЙ,

*головний судовий експерт відділу фізико-хімічних
досліджень лабораторії досліджень матеріалів,
речовин і виробів Дніпропетровського НДЕКЦ МВС
<https://orcid.org/0000-0002-9753-1830>*

Експертне дослідження лакофарбових матеріалів та покриттів є одним із найпоширеніших напрямків криміналістичної експертизи матеріалів, речовин та виробів. Необхідність його проведення виникає при розслідуванні по кримінальним справам, пов'язаним із дорожньо-транспортними пригодами, крадіжками державного та приватного майна та іншими злочинами.

Об'єктами криміналістичної експертизи лакофарбових матеріалів та покриттів (ЛФМ та ЛФП) є певні маси ЛФМ, предмети з пофарбованою поверхнею, відокремлені від них частинки ЛФП, а також сукупність предметів зі слідами контактної взаємодії, якщо хоча б один із них пофарбований (транспортні засоби, сейфи, предмети домашнього вжитку з пофарбованою поверхнею чи інші пофарбовані предмети; частинки ЛФП, відокремлені від предметів з пофарбованою поверхнею, що виявлені на місці злочину; предмети-носії слідів контактної взаємодії з ЛФП та ЛФМ, тощо).

Криміналістична експертиза лакофарбових матеріалів та покриттів проводиться з метою:

- розпізнавання та встановлення належності речовини, що досліджується, до ЛФМ;
- встановлення спільної родової (групової) належності об'єктів, що порівнюються;
- ідентифікації або диференціації певного пофарбованого предмета, конкретної маси, певної тари, тощо;
- визначення хімічного складу ЛФМ та ЛФП;
- визначення способу пофарбування певного предмета (заводський чи кустарний);
- визначення кольору ЛФМ та ЛФП;
- визначення цільового призначення ЛФП;
- виявлення нашарувань ЛФМ та ЛФП на предметах-носіях.

Орієнтовний перелік питань, які вирішуються в ході проведення експертизи лакофарбових матеріалів і покриттів:

- Чи є на предметі-носії нашарування лакофарбового матеріалу та покриття?;
- Чи мають між собою спільну родову (групову) належність надані на дослідження лакофарбові матеріали та покриття?;
- Яким способом, кустарним чи заводським, пофарбовано даний транспортний засіб?.

Лакофарбові матеріали - багатокомпонентні суміші, до складу яких входять: пігменти, що надають ЛФМ колір; наповнювачі, що дозволяють

економити пігменти та покращують механічні властивості та довговічність ЛФП; плівкоутворювачі, що поєднують частинки пігменту та наповнювача між собою та з пофарбованою поверхнею; розчинники та розріджувачі, що надають ЛФМ необхідну консистенцію; пластифікатори, що надають суміші еластичність; сикативи, що прискорюють висихання олійних ЛФМ, тощо.

Лакофарбові покриття призначені для антикорозійного захисту металевих виробів, надання їм декоративного вигляду, використовуються в промисловості, будівництві, на транспорті та в побуті.

Види ЛФМ, що використовуються в системах ЛФП автомобілів:

- лак - розчин плівкоутворюючих речовин (смола, олій, ефірів, целюлози та бітумів) в органічних розчинниках, що утворюють після висихання тверду, однорідну та прозору (крім бітумного лаку) плівку;

- ґрунтовка - суспензія пігментів та наповнювачів у плівкоутворювачі, що після висихання утворює собою непрозору однорідну плівку з хорошими адгезійними властивостями до підкладки та наступному шару. Співвідношення між плівкоутворювачем та сумішшю пігментів і наповнювачів коливається від 1:1,3 до 1:3;

- шпаклівка - в'язка пастоподібна маса, що складається із пігменту, наповнювача та плівкоутворювача і наноситься для вирівнювання дефектів поверхні, що підлягає фарбуванню. Співвідношення між плівкоутворювачем та сумішшю пігментів і наповнювачів складає 1:6;

- емаль - суспензія пігментів або їх суміші з наповнювачами у лаку, яка після висихання утворює на поверхні непрозору, тверду, забарвлену плівку з різноманітними блиском та фактурою. Співвідношення між плівкоутворювачем та сумішшю пігментів та наповнювачів складає 1:1.

При направленні речових доказів на експертизу необхідно дотримуватися правил, які забезпечують їх збереження та відсутність контактів між собою. Об'єкти дослідження слід пакувати кожен окремо у полімерні або паперові пакети.

Список використаних джерел:

1. Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Давидова О.О. Криміналістичні дослідження лакофарбових матеріалів. – Методичні рекомендації. – Київ: КИЙ, 2010. – 48 с.
2. Яковлев А.Д. Химия и технология лакокрасочных покрытий. Учебное пособие для вузов. - Ленинград, Химия, 1981. – 352 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПОРІВНЯЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ СУДОВО-ПОЧЕРКОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ РУКОПИСНИХ ЗАПИСІВ, В ОСНОВІ ЯКИХ ЛЕЖИТЬ ЛАТИНСЬКИЙ АЛФАВІТ

Оксана Леонідівна РУСОВА,

*судовий експерт криміналістичного відділу
досліджень Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру*

На сьогодні слідчі та судді все частіше стикаються з такою проблемою, що в досліджуваних документах, які мають доказове значення по кримінальному провадженню, є не тільки рукописні записи, виконані українською, російською мовами, а й рукописні записи, писемність яких заснована на латинській графіці, тому доцільно було б розглянути особливості відібрання зразків рукописних записів для судово-почеркознавчого дослідження, в основі яких лежить латинський алфавіт.

У різний час проблемами дослідження рукописних записів, в основі яких лежить латинський алфавіт, приділялась увага у роботах таких вчених як Г. Г. Деннемарк, Е. Гечел, Ж. Мат'є, А. Нефтелі, Д. К. С. Пурі, М. Лотар, та інших.

Латинський алфавіт (латинське лист або латиниця) є основою писемності у багатьох мовах світу, зокрема романської і германської групи. Включає в себе 26 букв, які в різних частинах планети можуть називатися зовсім по-різному.

**Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Jj Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt Uu Vv
Ww Xx Yy Zz.**

Писемність, за основу якої було взято латинський алфавіт, використовується у всіх мовах балтійської, кельтської, германської та романської груп, а також у деяких з іранської, семітської, тюркської, фіно-угорської та слов'янської груп, у баскській та албанській мові. Також цю манеру написання можна зустріти в говірках Індокитаю, зокрема у В'єтнамі, на Філіппінах, в Африці, Океанії, Австралії та Північній і Південній Америці.

На сьогоднішній день з упевненістю можна сказати, що на землі практично не існує жодної дорослої людини, яка б не була з ним знайома.

Найкраще, звичайно ж, латинська абетка відома школярам і студентам, так як вони широко використовують її, вивчаючи, наприклад фізику, алгебру, геометрію, хімію або іноземні мови.

Латинський алфавіт можна по праву назвати джерелом міжнародного спілкування тому, що без нього ніяк не можна обійтися. Основних причин, можна назвати дві:

- по-перше, як вже згадувалось раніше, на основі латинської абетки засновано більшість мов світу, причому, як реально існуючих, так і створених штучно (наприклад, ідо, інтерлінгва, есперанто);
- по-друге, існує цілий ряд мов, манера написання яких настільки складна, що її доводиться спрощувати за допомогою так званого допоміж-

ного письма. До речі, у Китаї і Японії латиниця вивчається як допоміжне письмо і є обов'язковим предметом для вивчення, як у школі, так і ВНЗ.

На сьогоднішній день слідчі та судді частіше всього стикаються з такими рукописними записами, писемність яких заснована на латинській графіці, які мають доказове значення в кримінальному провадженні, а саме в банківських документах для відкриття платіжної картки де мається відповідна графа «Ім'я та прізвище латинськими літерами», назва діагнозу і рецепти виписані лікарем, електронні поштові адреси та ін.

В зв'язку з вище викладеним, виникають питання з направленням таких рукописних записів на почеркознавче дослідження а саме:

- що додатково потрібно вказувати в постанові про призначення судово-почеркознавчої експертизи?
- що робити, якщо слідчий не володіє відповідною мовою?
- що робити, якщо підозрюваний заявляє що він не володіє відповідною мовою?
- який текст диктувати особі при відібранні експериментальних зразків?

Щодо першого питання то в постанові потрібно вказати в якій мірі особа володіє латинською мовою, якщо вона нею не володіє то потрібно також вказати. Якщо особа володіє іншою мовою писемність якої заснована на латинській графіці потрібно вказати, і в якій мірі. А також потрібно вказати де особа працює, тому що люди вузької спеціалізації, лікарі, вчені, моряки дальнього плавання, працівники митної служби, ІТ-спеціалісти та ін. вивчають або в тій чи іншій мірі стикаються з написанням рукописних записів які засновані на латинській графіці.

Слідчим чи особою, яка відбирає зразки почерку, повинно бути встановлено вік особи, що перевіряється, її національність, рідна мова, та якими мовами вона ще володіє, освіта (де вчилася, скільки років, який навчальний заклад закінчила, де навчається тощо), професію, звичну для написання руку, стан здоров'я (чи не страждає нервовими чи психічними хворобами), стан зору (чи носить окуляри, чи користується окулярами при листуванні), чи має спеціальні навички щодо малювання, креслення і т.д., та обов'язково проінформувати про це експерта.

Експертна практика, в незалежності від об'єктів дослідження, рекомендує, щоб об'єм зразків почерку складав не менш п'яти аркушів паперу формату А4.

Зразки почерку бувають трьох видів: вільні, умовно-вільні та експериментальні.

Вільні зразки почерку є найбільш цінним порівняльним матеріалом, так як у них зазвичай немає навмисного змінення ознак почерку.

При наявності почеркознавчих об'єктів різними мовами, представлений на експертизу порівняльний матеріал однією мовою повинен бути дуже великим.

Вільні зразки, які засновані на латинській графіці необхідно підбирати в документах різного цільового призначення, щоб до них включалися, за можливістю, всі наявні у особи варіанти почерку. До них належать: особисті листи, банківські документи, щоденники, службові записи, записні книжки, тощо. При виконанні цих документів особа не тільки не знала, але і не

передбачала того, що ці рукописи можуть у подальшому використовуватись в якості зразків. Подібні зразки, як правило, виконуються звичайним почерком, без навмисної зміни.

Безсумнівність походження – це основна вимога, яка пред'являється до вільних зразків почерку, отже, необхідно встановити, що вони дійсно виконані ймовірним виконавцем. Якщо зразки викликають сумнів у достовірності, їх слід пред'явити передбачуваному виконавцеві, свідкам, оформивши ці дії протоколом допиту.

При підготовці порівняльних матеріалів, а саме, рукописних записів, в основі яких лежить латинський алфавіт, для проведення почеркознавчої експертизи дуже важливо підібрати зразки почерку таким чином, щоб у них були з достатньою повнотою відображені ознаки, властиві почерку особи, що виконувала ці зразки. Тільки при наявності таких зразків може бути зроблений достовірний висновок про виконання порівнюваних текстів однією і тією ж особою чи різними особами. Звідси випливає необхідність представляти зразки почерку, порівнянні з досліджуваним документом. Тому вільні зразки, що направляються на експертизу, повинні відповідати досліджуваним документам за низкою своїх характеристик. Так, зразки повинні бути написані тією ж мовою, що й досліджуваний текст, так як інша мова передбачає іншу писемність із своєрідною будовою літер.

Важливо, щоб розрив у часі виконання зразків і досліджуваного документа був мінімальним.

У сформованому почерку зміни зустрічаються рідше і тривалий час у того, хто пише, стійко зберігається певна індивідуальна сукупність ознак почерку.

При дослідженні рукописних записів, в основі яких лежать літери латинського алфавіту, виконаних сформованим стійким почерком, розрив у часі виконання досліджуваного документа і рукописних записів, поданих в якості вільних зразків почерку, іноді може бути 8-10 і більше років. Однак це порівняльне дослідження можливо зробити за умови, що за значений період дана особа не перенесла хвороб, які значно впливають на почерк (хвороби очей, нервові і психічні захворювання). У старості нерідко навички письма частково руйнуються, що спричиняє зміну почерку. Тому при дослідженні таких рукописних записів, так само як і рукописних записів, виконаних шкільним почерком, необхідні зразки, що відносяться до того ж періоду часу, що й досліджуваний текст.

У всіх випадках, коли на експертизу не можуть бути представлені зразки почерку, що відносяться до того ж періоду часу, що й досліджуваний документ, а розрив у часі значний, експерту обов'язково потрібно повідомляти відомості про вік, освіту, спеціальності, письмову практику, знання іноземних мов, захворювання, що впливають на почерк осіб, чії зразки почерку надаються на дослідження, та інші відомості, що мають значення для всебічного й глибокого вивчення ознак почерку. Наявність великого порівняльного матеріалу та додаткових відомостей про ймовірного виконавця полегшує дослідження і оцінку ознак і підвищує обґрунтованість експертного висновку.

Бажано, щоб зразки були виконані таким же пишучим приладом і, за можливістю, на такому матеріалі, що досліджувані рукописні записи, оскі-

льки у багатьох випадках відмінності в почерку однієї і тієї ж особи залежно від матеріалів письма, що застосовуються, можуть бути значними.

Експериментальні зразки почерку, повинні бути порівняні з досліджуваним документом за мовою, матеріалом письма, способом виконання і, якщо можливо, за змістом. В окремих випадках можливо надати експериментальні зразки іншою мовою, писемність якої заснована на латинській графіці

Слідчому, судді перед одержанням експериментальних зразків необхідно скласти текст для диктування, що містить слова, сполучення букв (цифр) і т.д., що є в документі, який підлягає дослідженню (коли в інтересах кримінального провадження особа, що перевіряється, не повинна знати про те, який саме документ знаходиться в розпорядженні слідчого, судді). А якщо слідчий чи суддя не володіє відповідною мовою, має право залучати відповідного спеціаліста для відібрання таких зразків.

Експериментальні зразки у вигляді рукописних записів, в основі яких лежать літери латинського алфавіту, слід отримувати як в звичних, так і не в звичних (незвичним пишучим приладом, в незвичній позі і т. п) для виконавця умовах. Як відомо, можливість зміни ознак почерку для кожної особи обмежена деякими межами. Навіть приблизне знання їх представляє інтерес при проведенні дослідження. Одержання експериментальних зразків, у вигляді рукописних записів, в основі яких лежить латинський алфавіт, в умовах збиваючих факторів дозволяє судити про їх вплив на стійкість і зміну ознак і дає деяке, правда дуже наближене уявлення про можливості перебудови навички письма.

Особи, рукописні записи якої підлягають дослідженню, інколи не відмовляються від виконання зразків необхідною мовою, а у осіб, підозрюваних у підробці, отримати зразки почерку необхідною мовою значно складніше і, як правило, не вдається. Якщо підозрюваний заявляє що він не володіє відповідною мовою то в таких випадках теоретично можливо спробувати отримати зразки почерку будь-якою іншою мовою, писемність якої заснована на латинській графіці. Можна запропонувати особі, підозрюваній у виконанні досліджуваних рукописних записів переписати якийсь текст, де б були слова, сполучення букв (цифр) і т.д., іншою мовою, писемність якої заснована на латинській графіці, однак практично це пов'язане з великими труднощами. Взагалі, якщо особа висловлює небажання брати участі у даній слідчій дії, її слід припинити.

Слід зазначити, що умовно-вільні зразки можуть з'явитися у матеріалах провадження лише у тому випадку, коли особа-іноземець, яка не володіє мовою судочинства, надає письмові пояснення на одній із мов, яка використовує латинський алфавіт, які потім перекладаються перекладачем.

Таким чином, виходячи з вище викладеного можна зробити висновок, що особливостями для підготовки порівняльного матеріалу при призначенні судово-почеркознавчих експертиз рукописних записів, в основі яких лежить латинський алфавіт, є наступні:

- вільні зразки які засновані на латинській графіці необхідно підбирати в документах різного цільового призначення, а саме: особисті листи, банківські документи, щоденники, службові записи, записні книжки, тощо. Знайти та вилучити вільні зразки почерку певної особи можливо за місцем

її проживання, роботи, навчання, у родичів, знайомих, банківських установах тощо.

- в результаті огляду досліджуваного документа слідчим (суддею) самостійно чи за участю спеціаліста (якщо слідчий (суддя) не володіє латинською мовою), складається текст для диктування, що містить слова, сполучення букв (цифр) і т.д., що є в документі, який підлягає дослідженню (в інтересах кримінального провадження особа, що перевіряється, не повинна знати про те, який саме документ знаходиться в розпорядженні слідчого, судді);

- при призначенні експертизи такого роду рукописних записів на дослідження направляються зразки, виконані в швидкому, уповільненому та в звичному темпі на тій мові на якій виконаний досліджуваний документ. У випадку, якщо особа заявляє, що вона не володіє відповідною мовою потрібно відбирати зразки на мові писемність якої заснована на латинській графіці, також можливо запропонувати особі підозрюваній у виконанні досліджуваних рукописних записів переписати якийсь текст, де б малися слова, сполучення букв (цифр) і т.д., будь-якою іншою мовою, писемність якої заснована на латинській графіці;

- якщо в слідчого (судді) є в розпорядженні умовно-вільні зразки, які виконані мовою, писемність якої заснована на латинській графіці, що виконувала особа-іноземець то їх за вимогою експерта потрібно надати для дослідження;

- в постанові потрібно вказати в якій мірі особа володіє латинською мовою, якщо вона нею не володіє то потрібно також вказати. А також вказати її національність, рідну мову, та якими мовами вона ще володіє, і в якій мірі, освіта (де вчилася, скільки років, який навчальний заклад закінчила, де навчається тощо), професію, звичну для написання руку, стан здоров'я, стан зору та ін.

Підготування порівняльного матеріалу для почеркознавчого дослідження залишається важливою й досить актуальною проблемою.

ВІДНОВЛЕННЯ ВЕТХИХ ДОКУМЕНТІВ

Ольга Федорівна САМОЙЛОВА,

*судовий експерт сектору технічного дослідження
документів та обліку Харківського науково-
дослідного експертно-криміналістичного центру*

Кристина Геннадіївна ДІКЕВИЧ,

*судовий експерт сектору почеркознавчих
досліджень Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного центру*

В експертній практиці нерідко виникає необхідність встановлення первісного змісту реквізитів згаслих документів, в тому числі втрачених при несприятливих умовах зберігання: світла, вологи, температури і т. п. Під дією даних факторів відбувається згасання реквізитів документів. Найбільш часто об'єктами судово-технічної експертизи документів при встановленні слабо видимих реквізитів є: рукописні записи, підписи, відбитки печаток і штампів. У криміналістиці під слабо видимими розуміються записи, які з часом або в результаті неналежних умов зберігання стали мало видимими або невидимими.

У кримінальному і цивільному процесах документи є як речовими, так і письмовими доказами. Своєрідну групу складають ті з них, які іноді поєднують в собі ознаки речового та письмового доказу – так звані ветхі документи, тобто документи, в яких відбулися фізико-хімічні зміни матеріалів письма та паперу. При цьому швидкість згасання (знебарвлення) записів залежить від багатьох факторів, а саме: від температури, складу та вологості повітря, композиції паперу та його кислотної середовища (pH), стабільності барвника в складі матеріалів штрихів, характеру його молекулярних зв'язків з волокном паперу. Всі ці фактори визначають у своїй сукупності середу, в якій протікає процес вицвітання барвника, та в цілому старіння документа. Під дією часу всі документи старіють – це природний процес, але цей процес може бути прискорений і штучно.

Особливості об'єктів дослідження полягають в тому, що зміст в них не змінився, а записи знебарвилися (стали слабо видимі або невидимі зовсім), під дією часу та умов зберігання (тепла, світла, кисню, повітря та інших чинників). Такі ветхі документи надаються на експертизу для відновлення змісту згаслих текстів.

Різноманіття причин, які вплинули на знебарвлення барвників штрихів, різна природа барвників та інших компонентів у складі матеріалів письма, якими виконано текст, обумовлює застосування для виявлення згаслих текстів записів різних методів дослідження. Виходячи з цього, при роботі з ветхими документами треба планувати використання всього комплексу фотографічних, фізичних, фізико-хімічних та хімічних методів посилення контрасту.

Відновлюючи записи в ветхих документах, намагаються посилити контрастні контрасти і послабити заважаючі контрасти. Для цього застосовують інфрачервоні і ультрафіолетові промені, фотографічне посилення методом кольороподілу, дифузно-копіювальний метод і хімічну обробку документа.

Фізичні методи засновані на використанні здатності матеріалів документа в різній ступені відбивати світло. Досліджуваний знебарвлений текст стає видимим внаслідок посилення початкового контрасту, який визначається відношенням коефіцієнтів відбиття – максимального (папір) до мінімального (текст). Білий папір відбиває більшість падаючих на нього променів, а речовина штрихів, навпаки, поглинає їх. У результаті на світлому тлі знаки тексту виглядають темними. Якщо ж контраст слабкий, його можна підсилити за допомогою названих вище методів.

Інші методи рекомендовані для виявлення згаслих записів, засновані на виявленні яких залишків органічних барвників (дифузно-копіювальний метод обробка штрихів деякими розчинниками, радіоактивними ізотопами), або тільки мінеральних речовин (зйомка в червоній і ІЧ-області спектру, рентгенівських променях, обробка штрихів розчинами 8-оксіхіноліна, таніну).

Якщо на поверхні ветхих документів записи знебарвилися не повністю, на поверхні паперу залишилися слабо видимі штрихи записів, по яким можна встановити колір барвника, використовується кольоророзподільна зйомка. Для посилення контрасту при використанні кольоророзподільної зйомки, працюємо з світлофільтрами колір яких є посилює колір фону паперу або колір барвника штрихів записів. Світлофільтри доцільно підбирати за допомогою фотометрії фону та кольору штрихів.

Для відновлення змісту документа особливо у випадках, коли знебарвлені штрихи записів візуально не помітні, необхідна зйомка видимої люмінесценції. Ветхий документ при цьому висвітлюють УФ-променями (довжина променів 313 і 365 нм). Позитивні результати отримують, якщо люмінесціюють знебарвлені штрихи, а фон не має люмінесценції, або коли люмінесціює тільки фон.

У випадках, коли відмінності люмінесцентного світіння штрихів і фону незначні, рекомендується обробляти поверхню ветхого документа розчинами люмінофорів, які забезпечують виборче вплив або на підкладку ветхого документа, або на знебарвлені штрихи, але обов'язково, що б не викликати розпливи залишків барвника в штрихах.

Досить ефективним розчином, що значно підвищує люмінесцентне світіння фону документа в інфрачервоній зоні спектра, є, наприклад, розчин хлорофілів в хлороформі або ефірі. Енергетичний вихід люмінесцентного світіння в штрихах може бути підвищений обробкою документа парами води.

Всі названі вище методи застосовуються для виявлення згаслих записів незалежно від природи речовини штрихів. Існують методи, використання яких доцільно лише після встановлення природи барвника в штрихах.

Виявлення записів по втиснутих штрихах. Якщо штрихи повністю знебарвилися, то слід спробувати відновити зміст по втиснутих слідах. Тексти, утворені рельєфними слідами, можуть бути виявлені вже в процесі

огляду документу. Змінюючи точки зору і освітлення, можна добитися найбільш сприятливих умов, які дозволять вже на цій стадії виявити увесь текст або його частину. Необхідно оглядати в затемненому приміщенні, із застосуванням джерел світла спрямованої дії.

При методі запилення документу сухим графітним порошком більша кількість графіту відкладається в слідах тиску, і текст стає видимим. Порошок можна наносити кистю. Різновидом цього методу є обробка втиснутого тексту магнітним пензликом. Заздалегідь на документ наносять порошок заліза, відновленого воднем. Після видалення надлишку заліза текст стає видимим.

Останні роки в судовій експертизі при відновленні слабо видимих штрихів записів зарекомендував себе дифузно-копіювальний метод. Він полягає в тому, що при вологому копіюванні частки барвника штрихів переносяться на світлочутливий фотографічний шар. В результаті адсорбції барвника відбувається сенсibilізація або десенсibilізація емульсії, при прояві якої виникають зображення штрихів, що виявляються при оранжево-червоному світлі. Аналогічний ефект виходить при контакті зволоженого документу з сухим (що не піддавався розмочуванню) фотопапером. Це обумовлено властивістю емульсійного шару фотоматеріалів добре вбирати вологу. Перед відділенням від емульсійного шару старі документи необхідно злегка зволожити, щоб уникнути деформації, відділяти їх слід обережно.

Коли встановлено, що знебарвлені штрихи, виконані графітно-копіювальним олівцем або копіювальними олівцями, тоді дифузно-копіювальний метод доцільно застосовувати в комплексі з попередньою обробкою штрихів парами соляної кислоти.

Якщо знебарвлені записи виконані матеріалами письма на основі мінеральних пігментів, які, наприклад, містять окиси заліза, то їх відновлення здійснюється за допомогою 2% або 10% оцето-кислого або 10% спиртового розчину 8-оксіхіноліна з наступним тепловим впливом на ветхий документ. На ділянку документа зі знебарвленими штрихами за допомогою пензлика або розпилювача через зволожений фільтрувальний папір наноситься готовий розчин. Через 3-5 хвилин оброблена ділянка пропрасовується нагрітою праскою. Знебарвлені записи відновлюються.

Аналогічні результати виходять при обробці ділянки документу зі знебарвленими штрихами записів 10% водним або водно-спиртовим розчином таніну.

Якщо встановлено, що знебарвлені штрихи записів були раніше виконані залізоголовою фарбувальною речовиною червоного кольору, то їх можна відновити обробкою роданистим амонієм, калієм або натрієм, парами сірчистого амонія (фарбувальна речовина темно-сірого кольору) і парами соляної кислоти або аміаку.

Проте застосування цих методів ефективне лише при відновленні записів, виконаних металовмісним чорнилом. Використання їх для виявлення тексту, написаного аніліновим чорнилом, не завжди дасть позитивний результат.

Окрім реактивів, які вступають в хімічні реакції з речовинами невидимих штрихів, можна використати деякі забарвлені хімічні сполуки. В цьому випадку документ занурюють у чорнило, потім обполіскують у воді.

Різна адсорбція барвника невидимими штрихами і папером створює контраст між ними, що дозволяє встановити знебарвлений текст.

Таким чином, можливість встановлення знебарвлених штрихів тексту ветхих документів традиційними методами техніко-криміналістичного дослідження потребує знання матеріалів паперу та письма, існує гостра потреба в наявності в експертних установах лабораторних приміщень, потреба в навчанні судових експертів як працювати з цією категорією документів.

Існує необхідність розробити методику дослідження ветхих документів у комплексі з судовими експертами двох категорій, а саме експертами з експертизи матеріалів, речовин та виробів за експертною спеціальністю 8.14 «Дослідження спеціальних хімічних речовин» та з технічної експертизи документів за спеціальностями 2.1 «Дослідження реквізитів документів» і 2.3 «Дослідження друкарських форм та інших засобів виготовлення документів».

Отже, робота з ветхими документами є складним процесом та потребує знань матеріалів паперу та письма, дотримання рекомендованих правил і певних навичок при їх дослідженні.

ВЗАЄМОДІЯ ДАКТИЛОСКОПІЧНОГО ОБЛІКУ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ З ПРАВООХОРОННОЮ СИСТЕМОЮ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Іннесса Миколаївна ТЕМНИК,

*старший судовий експерт сектору
дактилоскопічного обліку відділу
криміналістичних видів досліджень
Харківського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України*

Надія Іванівна КОЛІСНИК,

*судовий експерт сектору дактилоскопічного
обліку відділу криміналістичних видів досліджень
Харківського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України*

Реформування вітчизняної правоохоронної системи, поглиблення міжнародної співпраці в області правоохоронної діяльності, детермінують необхідність оптимізації вітчизняної правоохоронної системи. Критерієм ефективності діяльності правоохоронців виступає оперативне, об'єктивне та якісне вирішення завдань. На перший план виходить європейська інтеграція правоохоронних органів. Функціонування криміналістичного обліку, зокрема і дактилоскопічного, довело свою спроможність у вирішенні оперативних завдань.

Практично у всьому світі відповідно до вимог Міжнародної організації цивільної авіації ICAO (International Civil Aviation Organisation) запроваджуються біометричні паспорти. Зазначений дактилоскопічний облік, в подальшому дозволяє вирішувати важливі завдання, а саме:

- оперативно та ефективно встановлювати злочинців, безвісно зниклих та невпізнаних трупів, використовуючи іноземні пошукові системи;
- міжнародна співпраця в галузі розслідування злочинів;
- здійснювати обмін інформацією з іноземними партнерами.

Сучасний стан злочинності, підвищення рівнів міжнародного співробітництва, детермінує необхідність суттєвого вдосконалення дактилоскопічного обліку. Доцільним вважається створення державної багатофункціональної системи дактилоскопічної реєстрації в Україні.

Сьогодні найбільш інформативним та результативним із криміналістичних обліків є дактилоскопічний, а зараз незалежних структурних підрозділах системи МВС та Національної поліції України – Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі МВС та у Департаменті інформаційно-аналітичної підтримки Національної поліції України.

Дактилоскопічний облік ведеться за допомогою ідентифікаційної системи, яка включає установчі дані та дактилоскопічну інформацію про криміногенних осіб, за допомогою такої системи:

- забезпечується зберігання та облік, видача оперативно-довідкової інформації на певну категорію осіб (наприклад, що вчинили кримінальний злочин у межах території України тощо);
- здійснюється ідентифікація осіб, що приховують від правоохоронних структур свої біографічно-установчі дані;
- здійснюється пошуковий процес злочинців за слідами, які були виявлені на місці події [4].

Беручи до уваги закордонний досвід, наприклад, у США Федеральна дактилотека нараховує більш ніж 243 млн. дактилокарт. У Німеччині кількість дактилокарт на злочинців, окрім контингентів, які офіційно знаходяться на поліцейському обліку, становить приблизно 26 мільйонів [3, с. 100].

Уперше автоматизовані дактилоскопічні інформаційні системи («LX-39» та «CIFS», з 1979 року – «Mafin») у ФБР були встановлені у 1972 році, а з наступного року ця система була впроваджена у Канадську Королівську кінну поліцію [3, с. 102].

Наступний напрямок розвитку АДІС був пов'язаний із використанням автоматичного сканувального пристрою, яка мала назву «Finder». За її допомогою можливо було оптично розпізнати відбитки пальців.

Існували ще й голографічні методи розпізнавання та звірення відбитків пальців, які застосовувалися у пропускних системах (у штаті Флоріда ця система працює з 1980 року) [5, с. 88]. Слід зазначити, що на сьогоднішній день найбільш сучасним та ефективним програмно-технічним комплексом для дактилоскопії, яку розробила фірма «Siemens», є система «Sherlock» [5, с. 89]. До речі, цей перелік автоматизованих систем в іноземних країнах далеко не вичерпний. Але він вказує на те, що правоохоронні структури зацікавлені у створенні та функціонуванні більш сучасних автоматизованих систем пошуку дактилоскопічної інформації з метою якісної боротьби зі злочинністю.

Щодо розвитку АДІС на теренах СРСР у 80-ті роки була заснована радянсько-індійська компанія «Совіндейта», яка починає свою діяльність зі зборки комп'ютерних систем. Компанія має значний науковий потенціал. Наприкінці 80-х років спеціалісти компанії беруться за розробку системи автоматизації ідентифікації осіб за відбитками пальців. Цей напрямок стає основним для компанії. «Совіндейта» перетворюється у ЗАО «Сонда Технології».

У країнах колишнього СНД та країнах далекого зарубіжжя існують відмінності у способах фіксації і отримання слідів пальців рук, інтеграція цих систем між собою не знайшла свого практичного використання. Це було ще й пов'язано із тим, що закордонні АДІС функціонують лише при наявності чіткої та високої якості слідів відбитків пальців рук. Враховуючи ситуацію, яка склалася в Білорусії, Україні, Росії та інших країнах колишнього СНД, вони почали розробляти та впроваджувати свої власні автоматизовані дактилоскопічні системи пошуку кримінально значущої інформації. Міністерства внутрішніх справ вищевказаних країн розробили та впровадили типові вимоги, які ставляться до АДІС. Цікаво, що успіхів у цій сфері досягли Білорусія (АДІС «Дакто-2000») та Росія («Папілон», «Сонда», «DEX» та інші).

В експертно-криміналістичних підрозділах органів внутрішніх справ в Україні до останнього часу функціонувало близько десяти різних версій і видів автоматизованих дактилоскопічних інформаційних систем (наприклад, «DEX», «Папилон», «Сонда», «УкрDEX», «Монна Ліза», «Сонда+» та інші) [6, с. 101]. Усі вони здійснювали покладені на них завдання, але враховуючи різноманіття технологій, які використовуються у сучасній дактилоскопії, вони не були здатні ефективно здійснювати обмін дактилоскопічною інформацією.

Останнім часом ведуться розробки у сфері автоматизованого розпізнавання і впізнання відбитків пальців рук людини. Використовуються різноманітні комп'ютерні системи пошуку за наявною інформацією по відбиткам пальців рук. Ці системи, безсумнівно, значно сприяють підвищенню ефективності роботи експертів-криміналістів. Для прикладу, однією із таких систем, є система Automated Fingerprint Identification Systems (AFIS), яка з 1980 року діє як загальнонаціональна база даних у США та з 1999 року повністю комп'ютеризована. На підставі інформації Служби кримінального правосуддя ФБР, в кінці січня 2018 року база даних містить відбитки пальців більш 135 мільйонів злочинців і цивільних осіб (згідно щомісячного бюлетеню ФБР). Система «AFIS» дозволяє підвищувати рівень розкриття кримінальних правопорушень на 26 %. Вона містить високоякісні пристрої для введення відбитків пальців рук, фотографічних матеріалів, а також безпосередньо з пальців, так званий, «живий сканер» [1, с. 303].

Подібні системи існують і в інших країнах. Так, система «Пошук» (середній час пошуку (10 000 порівнянь) – 1 хвилина), яка розроблена в Російській Федерації, використовує алгоритм кодування малюнку папілярних ліній за його окремими та інтегральними ознаками.

Міністерство внутрішніх справ Республіки Білорусь використовує аналогічну систему «Дактомат», який є електронним варіантом радянського архіву відбитків слідів пальців рук із місць огляду події.

Іншою можна вважати систему «Sonda Light», яка використовується з метою проведення ідентифікацій слідів пальців рук (долонь) та їх відбитків, які містяться у дактилокартах. У даному випадку введення інформації з дактилокарт здійснюється за допомогою:

- текстових даних особи, яка обліковується, та її фотографій;
- зображень відбитків пальців рук із дактилокарти шляхом застосування планшетного сканера, або за допомогою сканера пальцевої прокатки з «живого» пальця (фірма «Sonda»);
- перевірки наявності введеної інформації до дактилокарти у базі даних за допомогою текстових параметрів;
- автоматичної первинної обробки зображень, контролю і корекції розстановок інтегральних ознак за типом узору, дельти);
- автоматичного занесення машинного образу дактилокарти у базу даних (також при цьому формується архівна дактилокарта) [2, с. 203].

Узагальнення досвіду правоохоронних структур, до системи, яка може бути покладена в підґрунтя для створення національної автоматизованої дактилоскопічної ідентифікаційної системи, мають бути наступні вимоги:

1. Підтверджена випробуванням та досвідом використання здатність дактилоскопічної системи працювати з надвеликими обсягами інформації.

2. Висока швидкість та вибірковість пошуку інформації в режимах «карта-карта», «слід-слід», «карта-слід», «слід-карта» та з урахуванням можливого геометричного викривлення загальних та окремих ознак.

3. Можливість роботи із дактилокартами та слідами середньої/низької якості.

4. Можливість вільного обміну дактилоскопічною інформацією.

5. Апаратна конфігурація системи має складатися з найбільш ефективних пристроїв та програмних пакетів.

6. Націленість фірми-розробника на вдосконалення програмного продукту, а також розробки нових версій дактилоскопічної системи.

7. Простота процесу обробки та введення дактилоскопічної значущої інформації, швидкість навчання в режимі користувача.

8. Можливість отримання статистичних відомостей, як за установчими даними осіб і слідів, так і за кількістю і якістю введеної дактилоскопічної інформації.

9. Оптимальна вартість програмного продукту та обладнання.

Удосконалюються та розробляються нові апаратно-програмні засоби автоматизованих дактилоскопічних ідентифікаційних систем. Зокрема, пристроїв введення відбитків пальців (створено прилад, який зчитує узор папілярних ліній із зворотної сторони пальця) [3, с. 104].

Підсумовуючи вищенаведене, кримінальна реєстрація розглядається як система обліків. Як система вона характеризується єдністю функціонування, певною організацією і наявністю зв'язків між елементами.

На сьогодні в Україні виникла необхідність створення Концепції дактилоскопічної реєстрації з такими основними розділами:

1. Розробка нормативно-правової бази, загальних положень, принципів і вимог до організації системи дактилоскопічної реєстрації в Україні.

2. Наукове обґрунтування і розробка проекту Закону України «Про дактилоскопічну реєстрацію».

3. Розробка основних організаційно-правових і технічних вимог до створення централізованої дактилоскопічної ідентифікаційної системи України.

4. Створення на державному і міжвідомчому рівні комісії фахівців для ретельного вивчення технічних характеристик і досвіду практичного використання АДІС в нашій країні і за кордоном.

5. Удосконалення методів дактилоскопіювання без застосування фарби.

6. Розрахунок фінансових витрат, розробка єдиної політики по придбанню, інтеграції, кадровому і матеріально-технічному забезпеченню національної АДІС.

Державна важливість цієї проблеми, розробка і практична реалізація такої Концепції має здійснюватися на урядовому рівні.

Система дактилообліку, якою користуються Експертна служба, морально застаріла – це АДІС «Дакто 2000». Слід замислитись над тим, аби використати наявний у нашій державі людський та інтелектуальний потенціал і створити українську систему дактилообліку, яка б комплексно вирішувала питання систематизації інформації необхідної для найбільш швидкого розкриття і розслідування злочинів.

Список використаних джерел:

1. Аверьянова Т. В., Корухов Ю. Г. Криминалистика: Учебн. / Под ред. Ю. Г. Корухова. М.: «ПРАВО», 2015. 890 с.
2. Бірюков В. В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів. Луганськ: 2016. 334 с.
3. Дабіжа Д. В. Використання обліків та інформаційних систем при розслідуванні кримінальних правопорушень. *Держава і право*. К., 2017. № 3. С. 99-105
4. Кажанов С. П. Використання автоматизованої інформаційної системи ідентифікації пальцевих відбитків в організації розкриття та розслідування злочинів. К., 2016. 104 с.
5. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів. Київ, 2015. 289с.

ІННОВАЦІЙНЕ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ДІАГНОСТИЧНИХ ЗАВДАНЬ В КОМПЛЕКСНІЙ ЕКСПЕРТИЗІ В ДАКТИЛОСКОПІЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ СФАЛЬСИФІКОВАНИХ ВІДБИТКІВ ПАЛЬЦІВ РУК

Аліна Сергіївна ХИЖНЯК,

*судовий експерт сектору дактилоскопічного
обліку відділу криміналістичних видів досліджень,
Харківського науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС України*

В сучасному світі дуже ефективно використовується в експертній практиці дактилоскопічне дослідження. Яке є одним з найсучасніших та найефективніших криміналістичних досліджень, що дозволяє ідентифікувати особу. Категорії правохоронної діяльності особливо цінують дактилоскопічну експертизу за її високу якість та точність. Наприкінці XIX століття науковцям вдалось довести той факт, що папілярний узор на фалангах пальців рук особи є суто індивідуальною ознакою, стійкою та незмінною впродовж всього життя людини. [4, с. 148]. Помилки у висновках дактилоскопічного дослідження фактично зводиться до нуля. Це допомагає експертам-дактилоскопістам оперативно ідентифікувати особу, яка залишила свої сліди папілярних ліній на місці події та установлювати осіб невідомих трупів. Все це обумовлює інтерес категорії осіб, які займаються незаконною діяльністю, до способів зміни, підміни та фальсифікації відбитків папілярних узорів людини.

Тому існує потреба в дактилоскопічному дослідженні розглядати і саму потожирову речовину в слідах папілярних узорів людини. Потожирова речовина людини є одним із найпоширеніших об'єктів криміналістичних досліджень.

Фальсифікація відбитків пальців рук людини досліджували у своїх працях А. С. Башилова, Н. В. Єфременко, О. Г. Гайдук, Д. Я. Бачара, О. В. Волошенко, В. С. Віщук, В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, П. Д. Біленчук, М. С. Бокаріус, В. Г. Гончаренко, І. В. Гора, А. В. Іщенко, В. А. Колесник, В. К. Лисиченко, М. М. Лисова, С. С. Саміщенко, О. В. Одерія, В. К. Кірвель, М. А. Погорецький, М. В. Салтевський, Т. А. Седова, В. С. Кузьмічов, М. Я. Сегай, А. В. Стальмахов, В. В. Тищенко, В. Ю. Шепітько, М. Г. Щербаковський, О. А. Соколова, А. Г. Сухарев та інші вчені-криміналісти.

Багатогранність та різноманіття предметів, які виявлені на місці події, несуть потожирові сліди осіб, що підозрюються в причетності до події, дозволяє використовувати їх для багатопланового криміналістичного дослідження. Висновок про те, що сліди на тому або іншому предметі залишені певною особою має важливе, а частіше вирішальне значення для викривання злочинця, оскільки встановлюється факт перебування конкретної особи на місці злочину, його безпосередній контакт з конкретним предметом.

Тому в даній ситуації виникла необхідність розробки сучасної методології дослідження слідів пальців рук та їх потожирової речовини людини, що викликана потребами розшукової, слідчої та експертної практики, а також запитам судів про підвищення якості розслідування, ширшого використання науково-технічних засобів у викриванні злочинців. Останніми роками зростає кількість кримінальних правопорушень і, в той же час, знижується кількість розкритих злочинів. З метою зміни даної ситуації, необхідно вживати заходи для вдосконалення технічної бази і розвитку нових методик, дозволяють ефективніше використовувати різноманітні сліди, що залишаються на місці після скоєння злочину. Використання в експертній практиці новітніх досягнень науки і техніки дозволяє отримувати відповіді на не вирішувані раніше питання, а також проводити традиційні експертні дактилоскопічні дослідження на новому більш інформаційному рівні.

Зокрема, до розглядання даної проблеми можна виділити два аспекти, пов'язані з установленням видової приналежності представленого на дослідження сліду людини та його біологічного походження – чи не є наданий на дослідження об'єкт аналогом папілярного узору із неживої природи.

В першу чергу одна із задач пов'язана з установленням приналежності наданого на дослідження сліду людині та його видової приналежності. Щодо вирішення даного питання, то, як правило, при виявленні слідів папілярних ліній на місці події встановлюється, що вони належать людині. Однак у ряді випадків папілярний узор людини може визивати ускладнення при його диференціації.

Аналізуючи практичну сторону криміналістичного дослідження, важливо сказати, що лише за умов наявності інформації про усі можливі способи та методи фальсифікації слідів пальців рук, речовини та інструменти, які для цього використовуються, їхній хімічний склад та особливості слідоутворення формується достатня інформаційна база для проведення повноцінного дослідження. Якщо судовий експерт знає можливі шляхи підробки, йому буде легше їх виявити.

Одним із перших способи фальсифікації слідів пальців рук визначив С. С. Саміщенко, який до їх числа відносить: 1) підробку слідів пальців рук з використанням кліше тобто штучно створеного слідоутворюючого об'єкта; 2) виготовлення порошкових та фотокопій слідів і відбитків та їх приєднання до кримінальної справи в якості слідів пальців рук, виявлених на місці події; 3) підкидання реальних предметів зі слідами пальців рук, залишеними людиною у ході реального слідового контакту, в якості доказів на місці події або безпосереднє приєднання такого предмета до матеріалів кримінальної справи; 4) перенесення слідів пальців рук з одного предмета на інший, що має відношення до події злочину, шляхом прямого або опосередкованого контакту [3, с. 226].

Здійснюючи класифікацію способів фальсифікації папілярних узорів, О. А. Соколова виділяє дві їх групи: 1) умисну зміну малюнка папілярного візерунка безпосередньо на шкірі людини і його видалення; 2) маскуванню папілярного візерунка (його заміна) [2, с. 67]. Схожим чином до класифікації способів фальсифікації папілярних візерунків підходять А. С. Башилова та Н. В. Єфременко, які умовно поділяють їх на дві групи: 1) зміну малюнка папілярного візерунка безпосередньо на шкірі людини; 2) виготовлення

штучних папілярних візерунків у вигляді об'ємних муляжів або площинних копій [1, с. 177].

Фальсифіковані відбитки рук можна визначити як сліди рук, повністю змінені внаслідок умисного видалення папілярного узору, його маскування або створення штучного папілярного узору та частково змінені внаслідок умисної зміни папілярного узору. Класифікація фальсифікованих відбитків рук здійснюється за різними класифікаційними критеріями, основним з яких виступає спосіб фальсифікації відбитків рук. При проведенні дактилоскопічного дослідження на факт підробки відбитків пальців рук людини можуть вказувати такі ознаки: 1) нерівномірне збільшення ширини папілярних ліній за рахунок утворення здуття і згустків; 2) викривлення відображення окремих елементів будови папілярного узору; 3) нехарактерні для відбитка мікроознаки папілярних ліній; 4) наявність або відсутність з'єднувальних вусиків між папілярними лініями; 5) необґрунтовані розриви в місцях потоншення папілярних ліній; 6) відсутність відбитків пор в папілярних лініях.

У разі фальсифікації слідів рук встановлення місця його здійснення відіграє вагоме значення, оскільки саме на цьому місці може бути отримано значний обсяг інформації щодо способів фальсифікації та осіб, які її вчинили.

Насамперед недосконалість нормативної бази зумовлює ситуацію, що ризик фальсифікації відбитків не враховується під час дактилоскопічного дослідження, не розвивається та не удосконалюється у тій мірі, як цього потребує сучасна криміналістика.

Важливо проаналізувати зміст дактилоскопічного дослідження та його окремі проблемні питання, необхідно сказати, що подолання певних труднощів є можливим за умови нормативного та практичного вдосконалення методики дактилоскопічного дослідження. У першу чергу необхідно включити до переліку питань дактилоскопічної експертизи питання про можливу фальсифікацію відбитків. Друга черга питань пов'язана з встановленням біологічного походження об'єкту чи являється він аналогом папілярного узору із неживої природи, тобто фальсифіцированим об'єктом.

Сліди природного біологічного походження (справжні) сліди рук зазвичай є результатом життєдіяльності будь-якої людини та їх походження не викликає сумнівів, у тому числі і при їх виявленні на місці події. Друга група слідів – сліди штучного походження або підроблені – фальсифіковані сліди. Тому зупинимось на питаннях, які мають відношення безпосередньо до удосконалення методики провадження дактилоскопічних експертиз у зв'язку з можливою фальсифікацією папілярних узорів.

При встановленні наявності потожирової речовини в досліджуваному сліді, важливе значення має матеріал слідокопіюючої поверхні, на який відкопійовані папілярні узор; дактилоскопічна плівка або слідокопіююча плівка типу «Скотч». В останньому випадку потожирова речовина сліду дослідженню не підлягає.

Перевірка проби потожирової речовини на горіння може бути проведена Експрес-аналізом, яка супроводжується характерним специфічним запахом органічної речовини. А у разі виявлення копії папілярного узору із синтетичної речовини аналогічний запах відсутній, також запах відсутній,

а процес горіння змінюється на його плавлення. Про біологічне походження сліду може також засвідчувати виявлення в ньому різноманітних груп бактерій.

При штучному отриманні копії природного папілярного узору можуть виникнути труднощі діагностики. Тому в даній ситуації рішення даного питання повинно проводитись в рамках провадження комплексної експертизи. В цій експертизі повинні брати участь спеціалісти двох категорій, а саме дактилоскопісти та біологи. В наш час даного виду експертизи фактично не проводяться.

Про встановлення наявності потожирової речовини в сліді папілярних ліній або його відсутність, питання про встановлення біологічної природи сліду повинне в першу чергу вирішуватись при провадженні судово-біологічної експертизи. Даний напрямок комплексної експертизи, а саме в дактилоскопічному дослідженні сфальсифікованих відбитків пальців рук, на теперішній час, треба розвивати, впроваджувати, розробляти методику, методи та інтегрувати його в дію.

Можливо зробити висновок про те, що відсутність потожирової речовини в досліджуваному сліді папілярних ліній може бути одним із діагностичних ознак їх можливої фальсифікації. При дослідженні слідів рук в діагностичних питаннях, а саме – наявності фальсифікації, потрібно розробити методи та методику дослідження слідів рук в комплексі спеціалістів двох категорій, а саме дактилоскопістів та біологів. У комплексному пізнанні закономірностей, покладених в основу діагностичних досліджень, спрямованих на встановлення факту фальсифікації відбитків пальців рук, а також формуванні на його основі комплексу знань, що відповідає сучасному розвитку діагностичної дактилоскопії.

Список використаних джерел:

1. Ефременко Н. В. Установление факта фальсификации следов пальцев рук / Н. В. Ефременко, А. С. Башилова. *Вестник Полоцкого государственного университета. Серия D, Экономические и юридические науки: научно-теоретический журнал*. 2014. № 13. С. 175-182.
2. Соколова О. А. Фальсификация следов и отпечатков рук человека. *Судебная экспертиза*. – 2012. – № 4 (32). – С. 57-72.
3. Самищенко С. С. Современная дактилоскопия: теория, практика и тенденции развития: Дисс. д-ра юрид. наук. М., 2003. 369 с.
4. Біленчук П. Д. Криміналістика : підручник / П. Д. Біленчук, О. П. Дубовий, П. Ю. Тимошенко, М. В. Салтевський. Київ: Національна академія внутрішніх справ України, 1997. 232 с.

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ СУДОВОГО ПОЧЕРКОЗНАВСТВА

Олег Миколайович ХЛІВНЯК,

*старший експерт сектору почеркознавчих
досліджень відділу криміналістичних видів
експертиз Харківського науково-дослідного
експертно-криміналістичного
центру МВС України,*

Природно, що не можна вести мову про судово-почеркознавчу експертизу як спеціальну галузь знань до того часу, як з'явилась криміналістика як наука. Це був час, коли експертизу почерку проводили некомпетентні, нерідко випадкові люди. Базуючись на досвіді та спостереженнях задачу встановлення виконавця за почерком намагалися вирішувати вчителі чистопису, художники, а іноді і просто грамотні люди.

Формування судового почеркознавства за кордоном пов'язане з іменами і працями таких криміналістів, як Альфонс Бертільйон (засновник прикмето- описового напрямку в графологічній експертизі «Дело Дрейфуса (1894) «Диплом рогоносця»» и дуэль Пушкина (1837) Томский странник Федор Кузьмич – это не Александр I (1864)».

Едмон Локар – французький судовий медик, криміналіст. Один з впроваджувачів техніко-криміналістичних (техніко-поліцейських) методів у практику розслідування злочинів. Засновник першої криміналістичної лабораторії, засновник графометрії.

Відомо, що у Російській імперії перші відомості про проведення експертизи письма відносять до початку XVII ст. Із уведенням Російського Зводу законів започаткувалася вимога: звіряти почерк документів, що викликають сумніви щодо справжності.

В якості експертів при виробництві каліграфічних експертиз в давнину виступали д'яки і підд'ячі, діти боярські і т. д., пізніше – вчителі чистописання, секретарі та письмоводителі людних місць, гравери, літографи та ін. Основною вимогою до тодішнього експерта письма було вміння читати та гарно писати.

Історичні документи зберегли відомості про одну з перших таких експертиз, проведеної в Росії на початку XVI ст. князі Данило і Давид Кемського купили у князя Федора Кемського «вотчину Кодобое и сельцо Гридинское с деревнями». Експертиза проводилася в 1508 році, але вже в той далекий час в основу дослідження покладено був порівняльний метод, вивчення зазнали не тільки оспорювана купча грамота, а й документи, які в наші дні ми назвали б вільними зразками почерку Федора Кемського.

Так закладалися основи методики експертного дослідження почерків, починалось формування каліграфічної експертизи.

Поступово почеркознавча експертиза розвивалась, вдосконалювалася та впроваджувалася в сфери людської діяльності. Пройшла чотири стадії свого розвитку, а саме: каліграфічна експертиза, прикметно-описова експертиза (сигналітичний метод), графометрія, графологія.

Каліграфічна експертиза – виявлення подібності чи розбіжностей зовнішнього виконання окремих літер у рукописах, що порівнювалися. Таке механічне зіставлення будови письмових знаків без зважання на обставини, що впливають на формування письмово-рухомого навику, призводило до грубих помилок. Через це такі псевдонаукові дослідження викликали різку критику з боку провідних вчених низки країн, особливо Рейсса (Швейцарія) і Є. Ф. Буринського (Росія). Так, Є. Ф. Буринський відзначав, що правосуддю доводилося боротися як зі справжніми підробниками, так і з фантазією експертів-каліграфістів.

Прикметно-описову експертизу розробив видатний французький криміналіст Альфонс Бертильон у 1897 р. В основу цього методу було покладено використання опису зовнішніх ознак людини за методом «словесного портрета». Суть у тім, що у письмі виявлялися найбільш відкриті, помітні, тобто ті, що впадають в очі ознаки-прикмети почерку, які й були тим критерієм, за яким встановлювалася тотожність або розбіжність у почерку. Однак і цей метод виявився непридатним для адекватної експертизи письма, отож, незабаром від нього відмовилися, оскільки його автори також перенесли методику «словесного портрета» на почерк.

Графометрія (від грец. γράφω — «пишу» і грец. μέτρο – «мера») – вимірювання почерку.

Цей метод запропонував французький криміналіст Едмон Локар. Графометричне дослідження зводилося до вимірювання та порівняння низки величин у порівнюваних почерках. Тобто експерт визначав відносні величини малих букв, напрямків рухів, абзаци, інтервали між літерами й словами та ін. Потім ці заміри величин почерку, що досліджувався, і поданих для порівняння зразків відкладав на графіку (у вигляді кривої) та порівнював між собою. Збіг кривих свідчив про те, що порівнювані рукописи виконані однією особою, а їх розбіжність — про виконання різними особами.

Однак цей метод мав багато суттєвих недоліків: він був трудомістким, враховував тільки кількісні характеристики, а недооцінка якісних вресіт-решт призводила до експертних помилок.

Позитивним же набуток цього методу стала розробка деяких особливостей почерку, зокрема розміру, розгону, розмаху, зв'язності, нахилу та ін., що набули розвитку в сучасній класифікації ознак письма та почерку.

Графологія (від грец. γράφω — «пишу» і грец. λόγος — «учення») — вчення, що стверджує про чіткий зв'язок між почерком та характером людини. Перша робота з графології була написана італійським лікарем Каміло Бальді у 1622 р. і називалася «Про способи пізнання життя, характеру та особистих рис людини за письмом». Пізніше професор А. Роштал та інші вчені стверджували, що за почерком можна визначити характер, схильності, позитивні та негативні риси людини. Ця ідея щодо дослідження почерку вважалася закономірною і набула широкого практичного застосування у країнах Європи та Америки.

У 1894 році Ахшарумов Н. Д., Тишков Ф. Ф. написали книжку «Графология или учение об индивидуальности письма» в якому більш детально на той час висвітлили та дослідили графологію та довели, що «графологические знаки проходят через весь почерк».

В Росії одним із вчених, який серйозно займався проблемою почерку і створив вчення про почерк був видатний криміналіст Євген Федорович Бурінський (6 (18) лютого 1849, Рязань — 18 березня 1912, Санкт-Петербург) – російський вчений-криміналіст, один з основоположників криміналістики, засновник судової фотографії, технічного дослідження документів і судового почеркознання в Росії.

Виділяються три основні етапи розвитку почеркознавства у післяреволюційний період:

1. Накопичення знань і досвіду.
2. Становлення теоретичних засад.

3. Розгортання теоретичних і експериментальних досліджень, математизація знань, формування теорії судово-почеркознавчої ідентифікації.

Етап I (початок 20 – середина 30 років) Накопичення знань починається, коли з'явилися перші роботи з криміналістики і закінчується з виходом в світ самостійних досліджень з судового почеркознавства. З'явилося перше визначення почерку (С. М. Потапову), як системи рухів, яка виражена у письмових знаках. Але рівень теоретичних розробок низький.

Етап II. (сер. 30-х років – 50-х років) Сформовані основні теоретичні положення наукової теорії судового почеркознавства та методики судово-почеркознавчої експертизи. Це були принципово нові знання та відображали високий рівень розвитку цієї галузі. Етап пов'язаний з іменами С. М. Потапова, А. І. Вінберга, Н. В. Терзієва, С. І. Тіхенко.

Етап III. (серед. 50 – поч. 70 років) Подальший розвиток теоретичних та експериментальних розробок і теоретичних узагальнень. Експеримент стає основним методом наукового дослідження. Сформульовано природно – наукові засади судового почеркознавства (механізм письма – рухова анатомія та біомеханіка).

Отже, аналізуючи вище викладене, можна зробити висновок, що дослідження історії розвитку почеркознавчої експертизи має перспективу у подальших наукових дослідженнях у сфері криміналістики, адже це допомагає у повній мірі розуміти важливість судово-почеркознавчих експертиз та їх роль у розслідуваннях та розкриттях злочинів.

ADB-BUTINACA - НОВИЙ СИНТЕТИЧНИЙ КАНАБІНОЇД

Роман Володимирович ЦИНДА,

*старший судовий експерт
Черкаського НДЕКЦ МВС*

В'ячеслав Вікторович ПАСІЧНИК,

*заступник завідувача відділу –
завідувач сектору Черкаського НДЕКЦ МВС
<https://orcid.org/0000-0002-8026-1483>*

Інна Сергіївна КОНОПАЦЬКА,

*головний судовий експерт
Черкаського НДЕКЦ МВС
<https://orcid.org/0000-0001-8067-8740>*

Останнім часом на ринку нелегального продажу наркотиків широкого розповсюдження набули синтетичні агоністи канабіноїдних рецепторів. Це речовини які проявляють характерну для канабісу психотропну дію, за рахунок їх зв'язування з канабіноїдними рецепторами, які присутні в організмі людини.

Однією з таких речовин є ADB-BUTINACA, подібно до інших синтетичних канабіноїдів, вона продається як «законна» заміна каннабісу та контрольованих синтетичних канабіноїдів. До лабораторії Черкаського НДЕКЦ МВС ADB-BUTINACA вперше надійшла на початку 2021 року у вигляді подрібненої речовини рослинного походження, яка була оброблена розчином, який містив вказану речовину. Пізніше ADB-BUTINACA надходила на дослідження у вигляді порошкоподібної речовини білого кольору. Були відмічені випадки надходження цієї речовини у поєднанні з іншими синтетичними канабіноїдами, такими як MDMB-4en-PINACA.

Законодавче регулювання обігу найбільш поширених нових психотропних речовин реалізовано шляхом внесення змін до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 року № 770 (далі Переліку), згідно з якими більшість синтетичних каннабіноїдів, які були виявлені в незаконному обігу на території України, віднесено до списку № 2 таблиці I «Особливо небезпечні психотропні речовини, обіг яких заборонено» [2]. Один із варіантів вирішення цього питання наведено в примітці до списку № 2 таблиці I, а саме – до цього списку також включаються ізомери та стереоізомери перелічених у ньому психотропних речовин (якщо вони окремо не виключені) у разі, коли існування таких ізомерів та стереоізомерів можливе [1].

Метою даної роботи було віднайти можливі варіанти ізомерів серед речовин, які вже включені до Переліку, шляхом порівняння молекулярних формул та їх хімічних назв.

Нашу увагу привернула речовина АВ-PINACA, яка внесена до списку № 2 таблиці I «Особливо небезпечні психотропні речовини, обіг яких заборонено» вказаного вище Переліку.

АВ-PINACA у хімічному відношенні являє собою (S)-N-(1-аміно-3-метил-1-оксобутан-2-іл)-1-пентил-1H-індазол-3-карбоксамід ($C_{18}H_{26}N_4O_2$, молекулярна маса 330,4). Структурна формула речовини наведена на зображенні 1.

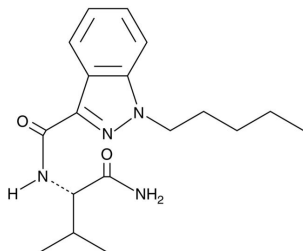
При аналізі хімічної формули речовини ADB-BUTINACA встановлено, що вона являє собою (S)-N-(1-аміно-3,3-діметил-1-оксобутан-2-іл)-1-бутил-1H-індазол-3-карбоксамід ($C_{18}H_{26}N_4O_2$, молекулярна маса 330,4). Структурна формула наведена на зображенні 2.

Аналізуючи вказані формули можна зробити висновок, що за основною частиною молекул ці речовини відносяться до хімічних речовин групи індазолу (хімічні речовини, які містять конденсовані між собою кільця бензену та піролу). Подальше вивчення структурних формул порівнювальних речовин виявляє подібність функціональних груп та їх послідовність розташування, а саме: карбонільна, втор-амінна, амідна, але наявна різниця просорового розташування функціональних груп, а саме: ізо-пропілова в АВ-PINACA та трет-бутилова в ADB-BUTINACA та структури замісника у атома нітрогену в 1H-положенні, а саме пентилу в АВ-PINACA та бутилу в ADB-BUTINACA.

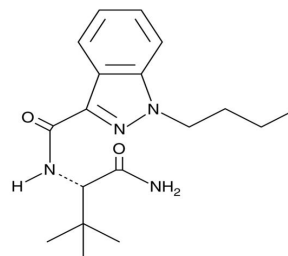
Таким чином, проаналізувавши структурні формули, можна прийти до висновку, що речовина ADB-BUTINACA є структурним ізомером АВ-PINACA, а тому відповідно до примітки Переліку повинна підлягати таким же заходам контролю, як і АВ-PINACA.

У зв'язку з вищевикладеним, виникає необхідність подальшого дослідження вказаної речовини фізико-хімічними методами, а саме: методом тошкочарової хроматографії (ТШХ), спектроскопії УФ, видимого та ІЧ діапазону, газової та рідинної хроматографії (ГХ та РХ), газової хроматографії з мас-селективним детектуванням (ГХ-МС) тощо.

Слід зауважити, що остаточне віднесення (чи не віднесення) речовини ADB-BUTINACA до наркотичних засобів, психотропних речовин чи прекурсорів знаходиться виключно в компетенції Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками МОЗ України.

Зображення 1. Структурна формула речовини ADB-BUTINACA [3].

Зображення 2. Структурна формула речовини АВ-PINACA [4].

Список використаних джерел:

1. Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затверджений Постановою Кабінету міністрів України від 6 травня 2000 року № 770.

2. Вартузов В. В., Барікова О. М., Посільський О. О., Дуброва С. А. Дослідження синтетичних канабіноідів: метод.реком. Київ, ДНДЕКЦ, 2011. 22 с.
3. Product Description ADB-BUTINACA Item No. 29350. URL: <https://www.caymanchem.com/product/29350/adb-butinaca> (дата звернення: 17.05.2021).
4. Product Description AB-PINACA Item No. 14038. URL: <https://www.caymanchem.com/product/14038/ab-pinaca> (дата звернення: 17.05.2021).
5. Рекомендуемые методы обнаружения и анализа агонистов рецепторов синтетических каннабиноидов в изъятых материалах. Руководство для национальных лабораторий экспертизы наркотиков: Организация Объединенных Наций. Секция лабораторного и научного обеспечения Организации Объединенных Наций, Управление по наркотикам и преступности, Вена. ST/NAR/48 – Нью-Йорк, 2014.

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ МЕТОДІВ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЛЮДИНИ ЗА ОЗНАКАМИ ЗОВНІШНОСТІ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ЗАПОБІГАННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Анастасія БУГЕРА,

*студентка навчальної групи 736ю
Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «Харківський
авіаційний інститут»*

Науковий керівник: *Голубов Артем, к.ю.н., с.н.с,
доцент кафедри права Національного
аерокосмічного університету ім. М. Є.
Жуковського «Харківський авіаційний інститут»*

Зовнішність людини є необхідним елементом системи даних під час розслідування кримінальних правопорушень. Кожна людина має свої індивідуальні ознаки зовнішності, за допомогою яких її можна впізнати поміж інших. Серед таких ознак виділяють колір волосся, очей, расу, зріст, форму носа, голови, розмір взуття і т.д. Особлива увага приділяється ознакам, що роблять людину неповторною у своєму роді, оскільки саме вони дозволяють зробити коло підозрюваних значно меншим. Це, перш за все, можуть бути татування, присутність родимих плям, пірсинг, шрами. Самі такі ознаки є ключем для ідентифікації особи.

Так, ще у 1885 році французький криміналіст Альфонс Бертільон запропонував власну специфічну систему опису ознак зовнішності, яку назвав «словесний портрет». Вчення про ознаки зовнішності та їх ідеальні відображення, засоби та методи фіксації цих ознак відіграють значну роль у розкритті злочинів, яку утворюють окремий розділ криміналістики – «габітологія» або, як ще його називають, «габітоскопія».

До області вивчення габітології відносять: будову та особливості зовнішності людини; закономірності фіксації зовнішності особи у різноманітних відображеннях, та можливості їх застосовування у практичній діяльності; загальні закономірності збирання і застосовування інформації про зовнішність особи; науково-технічні засоби і методи дослідження та застосовування, методику портретної експертизи [1].

Однак із розвитком науково-технічного прогресу методика ідентифікації особи за ознаками зовнішності зазнала свого розвитку. Так, останнім часом набуває поширення такий вид ідентифікації особи як біометрична ідентифікація. В основу цього способу впізнання особи покладена можливість її ідентифікації за певними характерними біометричними ознаками, які є унікальними. До таких ознак зокрема відносять: біологічні сліди людини (ДНК-аналіз), відбитки пальців, тобто такі, що людина отримала з народження. А також, характеристики, які придбані протягом життя людини та мають властивість змінюватися, в результаті зовнішнього впливу. За останні два десятиліття, як відмічають фахівці, біометричні технології зро-

били великий крок уперед. Приміром в системах контролю й управління доступом біометричні сканери практично не ускладнюють систему безпеки, а їх вартість для деяких біометричних методів дуже низька [2].

Щодо найбільш поширених методів даного виду ідентифікації особи, то до їх числа слід віднести сканування райдужної оболонки ока та відбитків пальців, а також розпізнавання за геометрією обличчя. Ці методики становлять більш ніж половина всієї системи ідентифікації особи.

Зокрема ще у 1994 р. Дж. Даугман (США) запатентував метод розпізнавання особи за райдужною оболонкою ока, який використовується і дотепер. Райдужна оболонка ока є унікальною характеристикою людини. Маюнок райдужки формується на восьмому місяці внутрішньоутробного розвитку, остаточно стабілізується у віці близько двох років і практично не змінюється протягом життя, окрім як в результаті сильних травм або складних патологій. Метод є одним з найточніших серед біометричних технологій. Сканування сітківки відбувається з використанням інфрачервоного світла низької інтенсивності, спрямованого через зіницю до кровоносних судин на задній стінці ока [2]. Щодо цього методу, то до його переваг можна віднести статистичну надійність, безконтактна реєстрація даних, а основними недоліками є те, що сама система досить складна у користуванні та витрачається чимало часу для обробки. Окрім цього, можна виділити як недолік недостатня швидкість розвитку методу через свою високу вартість.

Ще одним досить поширеним методом ідентифікації особи є розпізнавання її за геометрією обличчя. Даний метод відрізняється від інших біометричних способів впізнання людини, перш за все, тим, що воно не потребує спеціального устаткування та йому притаманна відсутність фізичного контакту особи з пристроями. Навіть більше, близько третини ноутбуків та смартфонів випускаються зараз із вбудованою системою зчитування відбитка пальців, а за наявності в ноутбучі відеокамери на ньому можна встановити систему розпізнавання людини за геометрією обличчя [2].

Згідно з оглядом зарубіжного досвіду застосування методу біометричної аутентифікації людини Укрбюро Інтерполу в країнах Євросоюзу, США та в Ізраїлі використовують переважно способи біометричної автентифікації за двовимірним зображенням обличчя. Така перевірка здійснюється, як правило, без використання спеціальних приладів, шляхом візуального порівняння обличчя особи з цифровим зображенням, що міститься в біометричному паспорті. У інших країнах вже є неодноразові спроби використання методу ідентифікації за обличчям у системах відеоспостереження. Наприклад, практично вся територія м. Лондона вкрита системою відеоспостереження для запобігання та розкриття правопорушень. І, згідно з повідомленнями на сайті Dokumentika.org, у Лондоні за допомогою системи розпізнавання облич, яка була розроблена до лондонської Олімпіади, заарештовано біля 2 тисяч осіб, причетних до мародерства під час масових безпорядків [3].

Таким чином, біометричний спосіб ідентифікації за геометрією обличчя можна вважати найбільш доступним та перспективним методом у розслідуванні кримінальних правопорушень. А можливість та доступність розвитку цього методу є реальною. Наприклад, в Китаї в 2018 році стартував проєкт Smart Campus, що дає можливість в онлайн – форматі спостерігати

за присутністю дітей на уроках. У випадку, якщо дитини немає в полі зору системи протягом 15 хвилин, то на телефони вчителя та батьків буде надіслано відповідне повідомлення. В Україні теж є перші успіхи, в Києві на вулицях було встановлено понад 100 000 камер відеоспостереження, які є частиною державної програми боротьби з порушенням правил дорожнього руху та хуліганством. Я вважаю, що для розвитку ідентифікації за геометрією обличчя необхідно зробити державне замовлення на розробку програмного забезпечення даної системи, через те, що рівень програмістів у науково-дослідних установах України є доволі високим для належної його розробки.

Узагальнюючи наведене в доповіді, я хочу зауважити, що використання сучасних методів ідентифікації особи під час запобігання та розслідування кримінальних правопорушень є важливим криміналістичним засобом підвищення ефективності правоохоронної діяльності. Відповідно такі методи повинні знаходити своє більш широке запровадження, а їх використання має отримати підтримку та подальший розвиток. Адже захист прав і свобод особи та забезпечення громадського порядку, у тому числі завдяки криміналістичній техніці та методам її застосування, слід також вважати пріоритетним завданням розвитку криміналістики.

Список використаних джерел:

1. Соколенко Т. С., наукові положення ідентифікації людини за ознаками зовнішності, наук. журн. Правові горизонти, Суми, 2017. с. 81.
2. Коваль А. Г., Злепко С. М., Новіцький Г. М., Крекотень Є. Г., методи і технології біометричної ідентифікації за результатами літературних джерел. Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія: технічні науки, Том 30 (69) Ч. 1 № 2. Вінниця, 2019. с. 104, 107.
3. Захаров В. П., Зачек О. І. можливості застосування біометричного методу ідентифікації за геометрією обличчя в системах відеоспостереження правоохоронних органів. Науковий вісник Львівск.держ. у-ту внутр.справ. Львів, 2014, с. 346.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОЦІНКИ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА

Ірина ГОРБАЧ,

*студентка навчальної групи 736ю
Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «Харківський
авіаційний інститут»*

Науковий керівник: *Голубов Артем, к.ю.н., с.н.с,
доцент кафедри права Національного
аерокосмічного університету ім. М. Є.
Жуковського «Харківський авіаційний інститут»*

Висновок експерта відповідно до ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) – є самостійним процесуальним джерелом доказів у кримінальному процесі. Кримінально-процесуальне законодавство визначає обов'язкові вимоги до підстав призначення, експертизи, залучення експерта, змісту експертного висновку, які виступають умовою його використання як цього джерела доказів в кримінальному провадженні. Особливе значення в процесі використання висновку експерта в кримінальному провадженні має етап його оцінки учасниками провадження.

Актуальність дослідження процесу оцінки висновку експерта полягає в його сутнісній відмінності від інших процесуальних джерел доказів, передбачених КПК України. Як метод дослідження означеного питання обрано поєднання наукового тлумачення положень кримінального процесуального закону та здобутків криміналістики, що сприятиме поглибленому аналізу етапу оцінки висновку експерта як джерела доказів.

Відповідно до положень кримінального процесуального закону висновок експерта не має відмінної від інших видів джерел доказів у своїй юридичній силі в судовому процесі. Проте слід зважати на специфіку висновку експертизи як джерела доказів. Висновок експерта є документом, що містить результат застосування професійних спеціальних знань експерта, якими судді та інші учасники кримінального провадження в справі не володіють. Для них має бути обов'язковим лише знання про ключові моменти експертизи – вихідні положення та логічну складову, що відображені у висновку експерта. Саме тому важливу роль у використанні висновку експерта відіграє його повна, всебічна та неупереджена оцінка учасниками провадження.

Узагальнення положень КПК України та наукових праць щодо оцінки висновку експерта як самостійного джерела доказів дозволяє виокремити такі основні положення, що застосовуються в процесі його оцінки: 1) оцінка за внутрішнім переконанням учасника провадження; 2) об'єктивність; 3) достовірність; 4) критична оцінка; 5) наукова обґрунтованість; 6) правомірність та відповідність установленій законом процедурі. Зокрема, слід вказати, що основною складовою оцінки висновку експерта є встановлення його належності, яка зводиться до критичного погляду на

сам документ та ті висновки, що подані призначеним експертом до органу досудового розслідування або суду. У таких висновках підтверджується або ж спростовується реальний зв'язок між встановленими фактами та предметом доказування в кримінальному провадженні.

Науковці в галузі криміналістики звертають увагу на такі правила оцінки висновку експерта: 1) необхідно встановити, чи було дотримано вимог закону щодо призначення та проведення експертизи; 2) визначити, чи не було порушено порядку залучення експерта до участі в кримінальному провадженні; 3) перевірити компетентність експерта; 4) встановити достатність об'єктів, переданих експертові для дослідження; 5) визначити дотримання експертом вимог до проведення експертизи та підготовки висновку за її результатами; 6) визначити узгодженість висновку експерта з іншими матеріалами провадження [1, с. 185-192]. Такий підхід вартий уваги.

У випадку, коли результати проведеної експертизи викликають розумні сумніви, суд може допитати експерта [2]. Такий інструмент, передбачений у КПК України, сприяє не лише усуненню неточностей в експертному висновку, але й доповненню та поясненню відомостей, отриманих у результаті експертного дослідження. Суд та сторони при допиті експерта мають змогу подолати власні сумніви в розумінні висновку та наблизитися до встановлення істини в кримінальному провадженні. Слід зважати, що неточність результатів проведеної експертизи в більшості практичних випадків залежить не від самого експерта як суб'єкта її проведення. Так, належність, допустимість, достовірність і достатність висновку експерта залежить від низки факторів: правильності формулювання питань, які ставляться сторонами кримінального провадження для вирішення, законності здобуття матеріалів, які направляються для дослідження, їх достатності і якості [3, с. 99-102].

Таким чином, ефективне використання висновку експерта в кримінальному провадженні залежить не лише від компетенції залученого в справі експерта, а є результатом належного дотримання вимог до проведення експертизи та обґрунтованої всебічної оцінки її результатів. Учасники кримінального провадження при оцінці експертного висновку мають залишатися неупередженими та уникати суб'єктивного погляду на його положення. Також слід відмітити, що в криміналістиці розроблено спеціальні методики проведення різних видів експертиз, а також криміналістичні та рекомендації, дотриманню та врахуванню яких слід приділяти належну увагу.

Список використаних джерел:

1. Амеліна А. С., Білоусов Б. А. Оцінка висновку експерта та його доказове значення. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. №1-2, 2018. С. 185-192
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 06.06.2021 року)
3. Пілюков Ю. Процесуальні вимоги до висновку експерта у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правознавства*. №3, 2018. С. 99-102

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

Карина ПУРИК,

*студентка навчальної групи 73бю
Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «Харківський
авіаційний інститут»*

Науковий керівник: *Голубов Артем, к.ю.н., с.н.с,
доцент кафедри права Національного
аерокосмічного університету ім. М. Є.
Жуковського «Харківський авіаційний інститут»*

Зміни, які відбулися внаслідок судової реформи, вимагають від правоохоронних органів швидкого, повного, а головне неупередженого досудового розслідування. Вирішення цих завдань обумовлює потребу в більш широкому застосовуванні у кримінальному провадженні спеціальних знань, якими володіють обізнані особи-спеціалісти та експерти.

Свого часу вчені у зміст поняття «спеціальні знання» вкладали різний зміст, зокрема під ними розуміли «знання, якими володіє обмежене коло спеціалістів, які мають відповідну професійну підготовку» (О. О. Ейсман) або «термін, що застосований у кримінальному процесуальному законодавстві в галузевому юридичному значенні для відмежування загальновідомих від професійних знань спеціалістів, які використовуються в необхідних випадках у ході розслідування злочинів» (В. К. Лисиченко). На мій погляд, наведені характеристики дещо неповно характеризують сутність і значення цього поняття, а тому вважаю, що вказані визначення можна взяти за основу під час формування поняття «спеціальні знання». З урахуванням цього варто підтримати науковців-юристів, які вважають, що спеціальні знання – сукупність теоретичних знань і практичних умінь і навичок у галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла, набутих у результаті фахової підготовки або професійного досвіду роботи, що використовуються з метою розслідування та попередження злочинів [1].

В доповіді розглянемо види та характеристику основних форм використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів.

Відповідно до ст. 71 КПК України спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками і може надавати консультації та висновки під час досудового розслідування та судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Виходячи з аналізу ст. 71 КПК України, спеціаліст у процесі проведення слідчих дій, надає безпосередню технічну допомогу шляхом фотографування, складання схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонам кримінального провадження. Така допомога може надаватися ним як під час досудового розслідування, так і під час судо-

вого розгляду. Іншою окремою формою участі спеціаліста у кримінальному провадженні слід вважати надання ним висновків з питань, що належать до сфери його знань, під час досудового розслідування кримінальних проступків (пункт 7 частина 4 ст.71 КПК).

Залучення спеціалістів до проведення слідчих дій є однією з найбільш поширених процесуальних форм використання спеціальних знань. Особи, які запрошують спеціаліста для розв'язання конкретного питання, повинні з'ясувати, чи має він відповідні спеціальні знання, чи не зацікавлений у результатах справи, а також перевірити наявність підстав, що виключають участь спеціаліста у цьому впровадженні. Участь спеціаліста підлягає повній, неухильній та точній фіксації у протоколі слідчої (розшукової) дії: вказується зміст його діяльності, застосовувані матеріально-технічні засоби й методи, результати їхнього застосування.

Важливою особливістю залучення спеціаліста у змагальному судочинстві – є те, що це саме право сторін кримінального провадження, а не процесуальний обов'язок. Саме вони вирішують це питання, керуючись при цьому своїми знаннями про обсяг та складність роботи під час проведення тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії, а також про необхідність спеціальної допомоги у їх проведенні.

Іншою доволі ефективною процесуальною формою використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів є призначення судової експертизи. Саме під час її проведення експертом здійснюється дослідження, що ґрунтується на основі його спеціальних знань об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини кримінального правопорушення.

Згідно зі ст. 69 КПК України експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України "Про судову експертизу" на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

Тобто основною відмінністю цієї форми використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів є самостійний характер дослідницької діяльності експерта. Це не може не сприяти неупередженості отриманих ним результатів.

В результаті проведених експертом досліджень він надає сторонам кримінального провадження висновок. Висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи. Варто погодитися із Ю. Пілюковим, що сутність проведення експертизи полягає в тому, що органи досудового розслідування й суду встановлюють фактичні дані, які неможливо встановити іншим шляхом і які мають суттєве значення для кримінального провадження [3].

Отже, можна дійти висновку, що використання спеціальних знань під час досудового розслідування забезпечує його швидкість та повноту проведення, всебічність та неупередженість процесу збирання доказів. Саме тому практично кожен випадок розслідування кримінальних правопорушень

має проходити за умови використання спеціальних знань, тобто залучення спеціалістів чи судових експертів. При цьому важливо виважено підходити до вибору спеціаліста та експертної установи, дотримуватися процесуального порядку залучення спеціаліста та експерта, оформлення їх участі у кримінальному провадженні, а також неупереджено підходити до оцінки наданих ними консультацій та висновків.

Список використаних джерел:

1. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська]. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України: кодекс від 13.04.2012, редакція від 14.05.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Пілюков Ю. Використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях. Актуальні проблеми правознавства. 4 (20)/2019. С. 240-245.

Наукове видання
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ТА
ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА СУДУ В УКРАЇНІ

Тези доповідей учасників
Всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Харків, 28 травня 2021 року)

Відповідальні за випуск: А. Є. Голубов, М. В. Завальний

Комп'ютерне верстання: М. В. Завальний

Підписано до друку: 31.05.2021 р.

*Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 6,0. Обл.-вид. арк. 6,2.
Тираж 50 прим.*

**Науково-дослідний інститут
публічної політики і соціальних наук**

– інноваційна науково-комунікативна платформа, яка забезпечує поєднання зусиль національної наукової спільноти та здатна сприяти вирішенню наукових, освітніх та організаційних завдань будь-якого рівня складності у галузях психології, соціології, економіки, політології, держави і права задля забезпечення розвитку науковців і освітян України та інших країн, розвитку територіальних громад, українського суспільства та держави.

Запрошуємо Вас долучитися до здійснення широкого спектру діяльності (послуг) інноваційно-наукового характеру :

- ✓ **Науково-аналітична (експертна) діяльність та інформаційно-консультаційні послуги з питань науки та освіти**
- ✓ **Наукометричне та довідково-бібліографічне супроводження наукової діяльності, формування статистичної (соціологічної) та іншої наукової інформації**
- ✓ **Організаційно-комунікативне та редакційно-видавниче супроводження наукової діяльності, послуги бренд-дизайну (веб-дизайну)**
- ✓ **Організація (фасилітація) проведення наукових, грантових досліджень і заходів, консультативна, тренінгова діяльність**

<https://pp-ss.pro>

